

**West-Friese
Archeologische
Rapporten 135**

De Gekroonde Zwaan

De archeologie van een Westfriese herberg aan de
Zesstedenweg 203 in Grootebroek, gemeente Stede Broec

S. Gerritsen & W. Stellingwerf
Met bijdragen van C.P. Schrickx

De Gekroonde Zwaan

**De archeologie van een Westfriese herberg aan de Zesstedenweg
203 in Grootebroek, gemeente Stede Broec**

S. Gerritsen & W. Stellingwerf
Met bijdragen van C.P. Schrickx

Colofon

West-Friese Archeologische Rapporten 135

Titel	De Gekroonde Zwaan De archeologie van een Westfriese herberg aan de Zesstedenweg 203 in Grootebroek, gemeente Stede Broec
Uitvoerder	Archeologie West-Friesland
Auteur	S. Gerritsen (senior-archeoloog, Archeologie West-Friesland) W. Stellingwerf (archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Met bijdragen van	C.P. Schrickx (senior-archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Redactie	M.H. Bartels (senior-archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Veldwerk	S. Gerritsen B.C. ter Steege (senior-archeoloog, Archeologie West-Friesland) C.P. Schrickx H. de Weerd (archeoloog, Archeologie West-Friesland) D.M. Duijn (archeoloog, Archeologie West-Friesland) M. Kossen (archeoloog, Archeologie West-Friesland) W. Stellingwerf E. van Paridon (veldmedewerker, Archeologie West-Friesland) K. Kiestra (vrijwillig medewerker, Archeologie West-Friesland) E. Winters-Ran (vrijwillig medewerker, Archeologie West-Friesland) L. van der Thillaert (vrijw. medewerker, Archeologie West-Friesland) A. Weel (veldmedewerker, Archeologie West-Friesland)
Vondstverwerking	M. Kossen (archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Determinatie	Keramiek (Middeleeuwen/Nieuwe Tijd): W. Stellingwerf Bouwkeramiek: W. Stellingwerf Metaal: W. Stellingwerf/C.P. Schrickx/S. Gerritsen/J. Jetses (student stagiair, VU Amsterdam) Munten: F. Postma (vrijw. medewerker, Archeologie West-Friesland) Dierlijk bot: J. van Leeuwen (Buro de Brug) Overig: W. Stellingwerf
Botanisch onderzoek	A.L. de Sitter-Homans (vrijw. botanisch specialist)
Dataverwerking	S. Gerritsen, B.C. ter Steege
Fotografie objecten & opmaak rapport	F.C. Schinning (archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Bewerking afbeeldingen	F.C. Schinning, W. Stellingwerf, F. Postma
GIS/kaartmateriaal	F.C. Schinning, B.C. ter Steege

© Archeologie West-Friesland 2019

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Administratieve gegevens

Project/locatie	Gekroonde Zwaan, Grootebroek, Gemeente Stede Broec
Projectnummer	431
Landelijk registratienummer	3994592100
Centrale coördinaten	x: 143.575 y: 523.350
Datum rapportage	November 2019
Datum veldonderzoek	April, juni 2016, februari 2018
Bevoegde overheid	Gemeente Stede Broec
Archeologisch deskundige	C.M. Soonius
Beheer en plaats projectdocumentatie	Provinciaal Depot Castricum
Opdrachtgever	Gemeente Stede Broec/Kuin bv
Opdrachtnemer	Archeologie West-Friesland
Monument-, vondst- en Archisnummers	14877
Status	Goedgekeurd door het Bevoegd Gezag

Inhoudsopgave

1. Inleiding	9
2. De onderzoekslocatie	11
2.1 Geologie, landschap en bodem	11
2.2 Korte geschiedenis van Grootebroek	13
2.3 Historische ontwikkeling plangebied	16
3. Doel en methode van het onderzoek	25
3.1 Onderzoeksopdracht	25
3.2 Methode	27
3.2.1 Archeologische begeleiding en monitoring	27
3.2.2 Proefsleuvenonderzoek	28
4. Resultaten archeologisch onderzoek	31
4.1 Inleiding en fasering	31
4.2 Bodemopbouw en verstoring	31
4.3 Fase 1: Prehistorie	32
4.4 Fase 2: Vernatting en veengroei	32
4.5 Fase 3: Late Middeleeuwen	34
4.5.1 Spoorbeschrijving	34
4.5.2 Vondstmateriaal	41
4.5.2.1 Keramiek	41
4.5.2.2 Metalen voorwerpen (C.P. Schrickx)	42
4.6 Fase 4: Nieuwe Tijd: 1500- circa 1795	49
4.6.1 Spoorbeschrijving	49
4.7 Fase 5: Nieuwe Tijd: stolpboerderij 1800 - 1915	125
5. Synthese	127
6. Beantwoording onderzoeksvragen	139
7. Literatuur	146

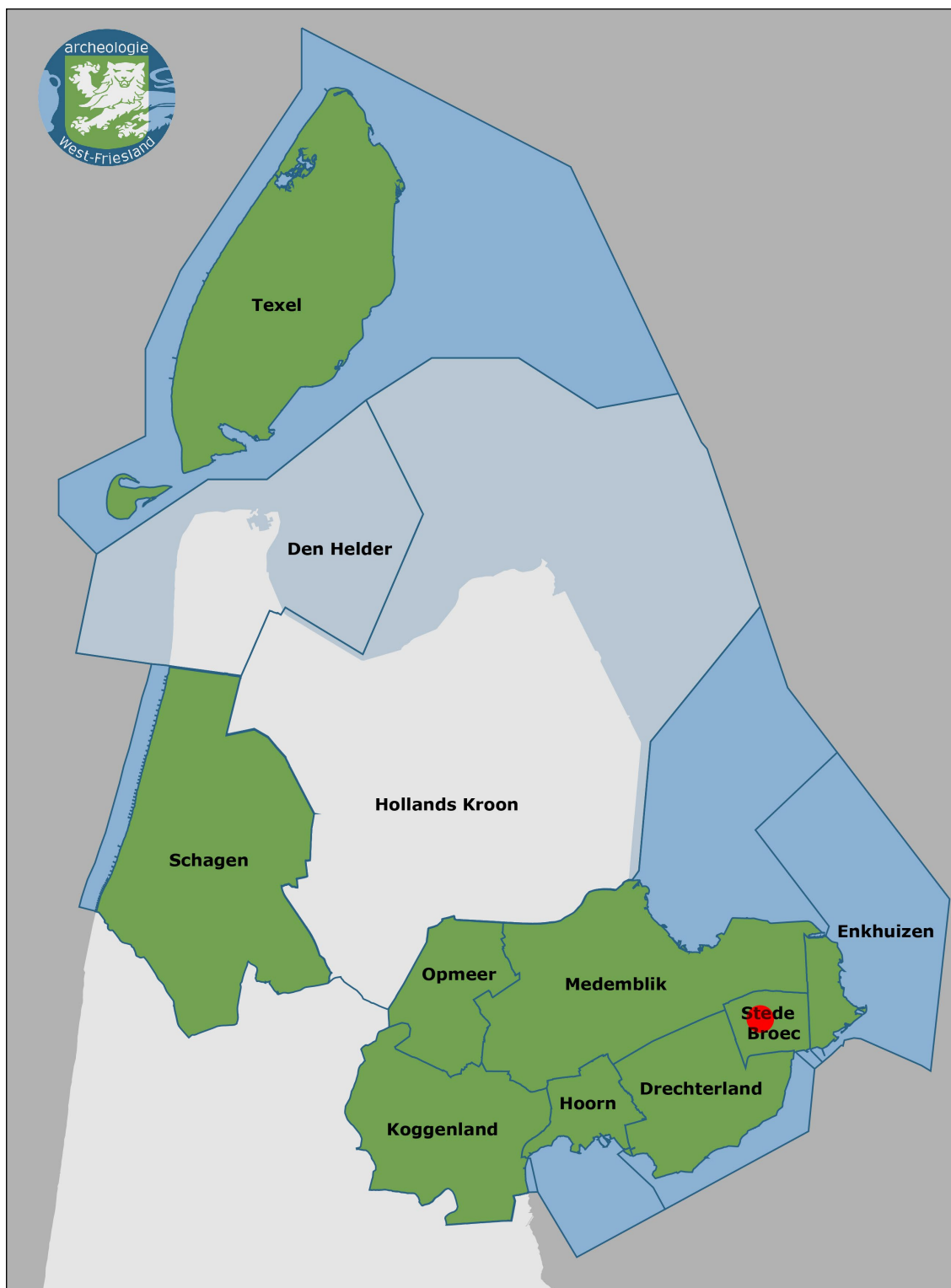
Kaartbijlagen

Bijlage 1	Fase 3: Late Middeleeuwen	151
Bijlage 2	Fase 4: Nieuwe Tijd (pre-stolp, 1500-circa 1795)	153
Bijlage 3	Fase 5: Nieuwe Tijd (stolpboerderij, 1800-1915)	155
Bijlage 4	Profielen	157

Determinatielijsten en specialistisch onderzoek

Digitaal beschikbaar via www.archeologiewestfriesland.nl

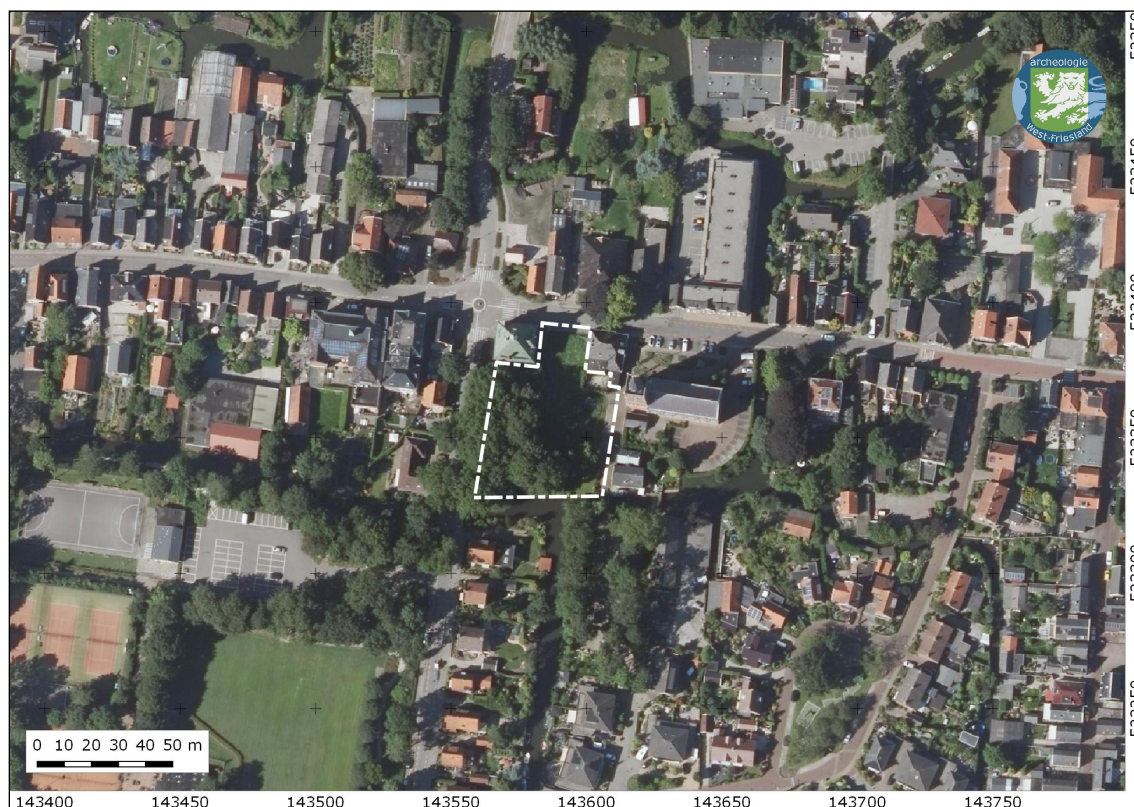
Bijlage 5	Determinatielijst keramiek
Bijlage 6	Determinatielijst bouwkeramiek
Bijlage 7	Determinatielijst glas
Bijlage 8	Determinatielijst metaal
Bijlage 9	Determinatielijst leer
Bijlage 10	Determinatielijst natuursteen
Bijlage 11	Determinatielijst hout
Bijlage 12	Determinatielijst overig
Bijlage 13	Tabakspijpen van De Gekroonde Zwaan (J. van Oostveen)
Bijlage 14	Dendrochronologisch onderzoek (S. van Daalen)
Bijlage 15	Botanisch onderzoek (L. de Sitter-Homans)
Bijlage 16	¹⁴ C onderzoek (RUG)

Afb. 1.1. Ligging van het plangebied (zwarte cirkel) in Grootebroek binnen West-Friesland.

1. Inleiding

In april en juni van 2016 en in februari 2018 is in opdracht van de gemeente Stede Broec en Kuin bv een archeologisch onderzoek uitgevoerd aan de Zesstedenweg 203 te Grootebroek, gemeente Stede Broec. De onderzoekslocatie ligt midden in het centrum van Grootebroek, ten oosten van de kruising Raadhuislaan en Zesstedenweg en direct ten westen van de Oude Kerk (afb. 1.1 en 1.2).

Afb. 1.2. Het plangebied op een luchtfoto uit 2016 (witte stippellijn, bron: PDOK).

Het vaste veldteam bestond uit senior KNA archeologen drs. S. Gerritsen en drs. B.C. ter Steege, KNA archeologen drs. D.M Duijn en drs. M. Kossen en archeologisch medewerkers A. Weel en E. van Paridon. Senior KNA archeoloog drs. C.P. Schrickx, KNA archeoloog drs. H. de Weerd en archeoloog drs. W. Stellingwerf behoorden gedurende een deel van het project tot het veldteam. Grote dank gaat uit naar de tomeloze en vrijwillige inzet van Kees Kiestra (+), Els Winters-Ran en Leo van der Thillaert.

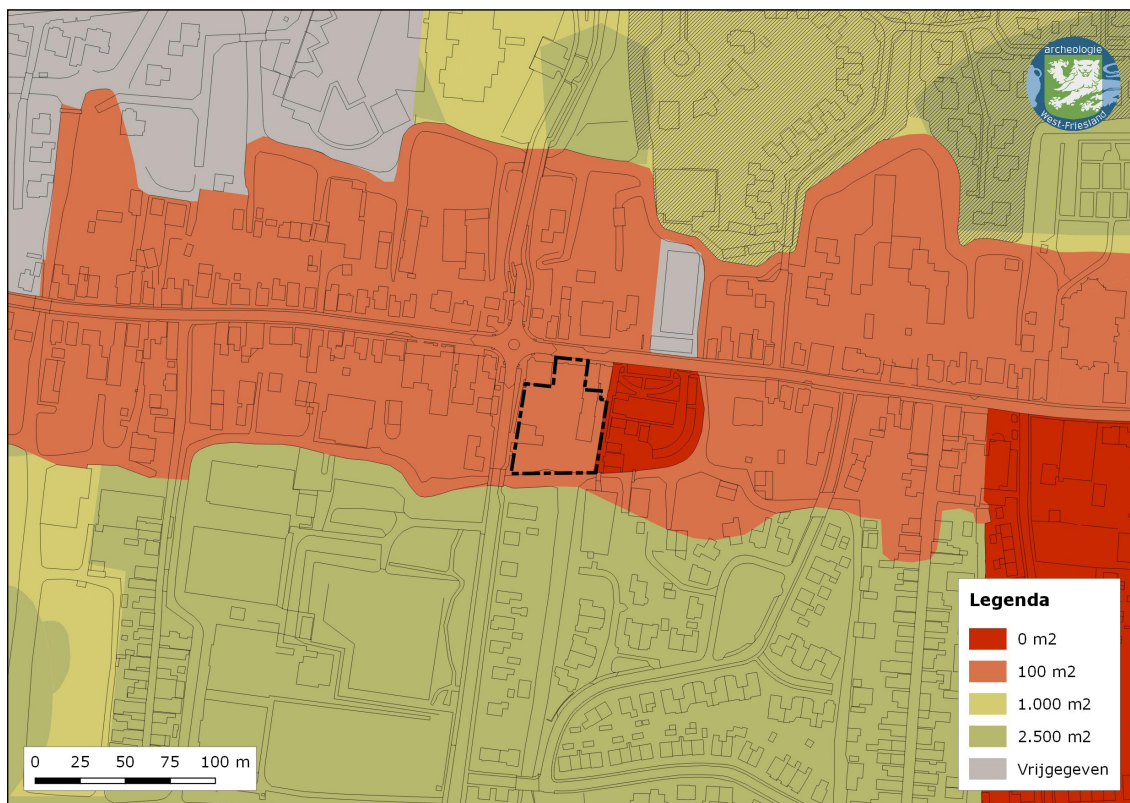
De uitwerking van het onderzoek is gedaan door S. Gerritsen, W. Stellingwerf en B.C. ter Steege, met medewerking van vrijwillig medewerkers van Archeologie West-Friesland.

In dit standaardrapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek weergegeven. De rapportage bestaat uit twee delen. In het eerste deel worden de fysisch geografische achtergrond en de historische gegevens met betrekking tot het plangebied en de directe omgeving uiteengezet. In het tweede deel worden de aangetroffen sporen en het verzamelde vondstmateriaal geanalyseerd en wordt antwoord gegeven op de onderzoeksvragen zoals in het Programma van Eisen geformuleerd.¹ De rapportage volgt de eisen die gesteld zijn in

¹ Schrickx 2016.

de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) 3.3 en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn, versie 2, 2013.

Dank voor de prettige samenwerking gaat uit naar Dhr. Marcel Kok van de gemeente Stede Broec, Rob Ruitenbergh van Kuin bv en kraanmachinist Chris de Lange van Koper bv.

Afb. 1.3. Het plangebied op de Concept-Archeologische Beleidskaart van de gemeente Stede Broec (zwarte stippellijn).

2. De onderzoekslocatie

2.1 Geologie, landschap en bodem

Aan het einde van de laatste ijstijd lag het plangebied in een schaars begroeid landschap, waar in de loop van die ijstijd zandafzettingen waren afgezet. Geologisch gezien behoren deze zanden tot de formatie van Formatie van Twente (Laagpakket van Wierden: dekzand). De top van deze pleistocene afzettingen bevinden zich tussen de 18 en 16 m –NAP. Na afloop van de ijstijd steeg de temperatuur en smolten de landijsmassa's waardoor de zeespiegel steeg. Hierdoor steeg ook de grondwaterspiegel en vormde zich basisveen op het dekzand. Dit basisveen werd uiteindelijk afgedekt door wad- en kwelderafzettingen.

Tot circa 3.800 v. Chr. was West-Friesland vrij toegankelijk voor de zee. De toenmalige kust bestond voornamelijk uit zandige wadplaten waartussen een groot aantal west-oost georiënteerde geulen lag. Meer landinwaarts gingen de zandige platen over in lagunes waarin klei werd afgezet. Een groot deel van West-Friesland lag in dit lagunaire gebied.² De afzettingen die in deze periode zijn afgezet worden gerekend tot de oudste afzettingen van de Beemster Afzettingen (voorheen Calais II en III, tegenwoordig: Laagpakket van Wormer).

Rond 3.800 v. Chr. ontstonden aan de kust van Noord-Holland op de zandige wadplaten strandwallen die de kust langzaam afsloten. De zee kon vanaf deze periode alleen nog via enkele zeegaten in het achterland doordringen. Via het Zeegat van Bergen drongen getijdengeulen West-Friesland in. Buiten de invloedsfeer van deze geulen vond geen sedimentatie plaats, water staan en vormde zich zodoende veen. Binnen de invloedsfeer van deze getijdengeulen vond afzetting van zand en klei plaats. Het grovere, zandigere materiaal sedimenterde in- en direct naast de geul. Het lichtere en kleiiger materiaal werd bij overstromingen verder van de geul vandaan afgezet.

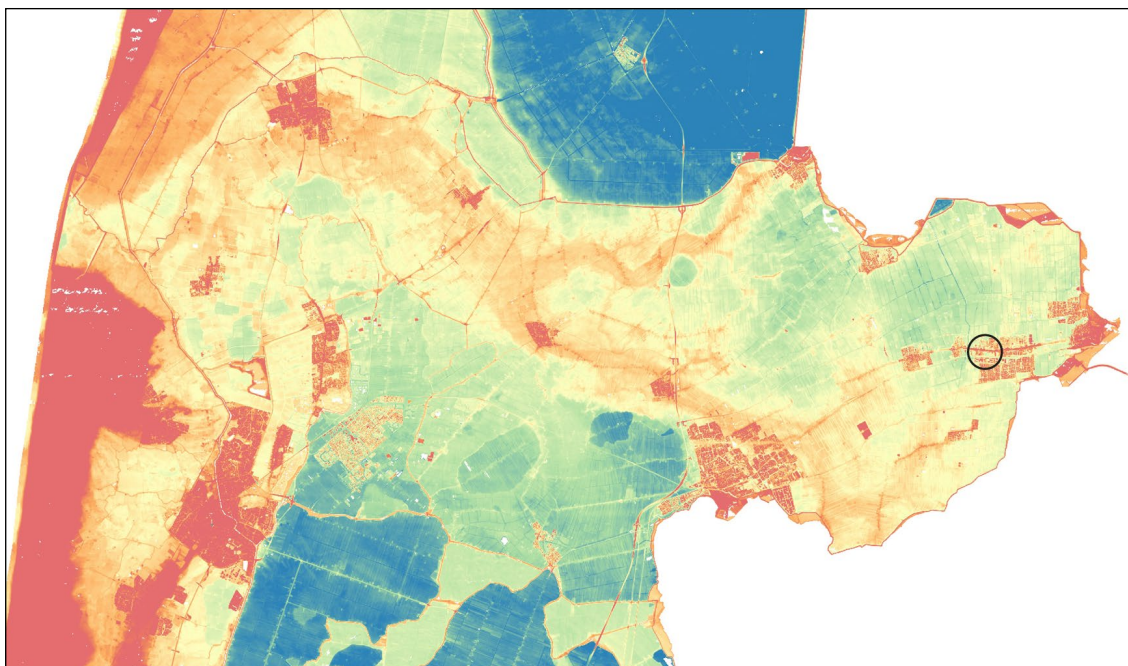
Tussen 3.800 en 1.400 v. Chr. verlegden de getijdengeulen enkele malen hun loop. Daardoor heeft de ondergrond van West-Friesland een zeer ingewikkelde opbouw. Deze opbouw, en de geologische geschiedenis, is door De Mulder en Bosch ontrafeld en systematisch beschreven.³ Bepalend voor het opgravingsgebied is de getijdengeul die voornamelijk actief was in de periode 2.200-1.800 v. Chr. Vanaf 1.800 v. Chr. verzandde het Zeegat van Bergen en ontstond er door reliëfinversie hoger gelegen zandige gronden, de getij-inversieruggen. De afzettingen uit deze periode worden door De Mulder en Bosch gerekend tot het Hauwertcomplex laag C (voorheen: Afzettingen van Calais IVb, tegenwoordig Laagpakket van Wormer).

Rond 1.300 v. Chr. sloot het Zeegat van Bergen en werden de geulsystemen in West-Friesland minder actief. Aanvankelijk werd nog een pakket klei afgezet, maar onder invloed van de verslechterde afwatering begon in grote delen van West-Friesland veen te groeien. De afzettingen uit deze periode worden door De Mulder en Bosch gerekend tot het Hauwertcomplex laag D (voorheen: Afzettingen van Duinkerke 0, tegenwoordig: Laagpakket van Walcheren). Na het droogvallen van de geulen vond, als gevolg van differentiële inklinking van de verschillende afzettingen een omkering (inversie) van het reliëf plaats. De aanvankelijk laaggelegen kreekbeddingen en oevers zakten minder in dan de destijds hooggelegen

² De Mulder & Bosch, 1982; Van Heeringen & Theunissen, 2001.

³ De Mulder & Bosch, 1982.

kwelders/komgebieden. Hierdoor kwamen de voormalige krekens als ruggen in het landschap te liggen. Op basis van hoogtegegevens van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) is deze reliëfinversie nog goed herkenbaar (afb. 2.1). Het is niet geheel duidelijk wanneer deze omkering van het reliëf plaatsvond.

Afb. 2.1. Op deze kaart van het Actueel hoogtebestand Nederland (AHN) zijn duidelijk de voormalige lage getijdengeulen als hogere ruggen in het landschap zichtbaar. De ligging van het plangebied is aangegeven met een zwarte cirkel.

De bewoning in West-Friesland in de midden- en late bronstijd (1.500 tot 800 v. Chr.) concentreerde zich op de flanken van deze geulruggen, maar ook op opgeslibde kwelders.⁴ Door toenemende vernatting werd West-Friesland rond 800 v. Chr. verlaten.

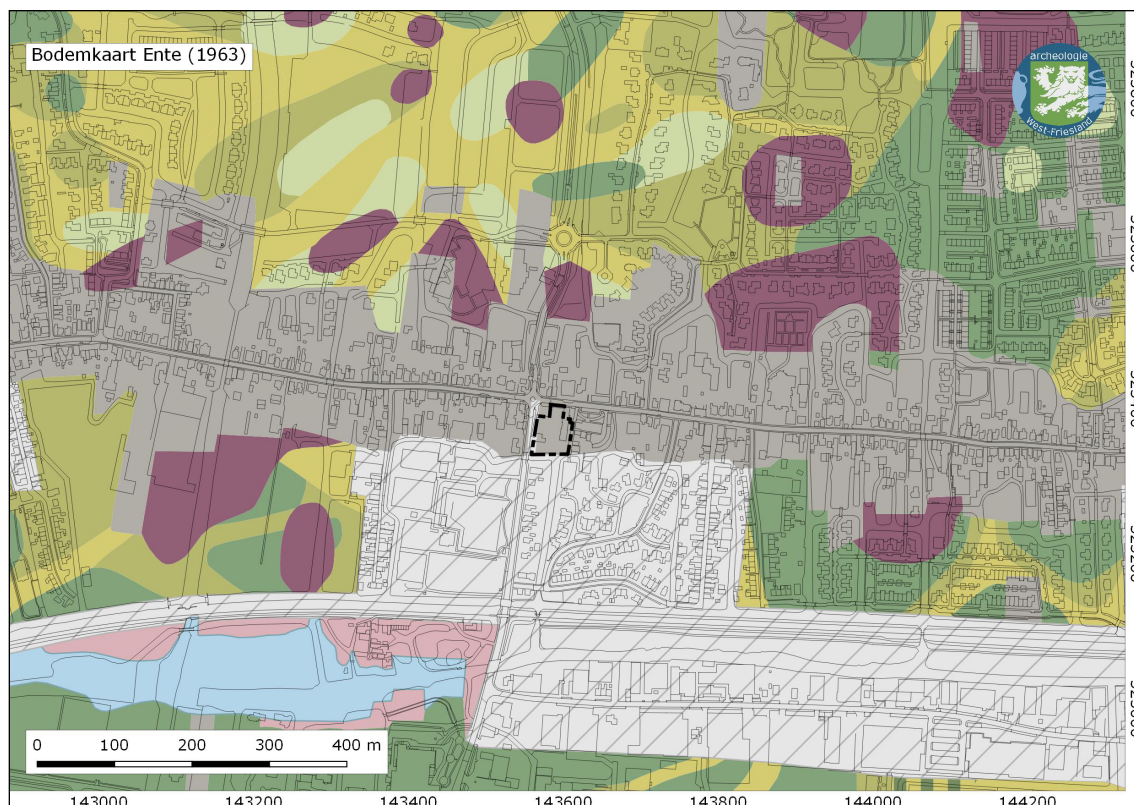
In de Middeleeuwen was West-Friesland bedekt met een dik veenpakket. Door het ontstaan van de Zuiderzee in de 11de en 12de eeuw werd de invloed van de zee aan de oostzijde van Noord-Holland aanzienlijk groter. De zee sloeg grote stukken land langs de kust weg en de Hollandse binnenzeeën ontstonden. Het ontstaan van de Zuiderzee, gecombineerd met een gemiddelde stijging van de temperatuur, zorgde voor een natuurlijke ontwatering van het West-Friese veenpakket en gunstige condities voor ontginning. Het gebied werd geschikt gemaakt voor bewoning en landbouw door op systematische wijze sloten door het veen heen te graven, waardoor het veen ontwaterde. Door de ontwatering oxideerde het veen en klonk het veenpakket in, met een geleidelijke daling van het maaiveld als gevolg. Het land werd hierdoor kwetsbaar voor inbreuken van de zee en overstromingen.⁵ De bewoners van West-Friesland probeerden dit gevaar te verkleinen door dijken aan te leggen. Deze verschillende losse dijken werden met elkaar verbonden, waardoor West-Friesland vanaf ongeveer 1250 werd beschermd door één dijk: de Westfriese Omringdijk.⁶ Deze dijk is in de eeuwen hierna nog diverse malen doorgebroken, waardoor land afsloeg en klei en zand werd afgezet.

4 De Mulder & Bosch, 1982; IJzereef & Van Regteren Altena, 1991; Roessingh & Lohof 2011.

5 Besteman 1990, 93-96.

6 Bartels 2011.

In het kader van de ruilverkaveling Het Grootslag is in de jaren '50 van de vorige eeuw een gedetailleerde bodemkaart vervaardigd.⁷ Deze bodemkaart is morfogenetisch van opzet, wat betekent dat de genese van het landschap te herkennen valt in het kaartbeeld (afb. 2.2). Het plangebied bevindt zich slechts voor een klein deel – deel langs de Raadhuislaan - in een zone waarvoor geen data beschikbaar is, maar net ten noorden en ten oosten hiervan zijn zeer diep humeuze gronden aanwezig. De humeuze bovengrond is hier dikker dan 80 cm en is ontstaan door het ophogen van het oorspronkelijke maaiveld. Het ophogingspakket in de bewoningslinten is te vertalen naar ophogingslagen, die vanaf de Late Middeleeuwen zijn aangebracht.

Afb. 2.2. Het plangebied op de vereenvoudigde bodemkaart van Ente (1963, zwarte stippellijn). Een klein deel van het plangebied ligt binnen een zone zonder data (gearceerd), maar ten noorden en ten oosten van dit deel zijn zeer diep humeuze gronden aanwezig (grijs). Dit zijn ophogingslagen die vanaf de Late Middeleeuwen zijn opgebracht.

2.2 Korte geschiedenis van Grootebroek

De Zesstedenweg van Grootebroek maakt onderdeel uit van de Streekweg, een oost-west georiënteerde bewoningsas in oostelijk West-Friesland die loopt van Zwaag naar Enkhuizen (afb. 2.3). De dorpen langs de Streekweg bevonden zich oorspronkelijk noordelijker langs een oudere bewoningsas, de Kadijk. Deze as met de aanliggende dorpen is door de vorderende veenontginningen verplaatst naar de locatie van de huidige Streekweg.⁸ Waarschijnlijk vond deze verschuiving plaats in de tweede helft van de 12de eeuw, aangezien de oudste vondsten langs de Streekweg uit deze tijd dateren.

7 Ente 1963.

8 Besteman 1990.

Afb. 2.3. Polder Het Grootslag ten noorden van de Streek, gezien richting het zuiden. Op de achtergrond zijn van links naar rechts Enkhuizen, het Westeinde, Bovenkarspel en Grootebroek zichtbaar (Stadhuiscollectie Enkhuizen, inventarisnr.: BGE_0004).

De dorpen langs de Streekweg hadden allemaal hun eigen grondgebied, de banne genaamd (afb. 2.4). De grens van de banne, het rechtsgebied van het dorp, viel hier samen met de grens van de parochie. De bannen hebben bestaan tot het begin van de Franse Tijd aan het einde van de 18de eeuw. In 1364 zijn de banne Grootebroek en Bovenkarspel door Albrecht van Beieren, de toenmalige graaf van Holland, verenigd tot de stede Broec.⁹ De dorpen kregen hiermee de status van stad, wat diverse voorrechten met zich mee bracht. In 1392 werden de voorrechten verder verruimd, waarbij de stede Broec onder meer het recht kreeg op een eigen raadhuis.¹⁰ In 1356 kregen Hoorn en Enkhuizen stadsrechten.

Beide plaatsen zijn in de periode hierna uitgroeid tot echte steden, met onder meer een stadsmuur, torens en poorten. Bij de stede Broec is dit nooit gebeurd: de plaatsen behielden grotendeels hun dorpse karakter. Dit gold zeker voor Bovenkarspel. In Grootebroek ontstond in de buurt van de kerk en het raadhuis een wijkje met veel bakstenen huizen en hier was sprake van enige stadse allure.

In de 15de eeuw zijn alle dorpen van West-Friesland onderdeel geworden van 'stedes'. Dit hing samen met de toenmalige politieke situatie; van stedelijke ambities was bij de dorpen absoluut geen sprake. Het dorp Lutjebroek is in 1402 bij de stede Broec gevoegd.¹¹ Het jaar daarop volgde het dorp Hoogkarspel.¹² Enige tijd later, in 1415, kreeg de stede toestemming voor de aanleg van een eigen haven, het tegenwoordige Broekerhaven.¹³ Doordat de dorpen op flinke afstand van de Zuiderzee lagen, kwam de haven buiten het dorp te liggen. De haven werd met Bovenkarspel verbonden door middel van een weg, de Broekerhavenweg.

Twee belangrijke historische bronnen voor de periode rond 1500 zijn de Enqueste uit 1494 en de Informatie uit 1514. Hierin wordt de draagkracht van verschillende plaatsen in onder meer West-Friesland beschreven, met als doel om op een rechtvaardige manier belasting te heffen. In de Enqueste worden de dorpen Grootebroek, Lutjebroek, Hoogkarspel en Bovenkarspel

9 WFA, toegang 1107, inventarisnr 39.

10 WFA, toegang 1107, inventarisnr 40.

11 WFA, toegang 1107, inventarisnr 41.

12 WFA, toegang 1107, inventarisnr 42.

13 WFA, toegang 1107, inventarisnr 16.

gezamenlijk behandeld.¹⁴ De dorpen hadden samen ongeveer 452 haardsteden, oftewel 452 huizen.

Vermeld wordt dat het met de bedrijvigheid niet goed ging. Nog slechts een derde van de koeien is overgebleven ten opzichte van ongeveer 20 jaar eerder en ook met het vissen op tijbokking¹⁵ gaat het volgens de opstellers namens het dorp slecht. In deze tijd wordt ook bij Enkhuizen, Wijdenes en Oosterleek vermeld dat zij op tijbokking visten.

Afb. 2.4. Uitsnede van de kaart van Uitwaterende Sluizen uit 1825. De rode lijnen geven de grenzen van de bannen weer. In paars de locaties van de kerken.

Uit de Informatie blijkt dat Grootebroek in 1514 169 haardsteden bezat.¹⁶ Vermeld wordt dat 40 huishoudens leven van liefdadigheid. Verder staat vermeld dat het dorp 600 communicanten (meerderjarigen ter communie gaande personen) telde. Dat houdt in dat per huis gemiddeld 3,6 communicanten woonden. Voor het aantal personen per huis moet daarbij het aantal minderjarigen worden opgeteld. Het aantal personen per huishouden lijkt vrij laag in vergelijking met andere dorpen.

¹⁴ Fruin 1876, 16-18. Zie ook Boon 1996, 45-46.

¹⁵ Licht gerookte haring, gevangen in de Zuiderzee.

¹⁶ Fruin 1866, 106-109.

In Bovenkarspel stonden volgens de Informatie ongeveer evenveel huizen (namelijk 189), Hoogkarspel en Lutjebroek waren beide een stuk kleiner (samen 141 huizen). Voor de vier dorpen wordt ook iets gezegd over de manier waarop de inwoners hun geld verdienden. Ze “generen ter zee om visschen ende om huyere, ende daerof de sommige den visch voeren in de marcten, ende dandere mit bouwerie, spitten ende delven”. Een deel van de bevolking houdt zich dus bezig met vissen, waarbij een deel in loondienst is en een deel zelfstandig visser is en de vis op de markt verkoopt. Zelfstandige vissers worden bij geen enkel ander dorp in oostelijk West-Friesland genoemd.¹⁷ Een ander deel van de bevolking houdt zich bezig met landbouw, dus akkerbouw en veeteelt. Wat onder “spitten en delven” moet worden verstaan, is niet helemaal duidelijk. Mogelijk gaat het om dijk- en wegebouw of veenwinning. Dezelfde termen worden ook genoemd bij Obdam en Hensbroek, maar niet bij de overige dorpen. Bij verreweg de meeste dorpen in oostelijk West-Friesland wordt landbouw of het houden van koeien genoemd als de belangrijkste bron van inkomsten. Bij een aantal dorpen speelt juist de visserij of scheepvaart de belangrijkste rol, namelijk bij Schellinkhout, Wijdenes, Oosterleek, Hem en Venhuizen. Deze dorpen liggen allemaal in de nabijheid van de Zuiderzee, tussen Hoorn en Enkhuizen in. De mensen uit deze dorpen werkten wel allemaal in loondienst, het waren dus geen zelfstandige vissers of kooplieden.

Afb. 2.5. De kaart van de dorpen in de Streek, gemaakt door Jacob van Deventer rond 1560. Van links naar rechts: Lutjebroek, Grootebroek en Bovenkarspel.

2.3 Historische ontwikkeling plangebied

De oudste plattegrond van Grootebroek dateert uit omstreeks 1560 en is gemaakt door Jacob van Deventer (afb. 2.5 en 2.6). De dorpen zijn getekend als een lang lint van bebouwing (in oranje) aan weerszijden van de Streekweg (witte lijn). Aan de linkerkant is nog net de kerk van Lutjebroek zichtbaar. Wat meer naar rechts zijn de kerk en het Sint Elizabethklooster van Grootebroek duidelijk herkenbaar, met ten zuidwesten daarvan een meelmolen. Geheel rechts zien we de kerk van Bovenkarspel met daarnaast het begin van de weg naar Broekerhaven. In de bebouwing langs de Streekweg zijn enkele gaten zichtbaar, onder meer halverwege tussen Grootebroek en Bovenkarspel in. Op deze plek lag de bannegrens tussen beide dorpen. Het lege gebied wordt op historische kaarten en in oude bronnen aangeduid als het 'Evendeel'. Ten zuiden van dit Evendeel is een meelmolen getekend, waarvan bekend is dat die bij het water

¹⁷ Een andere aanwijzing dat de bewoners van de Streek een belangrijk aandeel hadden in de haringvisserij blijkt uit een vergadering in 1567 te Den Haag, waar vertegenwoordigers van Enkhuizen, maar ook van Grootebroek worden uitgenodigd voor een overleg over haringvisserij. Boon 196, 69.

de Tocht stond. Vreemd genoeg is het water niet getekend door Van Deventer. Ten noorden van de dorpen is wel een breed water getekend. Mogelijk heeft Van Deventer zich vergist.¹⁸

Afb. 2.6. Detail van de kaart van Jacob van Deventer. Het plangebied ligt net ten westen van de kerk (links).

Uit de jaren 1651-1654 dateert een kaart van heel West-Friesland, gemaakt door de landmeter Johannes Dou (afb. 2.7). Opnieuw zijn de dorpen langs de Streekweg als een langgerekt lint getekend. Ter hoogte van het plangebied – links van de kerk – staan veel huizen afgebeeld. Het lijkt alsof de huizen dicht tegen elkaar aan staan. Volgens de verponding uit 1632 telde Grootebroek in deze tijd 316 huizen.

In 1745 is door Uitwaterende Sluizen een kaart uitgebracht van 't Hoogh-Heemraetschap vande Uytwaterende Sluysen in Kennemerlandt ende West-

Afb. 2.7. Uitsnede uit de kaart van Dou uit 1651-1654. Het plangebied ligt net ten westen van de kerk (links).

¹⁸ Dit kwam vaker voor. Zo heeft Van Deventer op de kaart van Hoorn en omgeving het klooster Bethlehem aan de noordzijde van de Bangert in Blokker afgebeeld, terwijl deze aan de zuidzijde lag.

This is a historical map of the Groote Broeck area in Amsterdam. The map shows the city wall and various canals and streets. Key features include:

- Streets:** De Valckje, Nieuwe, Scheijt, Ooster, Visser, Cadyck, Broecker, Nieuwe, De, Kerck, Teyt, Coperen pot.
- Canals:** Sloot, Sluys, Kerck Sluys, Ooster Sluys, Hooft Sluys, Jan Els Sluys, Ooster Sluys, Kerck Sluys, Nieuwe Sluys.
- Labels:** B, R, R, O, C, K, K.
- Other features:** Het Valckje, Nieuwe, Scheijt, Ooster, Visser, Cadyck, Broecker, Nieuwe, De, Kerck, Teyt, Coperen pot.

A white circle highlights a specific location on the city wall, near the intersection of the Kerck Sluys and the Teyt street.

Op 20 augustus 1694 woedde een grote brand in Grootebroek en Bovenkarspel. Hierbij zouden 40 huizen en boerderijen zijn afgebrand. Een prent van Jan Luycken uit dat jaar toont de dorpen vanuit het zuiden (afb. 2.9). Op de voorgrond is de Tocht met de twee meelmolens getekend. Geheel rechts is de gedrongen kerk van Bovenkarspel goed herkenbaar, links staat de kerk van Grootebroek. De huizen in de omgeving van de kerk lijken meerdere verdiepingen te bezitten. Het torentje is van het raadhuis (afb. 2.10). Op drie plekken woedt een grote brand in de dorpen. De dichtstbijzijnde brand ligt net ten oosten van de kerk.

20 Het kohier van de 10de penning uit 1560 kan hier informatie over geven.

Afb. 2.9. Prent van de brand in 1694 door Jan Luycken. Op de voorgrond is de Tocht met de twee meelmolens getekend. Geheel rechts is de kerk van Bovenkarspel goed herkenbaar, links staat de kerk van Grootebroek (Collectie Rijkmuseum, objectnummer RP-P-1940-250).

Afb. 2.10. Detail van de prent door Jan Luycken. De huizen in de omgeving van de kerk lijken meerdere verdiepingen te bezitten. Het torentje (links) is van het raadhuis. Het plangebied ligt tussen dit torentje en de kerk.

In 1705 werd de sloot tussen de herberg en het raadhuis gedempt en recht van overpad over het erf van de herberg verleend.²¹ De herbergier was toen ene Cornelis Ouckema. Deze sloot lag vermoedelijk in het verlengde van de insteeksloot zoals we die nog op de kadastrale kaarten uit de 19de eeuw kunnen zien. Archeologisch is deze vermelding van groot belang omdat eventueel aanwezig afval in de sloot hiermee precies historisch gedateerd kan worden.

Afb. 2.11. Detail van een tekening van Cornelis Pronk uit 1727 met bij het uithangbord de herberg de Gekroonde Zwaan (Noord Hollands Archief. NL-HImNHA_359_001234_K).

De herberg maakte onderdeel uit van een rij bakstenen huizen, waaronder ook het raadhuis. Deze gevelrij was dusdanig pittoresk dat er in de 18de eeuw diverse tekeningen van zijn gemaakt. De oudste tekening is van Cornelis Pronk uit circa 1727 (afb. 2.11). Hij heeft twee versies gemaakt. Deze tekening is door diverse latere tekenaars, bijvoorbeeld door Hendrik de Winter, nagetekend en er is ook een gravure van gemaakt door Hendrik Spilman. Op de tekening is het uithangbord met zwaan van de herberg goed te zien. Voor het pand staat een trog voor paardenvoer.

Een tweede tekening, is omstreeks 1740 gemaakt door Abraham de Haan (overigens een leerling van Pronk) (afb. 2.12). Deze prent is vervolgens – nogal onbeholpen – nagetekend door Andries Schoemaker.

21 WFA, toeg.nr. 1107, inv.nr. 134.

Afb. 2.12. Tekening van De Haan ca. 1740 met direct links van het raadhuis (met torentje) de onderzoekslocatie: links met uithangbord herberg de Gekroonde Zwaan, en rechts een pand uit 1609 (collectie WFA, 65h160).

De Haan geeft de gevels weer kijkend richting het oosten, Pronk richting het westen. Op deze prent is boven de toegang van de herberg duidelijk het uithangbord met de zwaan te zien. De trapgevel met 'gezwenkte' vorm komt vanaf eind 16de eeuw (circa 1580-1600) in deze regio voor. Dat wil overigens niet zeggen dat het hele pand in die tijd nieuw is gebouwd; er kan ook een nieuwe voorgevel voor een ouder pand zijn geplaatst.

De huizen aan beide kanten van dit pand maken onderdeel uit van de onderzoekslocatie. Het pand aan de oostzijde (op de afbeelding links) is zeer smal en heeft een trapgevel. Het pand aan de westzijde (op de afbeelding rechts) heeft een variant van een tuitgevel en in de muurankers staat het jaartal 1609. Het heeft grote (stal)deuren en hoorde mogelijk als stalling voor paarden bij de herberg.

We kijken op deze prent dus tegen een aantal gevels die omstreeks 1600 dateren. Fraai is het stadhuis geheel aan de rechterkant, met een toren en klok.

In 1785 heeft Hendrik Tavenier twee tekeningen gemaakt, die niet zijn nagetekend van de oudere prenten (afb. 2.13). De herberg ziet er nog hetzelfde uit als op de eerdere tekeningen. De ramen van de panden aan weerszijden lijken iets gewijzigd. Wederom is de trog zichtbaar, wat lijkt te wijzen op een stal bij de herberg.

Op de kadasterkaart uit 1826 is de situatie gewijzigd: in plaats van de twee panden naast het raadhuis, staat daar nu één groot gebouw (afb. 2.15). Uit de vorm valt op te maken dat het een stolpboerderij betreft. Achter de stolp staat een rechthoekig gebouw: een kolfbaan. Volgens de OAT was de eigenaar in 1832 kastelein Gerrit Wortel. Aan de westzijde van het perceel was een insteekhaventje. Ten oosten van de stolp stond nog altijd een klein huis.

Afb. 2.13. De tekening van Tavenier uit 1785. De trog voor de deur lijkt te wijzen op een stal bij de herberg.

In 1884 werd de herberg openbaar verkocht (afb. 2.14). Uit de omschrijving valt op te maken dat in de stolp een gelagkamer, achterkamer, voorkamer en ruime kelder waren. Tevens was er plek voor de stalling van 14 stuks vee.

De stolp is nog te zien op enkele oude foto's (afb. 2.16). Het gebouw brandde in 1915 volledig af, waarna een nieuw pand werd gebouwd (afb. 2.17 en 2.18). In 2008 is dit pand gesloopt.

De onderzoekslocatie beslaat niet alleen de percelen van boven beschreven huizen, maar ligt ook deels achter het raadhuis. Waarschijnlijk maakte dit deel van het terrein ooit deel uit van het achtererf van het raadhuis. Archeologisch moest dus rekening worden gehouden met vondsten die verband houden met het raadhuis.

De Notaris Pool te Grootebroek

zél op DINGSdag den 1e APRIL 1884, des
avonds ten 7 ure in de **HIER ONDER**
VERMELDE HERBERG
PUBLIEK VERKOOPEN:

De van ouds bekende **Herberg**
de gekroonde Zwaan, waarin ver-
gunning tot verkoop van Sterken
Drank, sedert vele jaren een goed
middel van bestaan hebbende opgeleverd, staande
en gelegen in de kom der gemeente GROOTEBROEK,
ten oosten van het Gemeentehuis, met de daarachter
staande goed ingerigte overdekte **Kolfbaan**
benevens **Inrijstal** en **Stalling** voor 14
stuks Vee. Het gebouw bevat verder een ruime
Gelagkamer met annexe Achterkamer, een afzon-
derlijke Voorkamer en een zeer ruime Kelder,
kadaster sectie B no. 1784, Huis Erf en Kolf-
baan, groot negen aren en no. 909, Water 42
centiaeren.

Voor een gedeelte der kooppenningen zijn bij
bovengenoemden Notaris gelden beschikbaar, als
eerste Hypotheek te vestigen op bovenomschre-
ven perceelen.

Afb. 2.14. Krantenbericht over de verkoop in 1884. Het bericht bevat diverse info: De stolp bezat een gelagkamer, achterkamer, voorkamer en een ruime kelder. Tevens was er plek voor de stalling van 14 stuks vee.

Afb. 2.15. Detail uit de kadastrale minuut van 1826. Het plangebied ligt net rechts van het raadhuis (blauw midden). Er staat in deze periode een stolpboerderij met uitbouw aan de rechterachterzijde en een kolfbaan op het achterterrein. Rechts (eveneens blauw) is de kerk zichtbaar. Let ook op het slotenpatroon.

Afb. 2.16. Foto ca. 1910 met het stadhuis op de voorgrond. Op de achtergrond is de ietwat uitstekende stolpboerderij zichtbaar, waarin herberg de Gekroonde Zwaan was gevestigd (Collectie NHA).

Afb. 2.17. Foto ca. 1915 met het stadhuis en daarachter het nieuwe pand van herberg de Gekroonde Zwaan (Collectie NHA).

Afb. 2.18. De Gekroonde Zwaan (gebouwd in 1915) in 1996.

3. Doel en methode van het onderzoek

3.1 Onderzoeksopdracht

Het doel van het archeologisch onderzoek was het documenteren van aanwezige sporen en vondsten en het beantwoorden van in het PvE gestelde onderzoeksvragen. De onderzoeksvragen zijn voornamelijk gericht op de gaafheid, conservering, aard en omvang van de sporen om een gefundeerd advies te kunnen geven over de niet onderzochte delen van het terrein. Daarnaast dient het onderzoek antwoord te geven op een aantal inhoudelijke onderzoeksvragen.

Onderzoeksvragen

Bronstijd

- 1 Zijn er sporen uit de Bronstijd in het onderzoeksgebied aanwezig?
 - 1.1 Zo ja, wat is de gaafheid, datering en aard van de sporen?
 - 1.2 Zo ja, wat is de omvang van de vindplaats/vindplaatsen?
 - 1.3 Zo ja, op welke diepte zijn de aangetroffen sporen gelegen?
 - 1.4 Hoe ziet de materiële cultuur uit deze sporen er uit?

Middeleeuwen (ca. 12de eeuw – ca. 1550/1600)

- 2 Ontginningsfase (12de/13de eeuw):
 - 2.1 Wat is de datering en aard van de sporen?
 - 2.2 Wat is de gaafheid en conservering van de sporen?
 - 2.3 Wat is de omvang van de vindplaats/vindplaatsen?
 - 2.4 Op welke diepte zijn de aangetroffen sporen gelegen?
 - 2.5 Is voorafgaand aan eventuele bebouwing een terpje opgehoogd? Wat is de samenstelling, ligging, opbouw?
 - 2.6 Wat was de indeling van het erf? Denk aan locatie bebouwing, waterput(ten), sloten.
- 3 Bewoning 14de eeuw – ca. 1550/1600)
 - 3.1 Wat is de datering en aard van de sporen?
 - 3.2 Wat is de gaafheid en conservering van de sporen?
 - 3.3 Wat is de omvang van de vindplaats/vindplaatsen?
 - 3.4 Op welke diepte zijn de aangetroffen sporen gelegen?
 - 3.5 Hoe ontwikkelt de bebouwing zich door de tijd?
 - 3.6 Welke informatie geven de resten over de constructie en indeling van de huizen?
 - 3.7 Hoe groot zijn de percelen/kavels? Is al vanaf aanvang sprake van drie percelen of zijn deze door herverdeling van een groter perceel tot stand gekomen?
 - 3.8 Wat is de aard, dikte en omvang van de ophogingen voorafgaand aan de bouw van de huizen? Is sprake van een langgerekt woonplateau of individuele huisplaatsen?
 - 3.9 Wanneer zijn de huizen gesloopt?
 - 3.10 Hoe uit de materiële cultuur zich lokaal, regionaal en superregionaal?
 - 3.11 Geeft de materiële cultuur informatie omtrent de activiteiten die door de bewoners van het plangebied werden uitgeoefend?

- 3.12 Hoe ziet de infrastructuur van het water er uit (vaarten, sloten, beschoeiingen, bruggen, sluizen etc.)?
4. De kans bestaat dat op de locatie al vanaf deze periode een herberg was gevestigd.
 - 4.1 Zijn sporen en/of vondsten aanwezig die in verband zijn te brengen met een functie als herberg? Hoe oud zijn deze?
5. Een deel van het plangebied ligt op het perceel achter het raadhuis. De stede Grootebroek verkreeg in 1364 stadsrechten en aannemelijk is dat het raadhuis vanaf die tijd op deze plek stond.
 - 5.1 Zijn sporen en/of vondsten aanwezig die in verband zijn te brengen met een functie als raadhuis? Te denken valt aan bouwornamenten, luxueuze keramiek en glaswerk.

Nieuwe Tijd (ca. 1550/1600 - 1915)

- 6 Constructie en indeling bakstenen huizen:
 - 6.1 Wat is de datering en aard van de sporen?
Bevestigen de sporen de datering van de huizen omstreeks 1600? Is dit aan de hand van bijvoorbeeld dendrochronologisch onderzoek preciezer te bepalen?
 - 6.2 Wat is de gaafheid en conservering van de sporen?
In hoeverre zijn de sporen door latere bouw- en sloopwerkzaamheden verstoord?
 - 6.3 Op welke diepte zijn de aangetroffen sporen gelegen?
 - 6.4 Welke informatie geven de resten over de constructie en indeling van de huizen? Bakstenen funderingen of ook houten funderingen?
 - 6.5 Hoe groot zijn de percelen/kavels? Zijn er erfscheidingen (bijvoorbeeld sloten)?
 - 6.6 Wanneer zijn de huizen gesloopt? Hangt dit samen met de bouw van de stolpboerderij?
- 7 De herberg:
 - 7.1 Wat was de indeling van het pand? Functies van de ruimtes?
 - 7.2 Zijn vondsten in verband te brengen met een functie als herberg? Te denken valt aan grote hoeveelheden glaswerk (kelkglazen, flessen), tabakspijpen, serviesgoed.
 - 7.3 Werde het pand aan de westzijde van de herberg als stalling gebruikt?
 - 7.4 Zijn vondsten in verband te brengen met het interieur (bijvoorbeeld wandtegels)?
- 8 De stolpboerderij:
 - 8.1 Wanneer is de stolpboerderij gebouwd? (Tussen 1785 en 1826).
 - 8.2 Hoe is deze stolp gefundeerd? Zijn bijvoorbeeld spaarbogen toegepast?
 - 8.3 Wat was de indeling van de stolp en wat zegt dit over de functie van herberg?
 - 8.4 Is inderdaad een grote kelder aanwezig? Waar bevond zich deze, hoe groot en hoe diep, hoe zag deze eruit (betegeld?), waarvoor gebruikt?
 - 8.5 Zijn vondsten in verband te brengen met het interieur (bijvoorbeeld wandtegels)?

- 9 Het erf:
- 9.1 Zijn sporen aanwezig van de kolfbaan? Hoe was deze gebouwd? Wanneer is deze gebouwd?
 - 9.2 Waarvoor werd het erf gebruikt?
 - 9.3 Wat was de inrichting van het erf? Waterputten, sloten?
 - 9.4 Waar, hoe en wanneer werd afval de herberg gedumpt?
 - 9.5 Is de in 1702 gedempte sloot te lokaliseren?

3.2 Methode

Als eigenaar van de grond wenste de gemeente Stede Broec het plangebied vrij van archeologie en milieubeperkingen verkopen aan een projectontwikkelaar. Om dit te realiseren was milieukundig en archeologisch onderzoek noodzakelijk. Het milieukundig bodemonderzoek toonde de aanwezigheid van asbest boven de grenswaarde aan, waardoor een aanvullende asbestinventarisatie noodzakelijk werd om de mate en verspreiding van de asbestvervuiling in kaart te brengen. Het archeologische onderzoek is uiteengevallen in twee delen:

3.2.1 Archeologische begeleiding en monitoring

De uitvoering van de asbestinventarisatie had directe verstorende gevolgen voor de archeologische resten door de aanleg van een sleuf op het achtererf van 46 m lang en 2 m breed, twee pockets aan de voorzijde van 2 bij 2 m en zeven pockets van 1 m bij 0,40 m op het achterterrein (afb. 3.1). Voor de sleuf en de pockets op het voorterrein werd een archeologische begeleiding toegepast vanwege de hoge archeologische verwachting in dit deel voor resten uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Vanwege de kleine omvang en lagere archeologische verwachting zijn de pockets op het achterterrein gemonitord.

Aangetroffen muurwerk tijdens dit onderzoek bleef in de bodem bewaard om deze tijdens het proefsleuvenonderzoek in verband met andere sporen en in bredere context te onderzoeken. De proefputten aan de voorzijde van het terrein werden niet dieper aangelegd dan voor het milieuonderzoek strikt noodzakelijk. De proefsleuf is uiteindelijk op een geschikte locatie verdiept tot in de natuurlijke ondergrond om zicht te krijgen op de bodemopbouw en eventueel resten uit de Bronstijd voor het archeologisch advies voor vervolgonderzoek (afb. 3.2). Alle sporen in deze fase van het onderzoek zijn digitaal ingemeten.

Afb. 3.1. Aanleg van de sleuf ten behoeve van de asbestinventarisatie.

3.2.2 Proefsleuvenonderzoek

Ondanks de nog niet bekende nieuwbouwplannen voor het achterterrein, stond bebouwing aan de voorzijde van het terrein vast. Op basis van de Quicksan bestond voor dit deel een hoge verwachting voor archeologische resten uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd, aangezien hier in ieder geval vanaf de 17de eeuw, maar vermoedelijk reeds veel eerder, aansluitende bewoning heeft plaatsgevonden tot in de 20ste eeuw.²²

Om deze redenen werd besloten om het proefsleuvenonderzoek aan de voorzijde van het plangebied vlakdekkend uit te voeren en op het achterterf met kleinere putten de archeologische verwachting te toetsen (afb. 3.3). Daarnaast dienden de proefsleuven om informatie te vergaren zodat bij duidelijke planvorming in de toekomst een gefundeerd advies kon worden gegeven over eventuele archeologische vervolgstappen.

Afb. 3.2. De sleuf is uiteindelijk op een geschikte locatie verdiept tot in de natuurlijke ondergrond om zicht te krijgen op de bodemopbouw.

Afb. 3.3. Het deel aan de voorzijde werd vlakdekkend onderzocht.

Veldwerk

In het PvE is nadrukkelijk vastgelegd dat de aanleg van de werkputten tijdens de proefsleuvenfase op inzicht van de senior-archeoloog in het veld moesten worden ingedeeld en aangelegd. Tijdens de proefsleuvenfase werden vijf werkputten aangelegd met variabele afmetingen (afb. 3.4). Drie hiervan lagen aan de voorzijde van het terrein met een gezamenlijke oppervlakte van 213 m². Op het achtererf werd een tweetal putten gegraven met een totale oppervlakte van 75 m². Aan de noordwestzijde van het terrein bleek het in verband met nog functionerende leidingen niet mogelijk om het vlak op de juiste diepte aan te leggen. Ook is aan zowel de oost- als de westzijde besloten om met de werkputten een gepaste afstand ten opzichte van de huidige bebouwing te bewaren.

In het PvE werd aan de voorzijde van het terrein uitgegaan van de aanleg van vier vlakken, maar tijdens het veldwerk bleek dat het grootste deel van het plangebied in twee vlakken kon worden onderzocht. Dit kwam deels door sloopwerkzaamheden die zorgden voor verstoring van het eerste vlak, maar ook door de aanwezigheid van meerdere fasen in het eerste vlak.²³ Het eerste vlak is in principe aangelegd op de bovenkant van de resten uit de Nieuwe Tijd. Daar waar deze resten ontbraken, is direct verdiept naar het niveau van de middeleeuwse bewoningsresten in het ophogingspakket. Vlak 1 is schoongemaakt, gefotografeerd en analoog getekend op schaal 1:20 en na documentatie is het overige deel van de werkputten verdiept tot op de middeleeuwse ophogingslagen. Dit sporenniveau is schoongemaakt, gefotografeerd en analoog getekend op schaal 1:20. Bij het couperen van de sporen en de aanleg van profielen is verdiept tot in de natuurlijke bodem om eventuele resten uit de Bronstijd te onderzoeken. Aangezien deze niet zijn aangetroffen is geen derde vlak aangelegd. Alleen in het zuidelijke deel van werkput 3 en 4 bleek dat onder vlak 2 nog middeleeuwse sporen aanwezig waren; deze zijn gedocumenteerd als vlak 3 en ingemeten met een GPS.

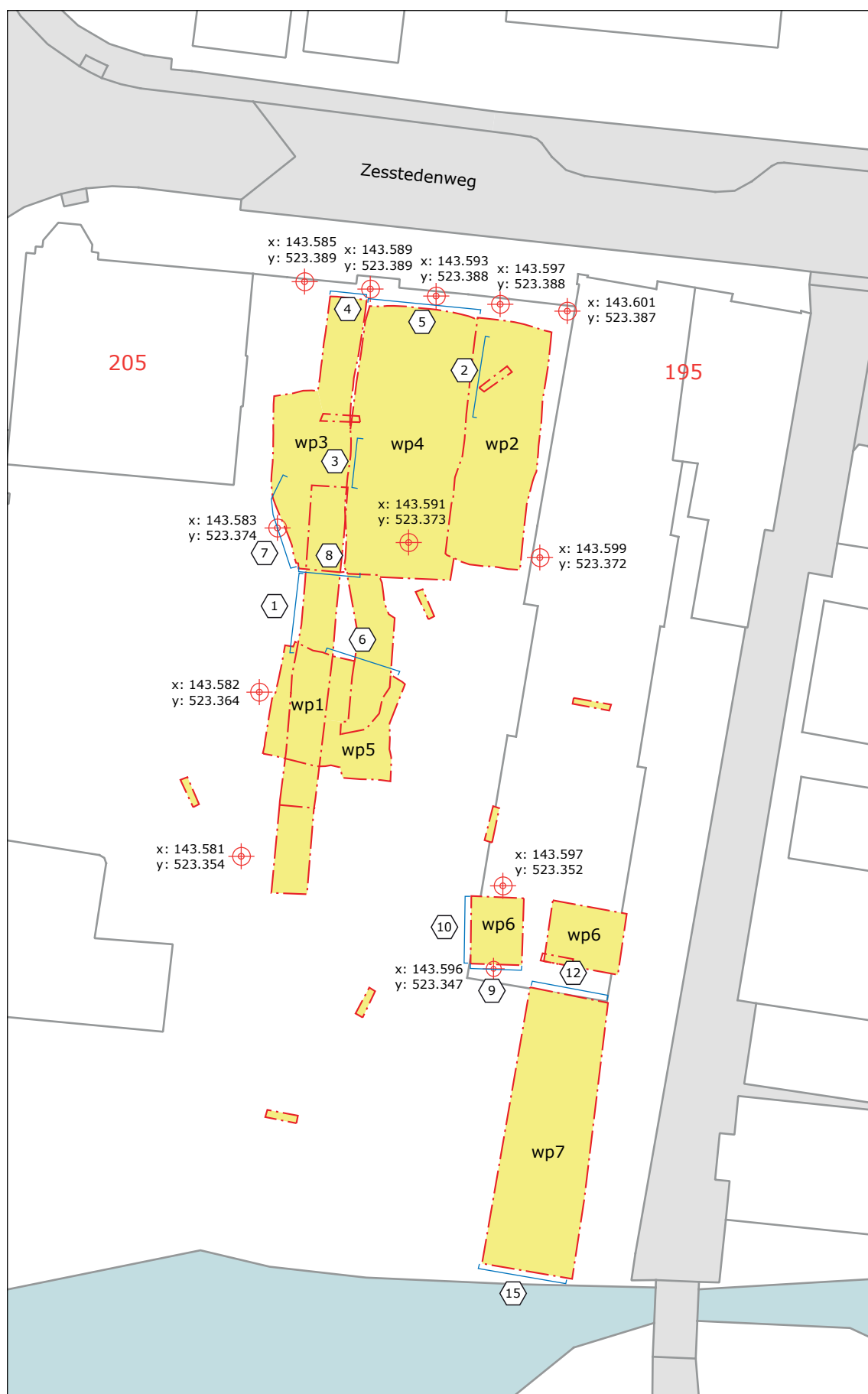
De profielen zijn zo aangelegd dat van oost naar west en van noord naar zuid een kruis ontstond. Het profiel van de noordzijde van werkput 4 is in verband met een grote verstoring niet aangelegd.

Vondsten zijn met de hand per stratigrafische eenheid of per spoor verzameld en binnen sporen zijn vondsten uit verschillende chronologisch relevante vullingen apart verzameld en geregistreerd. Diepe sporen zijn volledig afgewerkt. De vlakken en stort zijn continu met een metaaldetector afgezocht.

Tijdens het veldwerk zijn uit verschillende contexten en perioden houten elementen aangetroffen. Hout is in het veld uit de bodem gelicht, schoongemaakt en gefotografeerd. Van de vijftien verzamelde houtmonsters zijn in totaal negen aangeleverd voor houtsoortbepaling, waarvan zes monsters ook dendrochronologisch zijn onderzocht. Bij het couperen van een waterput bleek een dik veenpakket aanwezig. De boven- en onderkant van dit veenpakket is bemonsterd voor pollenonderzoek. Daarnaast is van een waterput een zode meegenomen voor pollenonderzoek. Uit een andere waterput zijn nog monsters genomen van een schelpenlaag en van een laag met op het oog veel visresten.

Het onderzoek is uitgevoerd conform de richtlijnen van KNA, versie 3.3 en het Kwaliteitshandboek van de Gemeente Hoorn, versie 2, 2013.

23 In het PvE werd uitgegaan van een apart vlak voor elke fase.

Afb. 3.4. Overzicht van gegraven werkputten en onderzochte profielen. Schaal 1:350.

4. Resultaten archeologisch onderzoek

4.1 Inleiding en fasering

De bij de opgraving aangetroffen sporen zijn op basis van de stratigrafie, hun onderlinge samenhang en de datering van het bijbehorende vondstmateriaal ingedeeld in vijf gebruiks- of bewoningsfasen (tabel 1). Voor de laatste twee fasen zijn historische geschreven bronnen en gravures aanvullend geweest voor deze indeling. Deze hoofdfasen zijn in sommige gevallen onderverdeeld in subfasen. In de kaartbijlagen zijn de sporen per hoofdfase weergegeven. Hierbij dient te worden opgemerkt dat een kaart niet een bepaald moment in de geschiedenis van het terrein weergeeft, maar alle sporen gedurende een bepaalde periode.

Fase	Sub	Periode	Eeuwen	Dateringsmethode	Kenmerken
Fase 1		Prehistorie: Midden- of Late Bronstijd	1500 v. Chr.- 800 v. Chr.	Stratigrafie	Weidegebied
Fase 2		eind Late-Bronstijd tot Late Middeleeuwen	800 v. Chr. - 1150 na Chr.	Stratigrafie, ¹⁴ C	Geen bewoning, natuurlijk landschap
Fase 3	a	Late Middeleeuwen	1200-1350	Keramiek, stratigrafie	Bewoning?, ophoging
	b	Late Middeleeuwen	1350-1500	Keramiek, stratigrafie	Bewoning, agrarisch
Fase 4	a	Nieuwe Tijd	1500-1580/1600	(Bouw)keramiek, stratigrafie	Bewoning (houtbouw), herberg?
	b	Nieuwe Tijd	1600 - 1795	(Bouw)keramiek, stratigrafie, hist. bron.	Bewoning (steenbouw), herberg
Fase 5		Nieuwe Tijd	1795 - 1915	(Bouw)keramiek, stratigrafie, hist. bron.	Bewoning (stolpboerderij), herberg

Tabel 1. Een overzicht van de onderscheiden fasen.

De eerste fase (fase 1) omvat een vertrapte laag uit de prehistorie, vermoedelijk Bronstijd. De tweede fase (fase 2) betreft alle sporen die corresponderen met de vernatting en daarmee samenhangende veengroei die in de Late Bronstijd een aanvang neemt en doorzet tot in de Late Middeleeuwen. Hierna volgt een derde fase (fase 3) waarin het terrein wordt opgehoogd en bewoond. Op basis van het vondstmateriaal en stratigrafie is een onderscheid te maken tussen een vroege fase (fase 3a) in de late 13de en vroeg 14de eeuw (circa rond 1300) en een latere middeleeuwse fase (fase 3b) in de latere 14de en 15de eeuw. In de vierde fase, die een groot deel van de Nieuwe Tijd omvatte (fase 4) bleef de bewoning duidelijk aanwezig al zijn de bewoningssporen niet altijd intact gebleven. De resten betreffen ophogingslagen, kuilen, paalkuilen, waterputten en resten van haarden. Binnen deze fase kan een onderscheid gemaakt worden tussen een houtbouw fase (fase 4a) en een steenbouw fase (fase 4b) vanaf het begin van de 17de eeuw. Fase 4 eindigt met de sloop van de 17de eeuwse panden en de bouw van een stolpboerderij (fase 5) in de late 18de eeuw.

4.2 Bodemopbouw en verstoring

In deze paragraaf wordt de algemene bodemopbouw geschetst. De meer specifieke kenmerken van de middeleeuwse ophoging worden beschreven onder paragraaf 4.3.

De onderste laag in alle profielen bestond uit mariene afzettingen van lichtgrijs zandige klei met de top van het pakket op een diepte van 3,0 tot 3,2 m – NAP. Boven het natuurlijke sediment was een maximaal 20 cm dikke, rommelige en soms vertrapte laag van grijsbruine

zandige en vrij humeuze klei aanwezig.²⁴ Hierboven lag een natuurlijk en gelaagd pakket van een meter dik veen met boomwortels. Op het achterterrein was de veenlaag een halve meter dunner, de top van het veenpakket lag een stuk dieper. Aan de voorzijde lag de bovenkant van de laag op een diepte van 1,80 m – NAP, aan de achterzijde op 2,50 m – NAP.

Bovenop het veenpakket zijn diverse ophogingspakketten uit voornamelijk de Late Middeleeuwen waargenomen. De dikte van het pakket ligt rond de 1,5 m. De top van dit pakket ligt op de minst verstoorde plekken op een hoogte van 0,3 m – NAP. De top van de opbouw is over grote delen van het terrein verstoord door recente bouw- en sloopwerkzaamheden. Aan de Zesstedenweg had het verstoorde pakket een dikte van 1,2 m, op het achterterrein was deze laag met 0,6 m beduidend dunner.

4.3 Fase 1: Prehistorie

In een aantal dieper aangelegde profielen werd onder het natuurlijk gegroeide veen een laag van grijsbruine zandig humeuze klei aangetroffen (afb. 4.1). Waar deze laag werd aangetroffen, bleek deze vertrapt door vee. De aanwezigheid van grote hoeveelheden hoefindrukken en de afwezigheid van andere prehistorische sporen zoals greppels of akkers geeft aan dat het gebied mogelijk is gebruikt als weidegebied. Vondsten uit de laag ontbreken. In analogie met resten uit de omgeving zullen de indrukken uit de Midden of Late Bronstijd stammen al kan een datering in de Vroege Bronstijd ook niet worden uitgesloten.

Afb. 4.1. In een aantal dieper aangelegde profielen werd onder de laatmiddeleeuwse ophogingen en onder het natuurlijk gegroeide veen een vertrapte laag van grijsbruine klei aangetroffen. Mogelijk is de locatie in de Bronstijd in gebruik geweest gebruikt als weidegebied om het vee te laten grazen.

4.4 Fase 2: Vernatting en veengroei

In de late Bronstijd neemt de vernatting van oostelijk West-Friesland toe met veengroei op grote schaal tot gevolg. Op het terrein was een veenpakket aanwezig met een dikte van een halve meter tot een meter. Opvallend was de aanwezigheid van grote wortels, stronken en kleine boomstammen in de bovenste helft van het veenpakket (afb. 4.2). Van het hout werd een grote wortel voor dendrochronologisch onderzoek bemonsterd, maar deze was helaas niet geschikt.²⁵ Het bleek te gaan om een wortel van grove den (*Pinus sylvestris*). Om toch meer

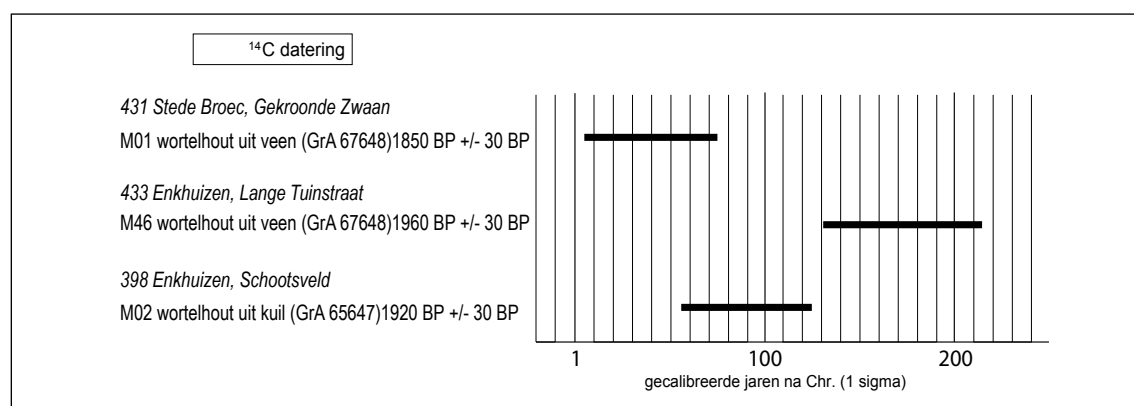
²⁴ Zie ook paragraaf 4.2.
²⁵ M1.

zicht op de datering te krijgen werd een monster ten behoeve van ^{14}C datering genomen.²⁶ Deze gaf een datering in de eerste eeuw na Chr.

Afb. 4.2. In de bovenste helft van het natuurlijk veenpakket waren grote wortels, stronken en kleine boomstammen aanwezig.

Dit sluit goed aan bij de datering van een wortel van grove den gevonden op het Schootsveld langs Westeinde bij Enkhuizen (afb. 4.3). Deze is afkomstig uit een kuil met voornamelijk 12de eeuws materiaal. Vermoedt wordt dat hier met het langzaam verdwijnen van het veenpakket na de ontginning in de Late Middeleeuwen, de stobben van de dennen boven het maaiveld kwamen uit te steken. Deze zijn vervolgens verwijderd en begraven in een kuil.

Afb. 4.3. De koolstof datering (^{14}C) van het wortelhout van grove den (*Pinus sylvestris*) afkomstig van verschillende opgravingen binnen oostelijk West-Friesland. Deze boomsoort groeide in de eerste eeuwen van onze jaartelling binnen de regio.

26 M1 (GrA 67648).

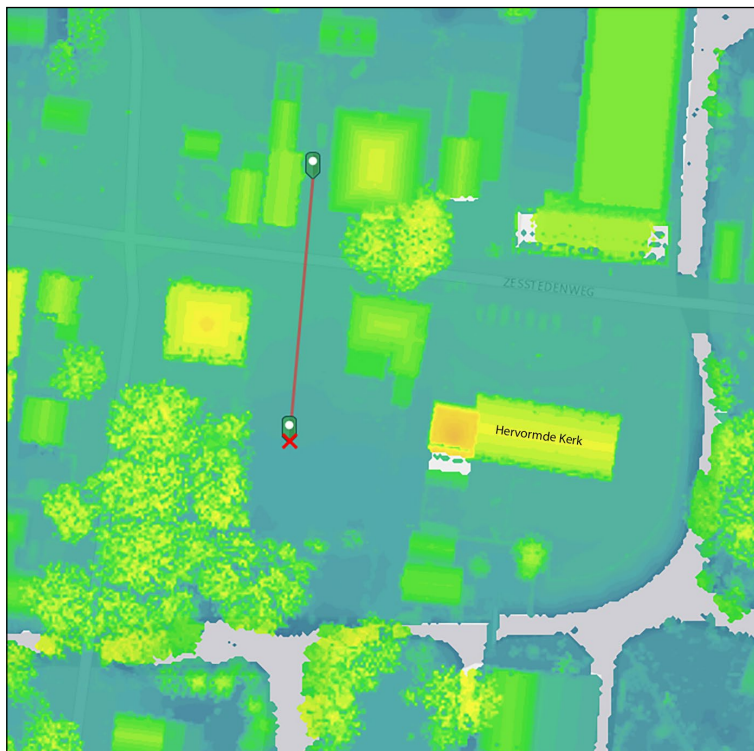
Aan de Lange Tuinstraat in Enkhuizen werden in het veen eveneens enkele takken van grove den gevonden en bemonsterd. Dit monster gaf een datering in de tweede eeuw na Chr.²⁷ In de synthese wordt hier dieper op ingegaan.

4.5 Fase 3: Late Middeleeuwen

4.5.1 Spoorbeschrijving

Ophoging

Zoals hierboven beschreven is een groot deel van het terrein opgehoogd met diverse kleipakketten. Tegen de Zesstedenweg aan is het pakket het dikst en ligt de bovenzijde het hoogst (afb. 4.4 en 4.5). Hier lag het maaiveld op 0,9 m + NAP, circa 0,3 m hoger dan de Zesstedenweg. Gemeten na de sloop van de bebouwing. Oorspronkelijk zal het maaiveld daarom nog enkele decimeters hoger hebben gelegen. Verder van de weg neemt de hoogte geleidelijk af. Op circa 20 m zuidelijker schommelt de hoogte van het maaiveld rond NAP. Verder zuidelijk duikt het ruim daaronder.

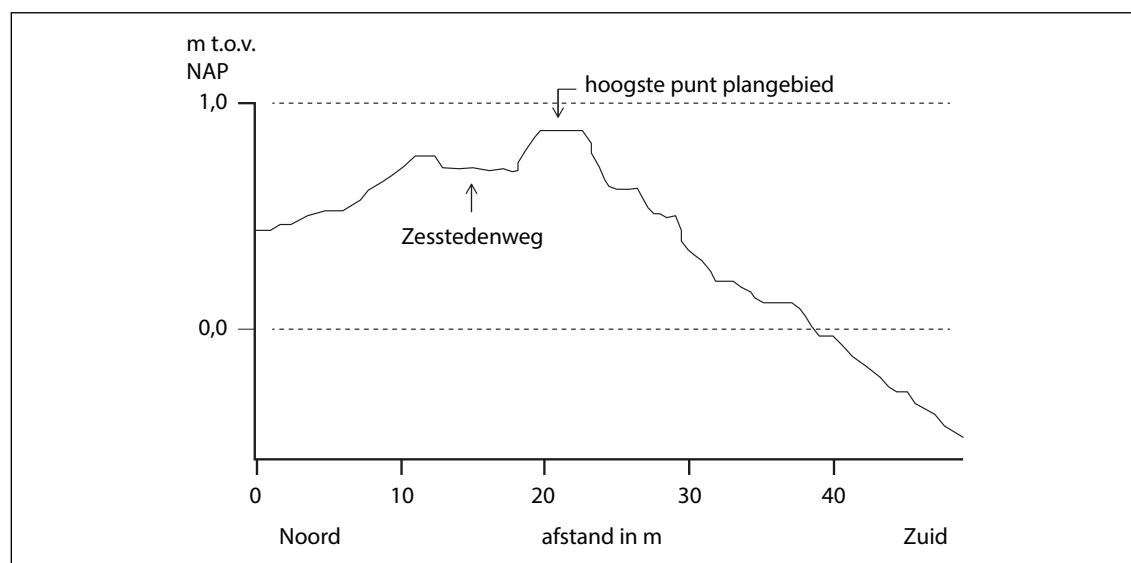
Afb. 4.4. Uitsnede afkomstig van het AHN met de locatie van het hoogteprofiel aan weerszijden van de Zesstedenweg.

Dit verschil wordt bepaald door de dikte van de ophogingspakketten in combinatie met de dikte van het onderliggende natuurlijke veen. Door de aanwezigheid van de ophogingslagen is het veenpakket tegen de Zesstedenweg aan goed geconserveerd, terwijl 30 m zuidelijker nauwelijks veen bewaard. Verder zuidelijk in werkput 7 is veen geheel afwezig. Hierdoor is het waarschijnlijk dat het huidige grote hoogteverschil, in de Late Middeleeuwen minder geprononceerd was.

Opvallend is de datering van de ophoging. Het gebied rond Grootebroek is vermoedelijk in de 12de eeuw ontgonnen. Uit deze periode ontbreken duidelijke resten. In de ophogingslagen waren wel wat scherven van keramieksoorten als Pingsdorf en Paffrath aardewerk aanwezig, maar dit betreft opspit: ze komen voor in hogere lagen die eveneens jonger materiaal bevatten. Uit de onderste ophogingslaag in profiel 4 tegen de Zesstedenweg aan is bijvoorbeeld proto-steengoed gevonden, dat dateert in de 13de eeuw. Het lijkt erop dat het terrein pas in deze periode voor het eerst is opgehoogd. Meer nauwkeurig: het materiaal dat in grotere hoeveelheden en minder gefragmenteerd tegen de Zesstedenweg aan in de onderste ophogingslagen voorkomt,

27 M46 (GrA 67649); zie ook Schrickx & Ter Steege 2018.

dateert uit de periode: 1275 – 1325. De dikte van dit pakket bedraagt 1,0 m tot 1,2 m. Voor de ophoging zijn verschillende combinaties van grondsoorten gebruikt, waardoor in de profielen een gelaagdheid is waargenomen. Op basis van het vondstmateriaal zijn voor dit pakket geen verschillen in fasering en datering aan te wijzen.

Afb. 4.5. Het hoogteprofiel. Links is het noorden.

Uitzondering hierop vormen de bovenste decimeters bovenop dit dikke pakket en de ophogingslagen verder van de Zesstedenweg af.²⁸ Hierin bevindt zich voornamelijk vondstmateriaal uit de periode 1350 – 1500. Op basis hiervan is een sub-fasering opgesteld: Het deel van het terrein tegen de Zesstedenweg aan is in eerste instantie opgehoogd rond 1300 (fase 3a). Later, rond 1400, is de ophoging naar het zuiden toe uitgebreid en is het deel tegen de Zesstedenweg aan nog iets opgehoogd (fase 3b). Vermoedelijk hebben beide subfases bewoning gekend.

Oudste waterputten

Drie waterputten zijn vermoedelijk in de eerste (sub)fase (fase 3a) gegraven. De vermoedelijk oudste waterput lag in werkput 4.²⁹ Hier kwam onder een deel van de 14de-eeuwse ophogingslagen en onder een 14de eeuwse erfgreppel een cilindrische kuil tevoorschijn waarbij de kraag was opgebouwd met gestoken zoden van veen (afb. 4.6).³⁰ De kuil was 1,6 m diep, maar is oorspronkelijk iets dieper geweest.³¹ De onderzijde lag op een hoogte van -3,3 m NAP. De kuil was door het natuurlijke veen en de vertrapte humeuze kleilaag uit de prehistorie ingegraven tot in de lichtgrijze klei hieronder. De cilindrische kuil bezat een diameter van 0,7 m. Blijkbaar behoefde het veen geen versteviging want bij de aanleg van de kraag was slechts tot op de bovenzijde van dit natuurlijke pakket gegraven. De kraag bestond uit veenzoden met een afmeting van 34 – 46 * ? * 12 – 14 cm. Nadat de waterput buiten gebruik raakte, is deze dichtgestort met een heterogeen pakket van humeuze klei en veen. Helaas bevatte deze vulling geen vondstmateriaal, waardoor het spoor niet absoluut kan worden gedateerd. De waterput wordt doorsneden en afgedekt door sporen uit de 14de-eeuwse, hetgeen aangeeft

28 Bijvoorbeeld in profiel 1.

29 S93.

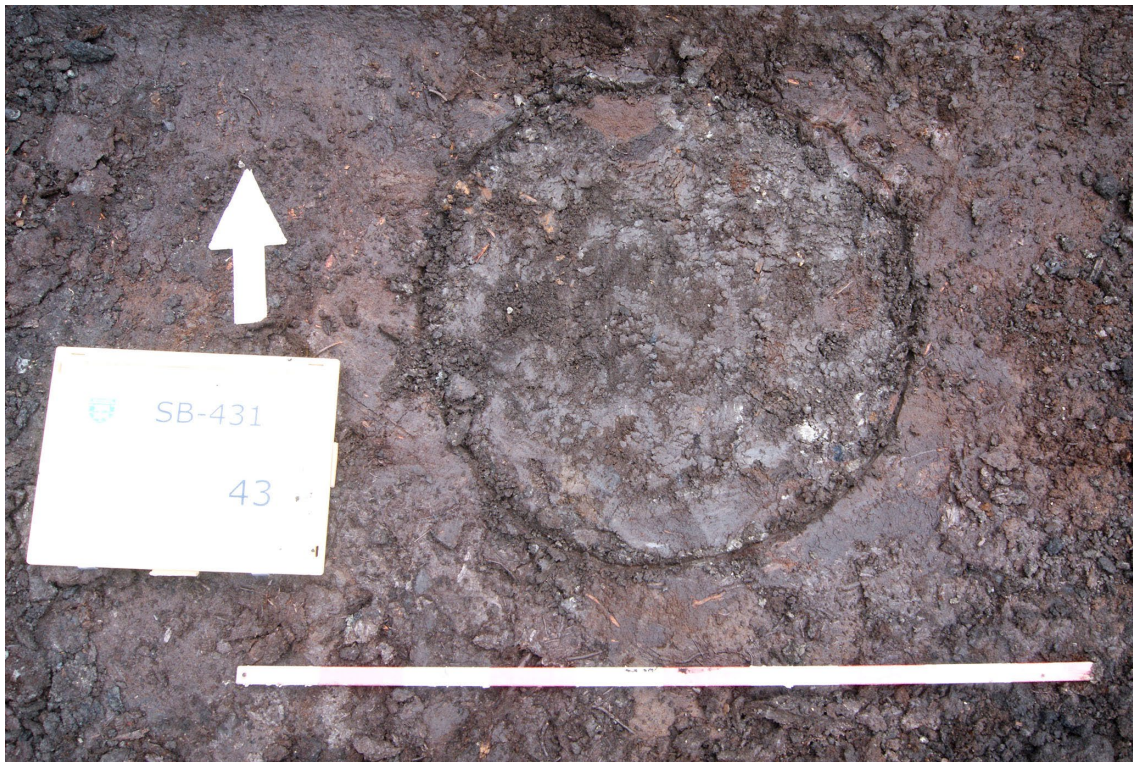
30 Zie onder: *Erfgrens*.

31 De bovenzijde is namelijk vergraven.

aan dat het een oude waterput betreft. Deze dateert uit de 13de eeuw, mogelijk gelijktijdig het opheffen van het terrein rond 1300 (fase 3a).

Afb. 4.6. Deze laatmiddeleeuwse waterput heeft een kraag van gestoken zoden. Ter hoogte van het natuurlijke veen behoefde de put geen versteviging.

Afb. 4.7. Een van de cilindrische kuilen die hoogstwaarschijnlijk als waterput heeft gefunctioneerd (S122).

Twee andere cilindrische kuilen ingegraven tot in de natuurlijke klei zijn hoogstwaarschijnlijk eveneens als waterput gebruikt (afb. 4.7).³² Uit de kuilen zijn enkele fragmenten keramiek afkomstig die dateren rond 1300. Het valt niet uit te sluiten dat de sporen (iets) jonger zijn. De aanwezigheid van de waterputten doet vermoeden dat in deze fase bewoning aanwezig moet zijn geweest al zijn geen duidelijke resten van huizen uit deze periode gevonden.³³

Afb. 4.8. Aan de noordzijde van het terrein tegen de Zesstedenweg aan, zijn haaks op de weg twee parallelle banen van grijze en grijsbruine zoden waargenomen. Het gaat om kantversteving van greppel en ophoging.

Erfgrens

Aan de noordzijde van het terrein tegen de Zesstedenweg aan, zijn haaks op de weg twee parallelle banen van grijze en grijsbruine zoden waargenomen (afb. 4.8).³⁴ In eerste instantie werd gedacht dat de banen gelijktijdig waren, maar uit het profiel kwam een faseverschil naar voren (afb. 4.9).³⁵ De linkerbaan is ouder en heeft gefungeerd als versteving van de westzijde van een greppel.³⁶ Aan de oostkant van deze greppel was een houten beschoeiing aanwezig van 0,2 m brede planken langs ingeslagen palen (afb. 4.10).³⁷ Nadat de greppel buiten gebruik is geraakt en werd dichtgegooid, heeft men in ieder geval aan de oostzijde het terrein opnieuw opgehoogd. De westzijde van dit pakket was verstevigd met ietwat schuin opgestapelde zoden. Deze baan had een maximale breedte van 1,2 m. De waargenomen hoogte van deze nieuwe ophoging bedroeg 0,4 m, maar de top was verstoord door recente bouw- en sloopwerkzaamheden.

32 S99, S122.

33 Uitzondering hierop vormt een kuil S75, die mogelijk als paalkuil kan worden geïnterpreteerd.

34 S78, S86.

35 Profiel 5.

36 S92.

37 S84.

Afb. 4.9. Dwarsprofiel door de zodenbanen.

Afb. 4.10. Beschoeiing langs de greppel.

De banen en de greppel markeren hoogstwaarschijnlijk een laatmiddeleeuwse erfgrans die over het hele perceel liep. Op de achterzijde van het terrein is een greppel van vergelijkbare grootte gevonden die in het verlengde van dit spoor lag (afb. 4.11). Het is goed mogelijk dat de greppel in het tussenliggende deel niet is waargenomen doordat de vulling sterke overeenkomsten vertoonde met het materiaal waarin het is ingegraven. Uit de sloot komen

redelijk wat fragmenten aardewerk die lijken te wijzen op een datering rond 1400.³⁸ Waarschijnlijk stamt deze erfindeling pas uit deze periode (fase 3b) en waren de erven hiervoor groter. De aanwezigheid van de hierboven beschreven waterput direct onder deze grens is hier een aanwijzing voor.³⁹

Afb. 4.11. Op de achterzijde van het terrein is een greppel van vergelijkbare grootte gevonden die in het verlengde van dit spoor ligt.

Huis

Het oudste huis waarvan min of meer duidelijke resten zijn gevonden, lag haaks op de Zesstedenweg aan de westzijde van het terrein. De resten dateren van na de uitbreiding en tweede ophoging rond 1400 (fase 3b). Bovenop de ophogingslagen zijn restanten van bruin-humeuze en donkergrijze kleivloeren gevonden (afb. 4.12).⁴⁰ Net ten oosten van deze vloeren is een liggende plank gevonden van minimaal 0,8 m lang, 0,2 m breed en 3 centimeters dik aangetroffen. Aan de westzijde zijn tegen deze plank twee paaltjes en een plankje de grond ingeslagen, schijnbaar om verschuiven van het liggend hout tegen te gaan. Vermoedelijk gaat het om een slof waar een stijl van een huis op heeft gestaan. Op de plank is de indruk van de stijl nog zichtbaar (afb. 4.13). Meer op het achterterrein is op dezelfde hoogte en met dezelfde oriëntatie haaks op de Zesstedenweg een tweede vermoedelijke slof gevonden.⁴¹ Deze vormde mogelijk de enige aanwijzing voor een tweede rij stijlen. De afstand tussen deze rijen bedroeg slecht een kleine 4 m. Deze rijen stonden vermoedelijk vlakbij of tegen de wanden aan waardoor het huis maximaal 4 tot 5 m breed was. Dit lijkt weinig voor de breedte van een huis, maar komt wel voor in laatmiddeleeuwse stedelijke context.⁴² De lengte is voor deze fase is niet exact te achterhalen. De rooilijn lag oorspronkelijk 4 m verder naar voren. Mogelijk was het huis 15 m – 16 m lang. Hoogstwaarschijnlijk gaat het om een eenvoudig eenschepig rechthoekig huis.⁴³

38 V100.

39 Zie onder: *Oudste waterput*.

40 S46.

41 S66.

42 Bijvoorbeeld Winston fase IV (1350-1400): Schrickx 2006.

43 Zie synthese.

Afb. 4.12. Profiel 4. Zichtbaar zijn diverse bruin-humeuze en donkergrijze kleivloeren.

Afb. 4.13. Op deze houten sloop stond een dakdragende stijl van een 15de-eeuws huis. De indruk van de stijl is nog zichtbaar.

Nog meer waterputten

Verspreid over het terrein – aan de voorzijde – zijn nog twee cilindrische kuilen aangetroffen met een diameter van 0,8 m en 1,2 m.⁴⁴ De kuilen waren tussen de 0,1 en 0,5 m in de natuurlijke klei ingegraven. De sporen waren opgevuld met een mengeling van klei, veen en/of mest. Op basis van het aardewerk dateren de kuilen rond 1400. Ook hier kan een jongere datering niet worden uitgesloten. Dergelijke sporen worden in West-Friesland en daarbuiten met grote regelmaat aangetroffen en geïnterpreteerd als eenvoudige waterputten zonder beschoeiing.⁴⁵ Wanneer door een compacte laag heen werd gegraven (veen of klei) was het niet nodig om te beschoeien omdat de wanden sterk genoeg waren.

Afb. 4.14. Fragment van een kogelpot van Pingsdorf-type aardewerk (V146-C01).

Afb. 4.15. Scherf van kogelpotaardewerk met grove bezemstreekversiering (V141-C01).

Afb. 4.16. Groot fragment van een Siegburger steengoed kan (V113-C01).

4.5.2 Vondstmateriaal

4.5.2.1 Keramiek

Tijdens het onderzoek zijn enkele fragmenten noemenswaardig middeleeuws aardewerk geborgen. De oudste stukken zijn een groot randfragment van een kleine kogelpot van Pingsdorf-type aardewerk (afb. 4.14) en een stuk kogelpot met grove bezemstreek versiering (afb. 4.15).⁴⁶ Deze dateren samen tussen 1100 en 1250.

Op de stort werd een kan gevonden van ongeglazuurd steengoed (s1) uit Siegburg, daterend in de periode 1375-1425 (afb. 4.16).⁴⁷

44 S88, S96.

45 Oostwoud: Gerritsen & Duijn 2014a, 49-51; Bovenkarspel: Gerritsen & Schrickx 2014, 48-50; Nibbixwoud, Dorpsstraat 52, Gerritsen & Duijn, 2018, Enkhuizen; Duijn 2016, 23-25.

46 V146-C01, V141-C01.

47 V113-C01.

Uit de tweede helft van de 14de eeuw (1350-1400) stamt een fragment van een kannetje of voedflesje van Hafnerwaar met enkele groene glazuurspetters (afb. 4.17).⁴⁸ Twee roodbakkende grappen komen uit de bovenste laatmiddeleeuwse ophogingslagen.⁴⁹ Eén is onversierd (afb. 4.18), de ander bezit boogjes witte kleislib op de buitenzijde (afb. 4.19). Een aanwijzing voor het spinnen van garen zijn twee spinstenen van steengoed uit Raeren. Deze dateren in de periode 1400-1550 (afb. 4.20).

Afb. 4.17. Bodemfragment van een kannetje of voedflesje van Hafnerwaar (V37-C01).

Afb. 4.18. Grape van roodbakkend aardewerk met spaarzaam aangebracht loodglazuur (V179-C01).

Afb. 4.19. Grape van roodbakkend aardewerk, deels versierd met boogjes van witte kleislib (V177-C01).

Afb. 4.20. Twee spinstenen van steengoed uit Raeren, circa 1400-1550 (1: V27-C01 & 2: V49-C01).

4.5.2.2 Metalen voorwerpen

Bij de opgraving zijn, zeker voor een locatie aan een dorpslint, veel metalen voorwerpen gevonden.⁵⁰ De tellijst omvat, na deselectie⁵¹ en exclusief metaalslakken, 268 voorwerpen. Een aanzienlijk deel daarvan stamt uit de Late Middeleeuwen.⁵²

48 V37-C01.

49 V177-C01, V179-C01.

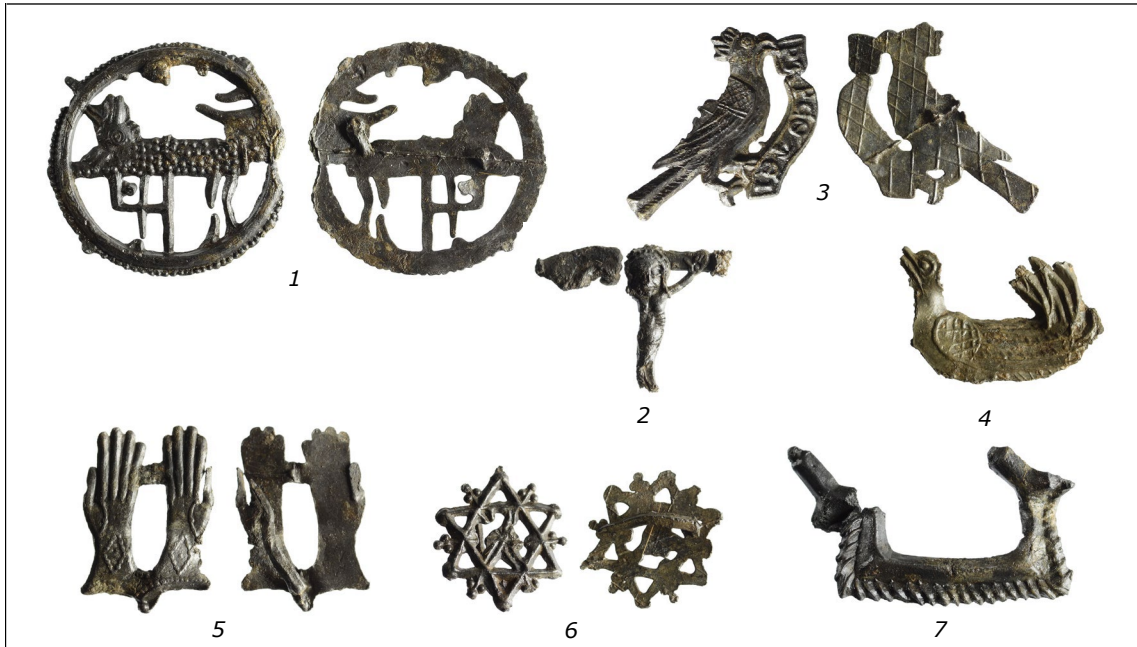
50 Het overgrote deel van de metaalvondsten (met uitzondering van de munten) is beschreven door C. Schrickx.

51 Voorwerpen die als 'modern' kunnen worden aangeduid en voorwerpen die in te slechte staat voor conservering waren, zijn gedeselecteerd.

52 De jongere vondsten worden verderop besproken.

Insignes

Zes voorwerpen van tin/lood-legering zijn in te delen onder de rubriek van de insignes: religieuze of profane draagtekens voor op de kleding. Twee van deze zijn aan te duiden als religieus, maar deze zijn niet te koppelen aan een specifiek bedevaartsoord. Het gaat dus niet aantoonbaar om pelgrimsinsignes, die door een pelgrim uit een bedevaartsplaats zijn meegenomen, maar om algemene religieuze draagtekens.

Afb. 4.21. Laatmiddeleeuwse insignes van tin/lood. Schaal 1:1.

1: V93-M02, 2: V35-M01, 3: V106-M01, 4: V93-M01, 5: V57-M01, 6: V35-M02, 7: V106-M03.

Het eerste religieuze insigne is een rond voorwerp (diameter 32 mm) met opengewerkte afbeelding van het Lam Gods (afb. 4.21.1).⁵³ Het Lam is nogal onnatuurlijk weergegeven met een soort staakjes als poten en een nauwelijks te herkennen kop. Oorspronkelijk heeft het Lam een kruisvaan gehad, maar deze is afgebroken (de stok onder het lichaam van het Lam is nog aanwezig). Aan de achterzijde heeft een speld gezeten, maar ook deze is verdwenen. Het insigne vertoont grote gelijkenis met een insigne dat is gevonden in 's-Hertogenbosch en in Heilig & Profaan deel 3 wordt gedateerd tussen 1375 en 1425.⁵⁴

Van het tweede insigne met religieuze afbeelding is slechts een fragment teruggevonden (afb. 4.21.2). Hierop is Christus aan het kruis te zien (20 x 14 mm).⁵⁵ Waarschijnlijk is het een onderdeel van een groter insigne, wat het mogelijk maakt dat het in dit geval wel om een pelgrimsinsigne gaat.

De andere insignes kunnen als profane draagtekens worden beschouwd. Het meest fraai bewaard gebleven is een insigne met een afbeelding van een gekroonde papegaai (34 x 17 mm) (afb. 4.21.3).⁵⁶ Dat het om een papegaai gaat, blijkt uit het opschrift op de banderol die de vogel met de bek en poten vasthoudt, die luidt namelijk PAPEGAEI. Een identiek insigne is gevonden in Amsterdam en wordt in Heilig & profaan deel 1 gedateerd tussen 1400 en 1450.⁵⁷ De papegaai doet in eerste instantie vermoeden dat we met een schuttersteken te maken

53 V93-M02.

54 H&P3, 242 (afb. 2758).

55 V35-M01

56 V106-M01.

57 H&P1, 270 (afb. 700).

hebben. Een schietwedstrijd werd bij de schutters ook wel papegaaischieten genoemd. Er bestaan ook insignes met papegaai met banderol met opschrift AMOURS, waaruit blijkt dat we de betekenis in de liefdessfeer moeten zoeken. De papegaai werd ook als bode van de liefde beschouwd.⁵⁸

Een tweede profaan insigne toont eveneens een vogel (afb. 4.21.4).⁵⁹ In dit geval gaat het om een haan, waarbij de poten en kam zijn afgebroken. De haan stond symbool voor vruchtbaarheid en mannelijke viriliteit en daarom wordt een seksuele betekenis van dit type insigne verondersteld.⁶⁰

Een derde insigne stelt twee handschoenen voor (25x18 mm) (afb. 4.21.5).⁶¹ Ook bij dit insigne kan de betekenis in de liefdessfeer worden gezocht. Bij de verloving werden handschoenen uitgewisseld en deze kunnen daarom als symbool voor de verbintenis tussen twee geliefden worden beschouwd.⁶²

Verder is een stervormige speld aanwezig (niet te verwarren met de Davidster), samengesteld uit twee driehoeken en versierd met een bloemmotief (20 mm) (afb. 4.21.6).⁶³ Dit soort speldjes komt veel voor en kunnen als goedkoop sieraad worden bestempeld. De datering ligt tussen 1350 en 1450.

Een laatste voorwerp dat onder deze rubriek kan worden ingedeeld, is een fragment van mogelijk een gespbroche (afb. 4.21.7).⁶⁴

Sieraden

Bij de insignes zijn al enkele voorwerpen besproken die als goedkope sieraden van tin/lood kunnen worden beschouwd. Hiertoe behoort ook een vingerring (diameter 21 mm) (afb. 4.22).⁶⁵ De ring heeft een zetting met vierkant stukje glas, waarschijnlijk op een witte ondergrond, met rondom een versiering met bolletjes. De ring is op basis van deze versiering te plaatsen in de periode 1350-1450.

Afb. 4.22. Vingerring van tin/lood (V106-M02).

Een tweede voorwerp van deze categorie is een ovale gesp van tin/lood met een ijzeren angel (afb. 4.23).⁶⁶

Afb. 4.23. Ovale gesp van tin/lood met ijzeren angel (V166-M01).

Afb. 4.24. Zilveren munt met een kruis, vermoedelijk uit de 13de eeuw (V11-M01).

- 58 H&P3, 318.
- 59 V93-M01.
- 60 H&P3, 320-321.
- 61 V57-M01.
- 62 H&P3, 351.
- 63 V35-M02.
- 64 V106-M03.
- 65 V106-M02.
- 66 V166-M01.

Munten

Eén muntje met een laag zilveragehalte dateert mogelijk uit de 13de eeuw (afb. 4.24).⁶⁷ De munt is sterk gesnoeid waardoor het omschrift bijna geheel ontbreekt. Op een zijde is een lang eenvoudig kruis zichtbaar.

Rekenpenning

Een rekenpenning van een Frans type is uitzonderlijk fraai uit de bodem naar boven gekomen (afb. 4.25).⁶⁸ Op de voorzijde staat een koning met staf en de randtekst AVE MARIA. Op de keerzijde staat een kruis met Franse lelies en de letters AVG. Dit type penning wordt "au Roi debout" genoemd en bestaat in allerlei varianten. De oudste exemplaren dateren uit de 14de eeuw, maar ook in de 15de eeuw werden ze gemaakt.

Afb. 4.25. Messing rekenpenning "au Roi debout", 14de/15de eeuw (V95-M01).

Schrijfstift

Een vondst die typisch voor de Middeleeuwen is, is een schrijfstift (*stilus*). Bij de opgraving is één exemplaar gevonden (afb. 4.26). Deze is gemaakt van lood, heeft een lengte van 71 mm en is voorzien van een klein ophanggaatje.⁶⁹ De schrijfstift was bestemd om op een wastafeltje (houten plank met was) te schrijven. Met de platte achterkant kon de was weer glas worden gestreken en deze kant had dan ook de functie van een gummetje. Schrijfstiften worden zelden gevonden. In de regio zijn exemplaren bekend van opgravingen aan de Roode Steen en aan het Kerkplein in Hoorn, midden in het oude centrum.

Afb. 4.26. Schrijfstift van lood (V42-M02).

67 V111-M01.

68 V95-M01.

69 V42-M01.

Gereedschap

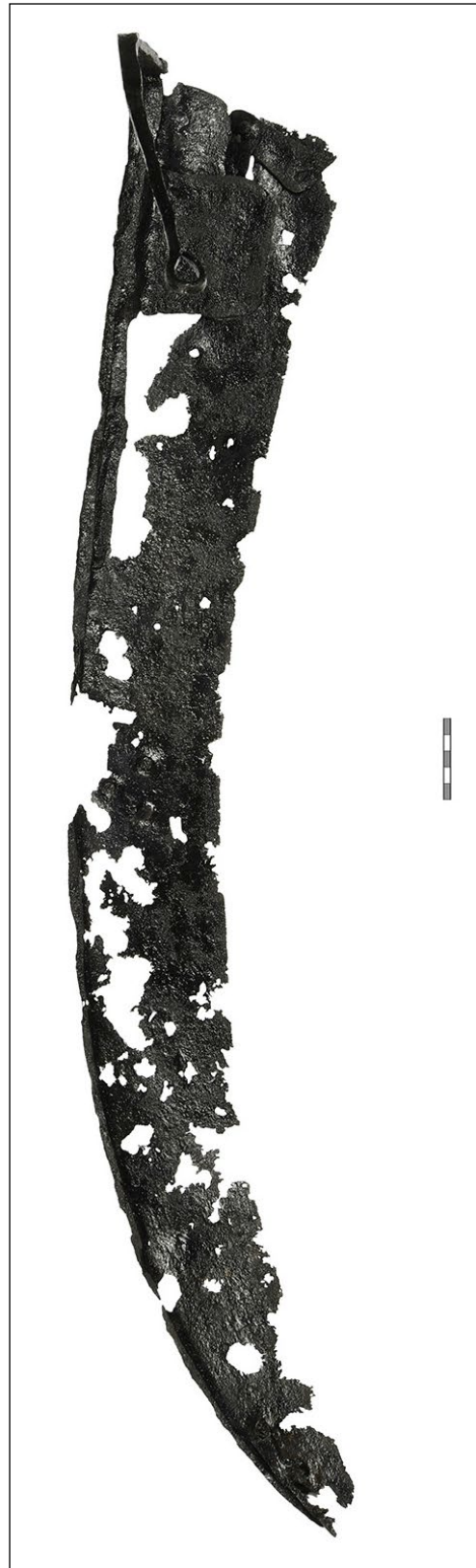
Zeis (J. Jetses)

Een bijna compleet zeisblad (lengte: 88 cm, breedte: 10 cm) is aangetroffen in een middeleeuwse kuil (afb. 4.27a).⁷⁰ Het aardewerk uit de kuil dateert in de periode tussen 1300 en 1500 en de kuil en de zeis kunnen daarmee in fase 3b worden geplaatst. De basis van de zeis is een dikke ijzeren rand, waaraan het gebogen ijzeren snijvlak zit. De rand loopt aan de brede kant van het snijvlak over in een korte steel, in een hoek van ongeveer 90 graden, met aan het uiteinde een ring, waarmee het zeisblad oorspronkelijk was bevestigd aan een houten steel. In het gevonden zeisblad zijn 15 (of misschien 17) gaten gemaakt, in een aantal van deze gaten waren nog nagels aanwezig. Deze waren bedoeld om een kleine metalen platen aan het blad van de zeis te bevestigen (afb. 4.27b). Van deze metalen plaatjes zijn er drie bewaard gebleven, waarvan bij één nog maar een klein stukje over is. Waarschijnlijk zijn ze aangebracht ter versteviging van het blad.

Vooralsnog zijn geen goede parallellen voor zeisen uit de Middeleeuwen of vroege Nieuwe Tijd gevonden. De Zeis uit Grootebroek is een zeldzaamheid. Hoewel de zeis uit een middeleeuwse kuil komt, lijken de zeisen uit de 19de en 20de eeuw veel meer op de gevonden zeis dan de twee middeleeuwse zeisen in de collectie van het Rijksmuseum voor Oudheden. Het gebruik van de zeis werd pas populair in Europa in de Karolingische tijd. Pas in de 16de eeuw verdrong het de sikkel pas echt als oogstgereedschap. Dit laatste zou kunnen verklaren waarom er maar zo weinig middeleeuwse zeisen zijn gevonden.

Afb. 4.27b. Detailfoto van een vastgezet plaatje ter versteviging (V163-M01).

Afb. 4.27a. IJzeren zeisblad (V163-M01).

70 S120, V163-M01. Met dank aan Cassandra Scheffer-Mud voor haar hulp bij de conservering van de zeis.

IJzeren bijl

Van de stort is een bijl afkomstig die mogelijk in de middeleeuwen dateert (afb. 4.28 en 4.29).⁷¹ De bijl valt op door zijn lange hals tussen het hakblad en de schoen waarmee hij aan de steel vast zat. Vermoedelijk betreft het een timmermansbijl, ook wel kantrechtbijl genoemd. Zoals de term als zegt werden deze bijlen gebruikt voor het kantrechten van gevelde stammen om bijvoorbeeld de balken voor stijlen van een huis te maken.

Overig

Uit de middeleeuwse ophogingslagen zijn meerdere gespen en riemversieringen aanwezig. Opvallend zijn drie ronde gespen met een angel van messing (afb. 4.30).⁷² Alle drie zijn afkomstig uit de jongere ophogingslagen van fase 3b, die rond 1400 dateren.

Afb. 4.28. Tussen de uitgegraven grond kwam een bijl tevoorschijn.

Afb. 4.29. IJzeren bijl (V113-M01).

Afb. 4.30. Drie messing ringgespen met een angel (V98-M01; V153-M01 & V177-M01). Schaal 1:1.

71 V113-M01.

72 V98-M01, V153-M01, V177-M01.

Uit dezelfde lagen is een rond stuk riembeslag met bloemmotief van messing afkomstig (afb. 4.31) en een vingerhoed (afb. 4.32).⁷³

Uit een van de oudere ophogingslagen komt een schildvormig stuk riembeslag (afb. 4.34).⁷⁴

Een riemtong van tin/lood is tijdens de aanleg gevonden tussen jongere vondsten, maar gezien de vorm en het materiaal gaat het waarschijnlijk om een middeleeuws exemplaar (afb. 4.33).⁷⁵

Afb. 4.32. Messing vingerhoed (V28-M01).

Afb. 4.33. Riemtong van tin/lood (V99-M01).

Afb. 4.31. Messing riembeslagje met bloemmotief (V115-M01).

Afb. 4.34. Messing schildvormig riembeslagje (V73-M01).

73 V115-M01, V28-M01.

74 V73-M01.

75 V99-M01

4.6 Fase 4: Nieuwe Tijd: 1500 - circa 1795

4.6.1 Spoorbeschrijving

Binnen deze fase is een onderscheid te maken tussen sporen die globaal vallen in de periode tussen 1500 en 1580/1600 (fase 4a) en tussen circa 1600 en de bouw van de stolpboerderij rond 1795 (fase 4b).

Vloeren van een huis

In de eerste subfase (fase 4a) lijkt het erop alsof het oostelijk deel van het onderzochte terrein onbebouwd blijft. Sporen die met zekerheid aan deze subfase gekoppeld kunnen worden ontbreken.⁷⁶ Dat geldt niet voor het westelijke deel. Vermoedelijk wordt in deze periode op dezelfde plek als het huis van de voorgaande fase (fase 3b) een nieuw huis gebouwd. Hiervan is het restant van een vloer gevonden, bestaande uit naast elkaar neergelegde bakstenen met een formaat van 20,5 *9,5*4,5 cm.⁷⁷ Hiernaast zijn meerdere restanten aangetroffen waarvan niet duidelijk is of het om resten van vloeren gaat of om licht gefundeerde binnenmuren.⁷⁸ Dat laatste is minder waarschijnlijk, aangezien het in deze fase om volledige houtbouw gaat. Op 8 m zuidelijker zijn nog meer restanten van een vloer gevonden.⁷⁹ Mogelijk hangt dit samen met een uitbouw aan de achterzijde van het huis.⁸⁰

Afb. 4.34. Een cilindrische kuil met een opvallend grote diameter van 2,1 m heeft dienst gedaan als waterput.

76 Mogelijk was hier een kolfbaan aanwezig of iets vergelijkbaars. Zie synthese.
77 S48.
78 S50, S51.
79 S69.
80 Dat wordt verderop hieronder beschreven.

Waterput

Vlakbij de eerstgenoemde vloerresten meer noordwaarts is een cilindrische kuil gevonden met een opvallend grote diameter van 2,1 m (afb. 4.34).⁸¹ De kuil heeft dienst gedaan als waterput. Deze waterput bevatte divers vondstmateriaal uit de periode rond 1550. Noemenswaardig zijn een steengoed kan uit Keulen of Frechen (s2-kan-3) (afb. 4.35.1), een bakpan van roodbakkend aardewerk (r-bak-5) (afb. 4.35.2) en een roodbakkend bord met sgraffito versiering in de vorm van een gekroond wapen (r-bor-1) (afb. 4.35.3).⁸²

Afb. 4.35. Selectie van keramiekvondsten uit de waterput S73. Niet op schaal.

1: Steengoed kan uit Keulen of Frechen (V82-C01); 2: Bakpan van roodbakkend aardewerk (V87-C01); 3: Bord van roodbakkend aardewerk met sgraffito-decor in de vorm van een gekroond wapen (V84-C01).

Afb. 4.36. Deel van een blaasbalg van leer (V82-L01).

81 S73.

82 V82-C01, V87-C01, V84-C01.

Leer is ook vertegenwoordigd als categorie, met een stuk van een schoen en een fragment van een blaasbalg, een zeldzame vondst (afb. 4.36).⁸³

Interessante metaalvondsten zijn enkele getordeerde kledingogjes van messing (afb. 4.37)⁸⁴ en een ijzeren hengsel van een emmer of een ketel (afb. 4.38).⁸⁵

Twee lagen zijn bemonsterd voor botanisch onderzoek.⁸⁶ Beide monsters bevatten diverse visresten zoals graten en schubben, maar ook grote kleppen van mosselen, alikruiken en verbrande en onverbrande botten van diverse dieren. Daarnaast bevatte een van de monsters enkele fragmenten van een schil van walnoot en enkele zaden van appel (*Malus domestica*) en zwarte mosterd (*Brassica nigra*). Naast deze voedselresten kwamen ook haren, wormencocons en diverse onderdelen van insecten tevoorschijn. Opvallend is de aanwezigheid van veel verbrand materiaal, voornamelijk hout en houtskool.

De bovenste lagen bevatten eveneens veel verbrand materiaal, naast een grote hoeveelheid baksteenpuin. Vlakbij de waterput is een lineaire baan met veel houtskool aangetroffen (afb. 4.39).⁸⁷ Deze resten hangen mogelijk samen met een grote brand die mogelijk de bouw van een nieuw pand op dezelfde plek initieerde.⁸⁸

Meer waterputten

Ongeveer 6 m zuidelijker zijn twee waterputten gevonden.⁸⁹ De oudste van de twee werd pas in het tweede vlak aangetroffen en was niet meer volledig intact. De kuil had nog een diepte van 1,7 m. Op de bodem waren twee houten planken

Afb. 4.37. Kledingogjes van messing (V83-M01).

Afb. 4.38. Ijzeren hengsel van een emmer of ketel (V87-M01).

Afb. 4.39. Deze lineaire baan met veel houtskool hangt mogelijk samen met een grote brand binnen het pand.

83 V82-L01.

84 V83-M01.

85 V87-M01.

86 M06, M07, zie bijlage 15.

87 S54.

88 Dit wordt verderop toegelicht.

89 S67, S100.

aanwezig van 2 cm dik. Mogelijk hebben deze als steun gedeind bij het uitgraven de kuil. Langs de bovenzijde was nog een rand van gestapelde zoden aanwezig als versteviging van de bovenzijde. De waterput bevatte redelijk wat vondstmateriaal uit het laatste kwart van de 16de eeuw (1575-1600).⁹⁰ Het gaat om steengoed, majolica, maar voornamelijk roodbakkend aardewerk. Noemenswaardig is een archeologisch complete pispot (r-pis-5) (afb. 4.40).⁹¹ Opvallend is de aanwezigheid van een oirband van lood/tin (de metalen versteviging van de punt van een leren schede) en vier keurloden waarvan in ieder geval een uit Engeland komt. Een duit uit Holland dateert tussen 1573 en 1579 en geeft daarmee een strakke post-quem datering van na 1573 aan de waterput.

Afb. 4.40. Pispot van roodbakkend aardewerk (V130-C01).

De opvolgende waterput, heeft een bakstenen kraag.⁹² Tijdens het veldwerk is een grote cilindrische kuil aan de westzijde van de kraag geïnterpreteerd als insteek van de waterput, maar tijdens de uitwerking is hieraan getwijfeld. Mogelijk gaat het om twee afzonderlijke sporen waardoor drie waterputten vlakbij elkaar liggen. Het materiaal uit zowel de mogelijke insteek als de waterput dateert vergelijkbaar tussen het laatste kwart van de 16de eeuw en het eerste kwart van de 17de eeuw (1575 – 1625). Noemenswaardig zijn twee koppen van roodbakkend aardewerk (r-kop-2) (afb. 4.41.1 & 4.41.2)⁹³, een grotendeels compleet bord van Weser-aardewerk (we-bor-1) (afb. 4.41.3)⁹⁴, een deel van een bord van Spaans tinglazuuraardewerk (sp-bor-3) – zogenaamd “columbia plain” (afb. 4.41.4)⁹⁵ – en een randfragment van een Spaanse amfoor (ib-amf-2) (afb. 4.41.5).⁹⁶

Het vermoeden bestaat dat deze twee (of drie) waterputten zijn aangelegd nadat op de plek van het huis een nieuw pand is gebouwd. Mogelijk gebeurde dit naar aanleiding van de brand waarvan de eerder genoemde sporen zijn gevonden. Ditmaal werd een langer huis gebouwd. Als we er vanuit gaan dat de waterputten inpandig waren, zal het huis een maximale lengte hebben gehad van 22 m. Als ze vlakbij de achtergevel stonden had het huis een maximale lengte van 20 m. De breedte is niet met zekerheid te achterhalen. Dit nieuwe huis zal in het laatste kwart van de 16de eeuw zijn gebouwd. Hoogstwaarschijnlijk gaat het in deze subfase (fase 4a) nog om een volledig houten huis.

90 V129, V130.

91 V130-C01.

92 S67.

93 V39-C04, V39-C05.

94 V39-C01.

95 V39-C02.

96 V39-C01.

Afb. 4.41. Keramiekvondsten uit de waterput S54. Niet op schaal.

1: Papkop van roodbakkend aardewerk (V39-C04); 2: Papkop van roodbakkend aardewerk (V39-C05); 3: Bord van Weser-aardewerk (V39-C01); 4: Bord van Spaans tinglazuuraardewerk (V39-C02); 5: Randfragment van een Spaanse amfoor (V39-C03).

Insteekhaven

In deze zelfde periode werd ten zuiden van dit pand een insteekhaven of aanlegplaats voor schuiten aangelegd (afb. 4.42). Deze lag haaks op de grote sloot ten zuiden van het raadshuis. Deze sloot had verbinding met de kersloot die weer in verbinding stond met de Noordervaart. Via deze vaart kon men overal in de Streek komen.

Afb. 4.42. De beschoeiing langs de randen van de aanlegplaats worden vrijgelegd.

De aanlegplaats bestond uit een taps toelopende insteek van 2,6 m bij het breedst waargenomen deel tot 1,6 m bij het smalle deel.⁹⁷ Daarbinnen zijn in de zelfde vorm ingeslagen palen gevonden met planken als beschoeiing daartegen.⁹⁸ Vermoedelijk weerspiegelen de grote hoeveelheid palen meerdere fases of reparatiefases. In de onderste lagen van de insteek zijn 35 scherven gevonden waarbij minstens 12 objecten te onderscheiden zijn.⁹⁹ De vondsten bestaan voornamelijk uit kookgerei en tafelgoed dat in de tweede helft van de 16de eeuw valt te dateren. Best dateerbaar zijn een bakpan van roodbakend aardewerk met manchetrans (r-bak-5) en twee koppen van respectievelijk roodbakend (r-kop-2) en witbakend (w-kop-2) aardewerk. Deze vormen kwamen op in het tweede kwart van de 16de eeuw en bleven tot in de vroege 17de eeuw in de omloop. Een scherv van een majolica bord beschilderd met geometrische motieven in uitspaartechniek is goed in de late 16^{de}

Afb. 4.43. Fragment van een vuurstolp van roodbakend aardewerk (V125-C01).

97 S97.
98 S94.
99 V125.

eeuw te plaatsen. Het meest compleet aangetroffen voorwerp is een ongeglazuurde vuurstolp (r-vst-1, afb. 4.43).¹⁰⁰ Het vondstmateriaal dateert ruim in de tweede helft van de 16de eeuw. Van meerdere palen is geprobeerd een dendrochronologische datering te krijgen, maar dat is slechts bij één exemplaar gelukt (afb. 4.44).¹⁰¹ Deze gaf een kapinterval tussen 1580 en 1594 en een ingeschatte datering rond 1584. Op basis van deze gegevens zal de aanlegplaats ergens in de laatste twee decennia van de 16de eeuw (1580 – 1600) zijn gebouwd. Mogelijk valt de constructie samen met de bouw van het hiervoor genoemde huis, maar ook de bouw van een breed pand direct ten oosten hiervan: herberg De Gekroonde Zwaan.¹⁰² Deze datering geeft daarmee de overgang aan van fase 4a naar fase 4b tussen 1580 en 1600.

Afb. 4.44. Hier worden de palen getrokken van de aanlegplaats om monsters van te nemen voor dendrochronologisch onderzoek.

Vondsten uit de insteeikhaven en sloot

De aanlegplaats of insteeikhaven en de bijbehorende randzone van de sloot bleef lang in gebruik en heeft ontzettend veel en soms bijzonder vondstmateriaal opgeleverd (afb. 4.45). Deze vondsten zijn voor een groot deel afkomstig van herberg De Gekroonde Zwaan. Hieronder worden ze per vondstcategorie beschreven.

100 V125-C01.

101 M12.

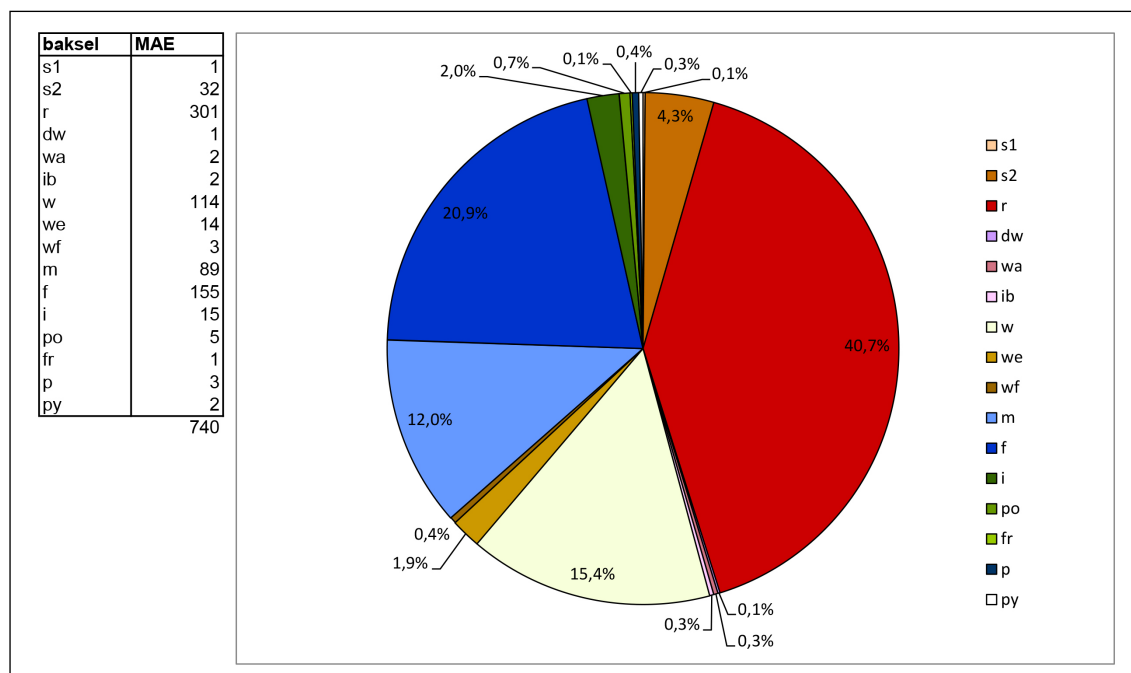
102 Dit wordt verderop beschreven.

Algemeen

De aanlegplaats en de sloot bevatten een opvallend grote hoeveelheid keramiek (MAE = 740)¹⁰³ en glaswerk (MAE = 149). De sloot lijkt op basis van de samenstelling van het vondstmateriaal ongeveer anderhalve eeuw in gebruik geweest te zijn. De vroegste objecten dateren uit de tweede helft van de 16de eeuw en het jongste materiaal is aan het begin van de 18de eeuw te dateren. Dit sluit goed aan bij de historische vermelding dat de sloot in 1705 gedempt zou zijn.¹⁰⁴ Het gros van het vondstmateriaal kan tussen circa 1650-1725 worden gedateerd. Ook is een handvol scherven van middeleeuws steengoed en aardewerk aangetroffen. Dit zal als opspit in het spoor terecht zijn gekomen.

Afb. 4.45. De randzone van de sloot wordt met een troffel onderzocht op de aanwezigheid van vondstmateriaal.

Afb. 4.46. Bakselverdeling van de keramiek uit de insteeikhaven in percentages.

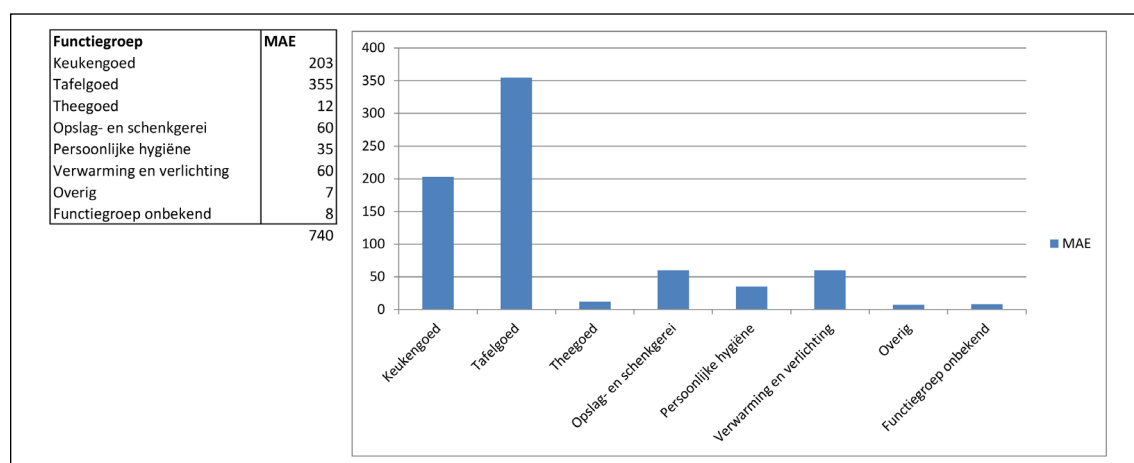
Keramiek

Van de 740 objecten van keramiek is een groot deel (40,7%) van roodbakkend aardewerk (afb. 4.46). Veel van de 301 voorwerpen van deze bakselsoort behoren tot het keukengoed. Faience is de op één na grootste vondstcategorie met minimaal 155 objecten (20,9%). Met minstens 89 voorwerpen is ook majolica een tamelijk omvangrijke soort (12%). Beide typen

¹⁰³ Het MAE (Minimaal Aantal Exemplaren) is vastgesteld op basis van randfragmenten en bodemfragmenten of losse wandfragmenten met een afwijkend baksel. Bij de keramiekvondsten zijn de randfragmenten leidend geweest, bij het glaswerk zijn met name de bodemfragmenten bepalend geweest voor het vaststellen van het MAE.

¹⁰⁴ Schrickx & Bartels 2016, 8.

tinglazuuraardewerk omvatten vooral tafelgoed in de vorm van borden en kommen. Witbakkend aardewerk maakt met 115 objecten 15,4% van het totaal uit en bestaat uit een grotere variatie aan gebruiksvormen. De resterende keramieksoorten betreffen importen uit het Rijnland, het Mediterrane gebied en China. Gezamenlijk maken ze iets meer dan 10% van het totaal uit. Het Rijnlands steengoed en het aardewerk uit het Münsterland en de stroomgebieden van de Werra en de Weser, vormt 6,7% van de vondsten. Het steengoed bestaat hoofdzakelijk uit schenk- en drinkgerei in de vorm van kannen, verder komen ook meerdere pispotten van deze bakselsoort voor. De Mediterrane importen uit Portugal, Spanje, Frankrijk en Italië omvatten gezamenlijk 3,5% van het totaal. De diverse soorten keramiek uit deze gebieden bestaan uit borden van tinglazuuraardewerk en grove voorraadkruiken voor transport. Het Chinees porselein vormt met slechts drie objecten 0,4% van alle keramiekvondsten uit de insteeikhaven. De voorwerpen van deze luxe exotische categorie behoren tot het theegoed.

Afb. 4.47. Functieverdeling van de keramiek uit de insteeikhaven.

Lettend op de verdeling van de vormen binnen verscheidene functiegroepen, dan springt vooral het tafelgoed met 355 objecten eruit. Het maakt bijna de helft van alle keramiekvondsten uit (afb. 4.47). Ook het keukengoed is een grote categorie met 203 voorwerpen, 27,4% van het totaal. Het overwicht van beide functiegroepen valt goed samen met de context van een herberg, waar het serveren van maaltijden een belangrijke factor van bestaan was. Het opslag- en schenkgerel, dat eveneens een belangrijk deel van het inventaris van een herberg zal zijn geweest, is met 60 objecten (8,1%) een kleinere categorie binnen het vondstmateriaal. De drinkkannen zijn vaak van steengoed, een stevig soort keramiek. Bovendien zullen in de 17de eeuw veel kannen van tin gebruikt zijn. Deze vondstcategorie wordt archeologisch gezien weinig in de bodem aangetroffen, aangezien versleten of gebroken tin kon worden omgesmolten en hergebruikt. De keramiekvondsten worden hieronder per functiegroep beschreven.

Keukengoed

Het keukengoed vertegenwoordigt iets meer dan een kwart van alle keramiekvondsten uit de gedempte sloot. Het vormenspectrum binnen deze functiegroep bestaat uit bakpannen, steelkommen, grappen met daarbij passende deksels, komforen, lekschalen en vergieten. Bijna alle objecten zijn van roodbakkend en witbakkend aardewerk. Verder kan één lekschaal van faience worden opgemerkt. Grappen vormen de meest omvangrijke vondstcategorie, met minimaal 87 exemplaren van roodbakkend aardewerk en 26 exemplaren van witbakkend aardewerk. Er zijn zowel modellen van voor 1650 als vormen die expliciet na 1650 dateren

op te merken. Een vroeger model is de bolle grape van roodbakkend aardewerk met hoge schouder en kraagrand met dekselgeul (r-gra-10) (afb. 4.48.1).¹⁰⁵

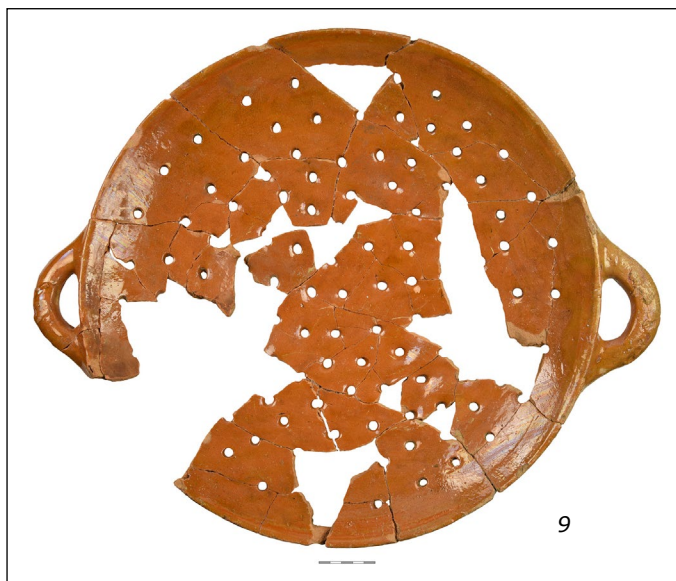

Afb. 4.48. Keukengoed uit de insteekhaven. Niet op schaal.

1: V116-C19, 2: V116-C03, 3: V116-C26, 4: V116-C08, 5: V128-C02, 6: V116-C15, 7: V128-C03, 8: V116-C18, 9: V116-C02.

¹⁰⁵ V116-C19.

Daarvan zijn minstens zeven exemplaren te onderscheiden. Ook een witbakkende grape met kraagrand en scherpe buikknik (w-gra-6) kan tot de vroegere vormen gerekend worden. Het jongere segment van de vondsten bestaat vooral uit kenmerkende wijde of cilindrische grappen (r-gra-30, r-gra-47, r-gra-49, r-gra-52, w-gra-43, w-gra-57) (afb. 4.48.2 & 4.48.3).¹⁰⁶ De typisch laat 17de- tot vroeg 18de-eeuwse in Bergen op Zoom geproduceerde bolle modellen met opvallende ribbel op de randaanzet

(r-gra-11) komen ook algemeen voor (MAE = 7). Een karakteristiek Brabants model uit deze periode is ook de biconische grape zonder hals (r-gra-119, afb. 4.48.4).¹⁰⁷ Bij de cilindrische grappen passen minstens drie deksels (r-dek-8) van roodbakkend aardewerk uit Bergen op Zoom met een karakteristiek ingedeukte bovenzijde (afb. 4.48.5).¹⁰⁸

Bij de bakpannen is een zelfde soort tweedeling in oudere en jongere exemplaren op te merken. Naast scherven van typisch 16de-eeuwse modellen als de r-bak-1 (MAE = 6) en de r-bak-5 (MAE = 8) evenals de laat 16de- tot vroeg 17de-eeuwse w-bak-3 (MAE = 9) en w-bak-4 (MAE = 8), zijn verder vooral completere objecten van de in Bergen op Zoom geproduceerde r-bak-6 (MAE = 6) en de r-bak-12 (MAE = 1) met brede kraagrand uit de latere 17de en de vroege 18de eeuw op te merken (afb. 4.48.6).¹⁰⁹ Ook het voor de 17de eeuw algemene model r-bak-4, in feite de voorganger van de r-bak-6, is met negen exemplaren vertegenwoordigd. Drie steelkommen van roodbakkend aardewerk zijn in redelijk complete staat aangetroffen, het gaat om twee exemplaren met een scherpe knik tussen bodem en wand en een uitgebogen rand (r-stk-5, afb. 4.48.7) evenals een bolle steelkom met een smalle kraagrand (r-stk-2, afb. 4.48.8).¹¹⁰ Van het laatstgenoemde type zijn in totaal minimaal acht exemplaren gevonden. Ook bij de lekschalen kunnen tot slot twee tamelijk intacte exemplaren (r-lek-2) worden opgemerkt (afb. 4.48.9).¹¹¹

Tafelgoed

Met minimaal 355 objecten is de functiegroep tafelgoed verreweg de grootste vondstcategorie. Praktisch de helft van alle vondsten uit de sloot is onder het tafelgoed te scharen. Vooral de borden (MAE = 243) vormen een opvallend groot aandeel (afb. 1515). Ook kommen (MAE = 52) en papkoppen (MAE = 43) zijn omvangrijke vormgroepen. De meeste borden zijn van faience (MAE = 108), maar ook majolica levert een grote bijdrage (MAE = 86). De faience is tevens vertegenwoordigd met minimaal 24 kommen en negen ploischotels, terwijl er drie kommen van majolica zijn aangetroffen. Verder komen meerdere importstukken uit

¹⁰⁶ V116-C03; V116-C26.

¹⁰⁷ V116-C08.

¹⁰⁸ V128-C02.

¹⁰⁹ V116-C15.

¹¹⁰ V116-C18; V128-C03.

¹¹¹ V116-C02.

het Middellandse Zeegebied voor, namelijk minimaal tien borden, drie kommen en twee plooischotels uit Italië, vier borden uit Portugal en één Franse plooischotel. Van het grovere roodbakkend aardewerk zijn 28 borden te onderscheiden. Van deze bakselcategorie zijn eveneens 28 papkoppen gevonden. Daarnaast zijn zeven kommen van roodbakkend aardewerk op te merken. Verder zijn vijf kommen, twee borden en een papkop uit het Wesergebiet en twee borden van Werra-aardewerk op te merken. Het witbakkend aardewerk uit Nederland is vertegenwoordigd met dertien papkoppen, tien kommen en één bord. Tot slot zijn twee borden en een mogelijke juskom van Frans witbakkend aardewerk aangetroffen. We kunnen ons afvragen of alle borden ook daadwerkelijk gebruikt zijn om van te eten. Zeker de luxere exemplaren van tinglazuuraardewerk uit Portugal en Italië kunnen ook als wanddecoratie dienst hebben gedaan, zoals gebruikelijk was in de 17de- en 18de-eeuwse Nederlandse pronkcultuur.¹¹²

Afb. 4.49. Detail van de vondstconcentratie. Naast dakpannen zijn vooral grote fragmenten van borden zichtbaar.

Faience borden met een platte spiegel (f-bor-2) en een gemiddelde diameter van 21,5 cm zullen het standaard dinerbord in de herberg zijn geweest (MAE = 61). Het zijn ook voorwerpen die typisch in de tweede helft van de 17de eeuw kunnen worden gedateerd.¹¹³ Naast onbeschilderde stukken (afb. 4.50)¹¹⁴ komen hoofdzakelijk borden met Bijbelse voorstellingen of geschilderde inscripties binnen een bekroonde cartouche met aan weerszijden een Pegasus op de spiegel. Bij de Bijbelse voorstellingen zijn scènes te herkennen, als: het offer van Isaäk (afb. 4.51.1)¹¹⁵, de droom van Jakob (afb. 4.51.2)¹¹⁶, de genezing van de bedelaar Bartimeüs (afb. 4.51.3)¹¹⁷ en Christus en de Samaritaanse vrouw bij de waterput (afb. 4.51.4 en 4.51.5).¹¹⁸

Afb. 4.50. Eetbord op standvlak van onbeschilderde Delftse faience, type f-bor-2 (V128-C08).

112 Hieronder worden de functiegroepen nader beschreven.

113 Lambooy 2013, 23-29.

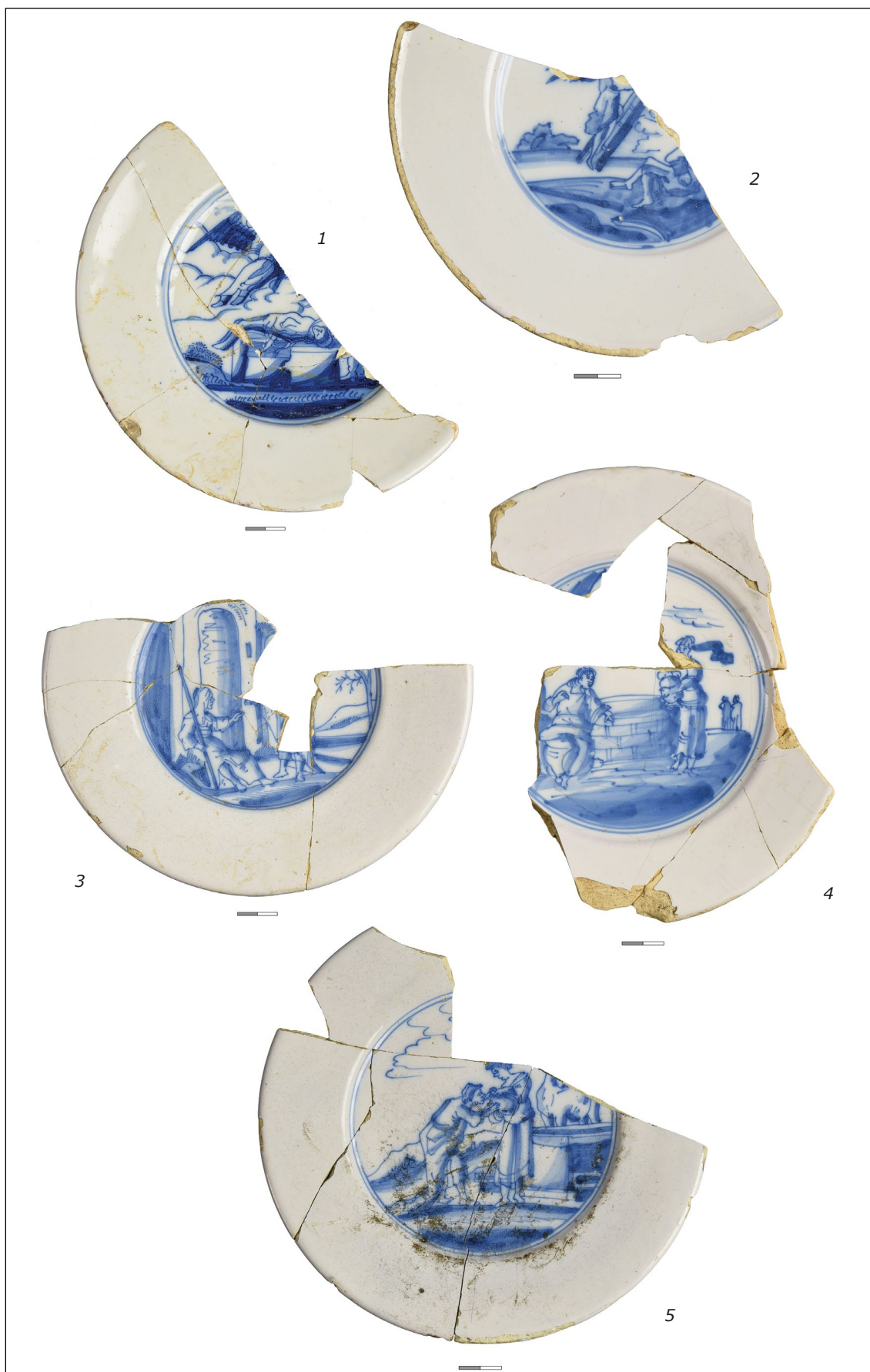
114 V128-C08.

115 V116-C43.

116 V15-C23.

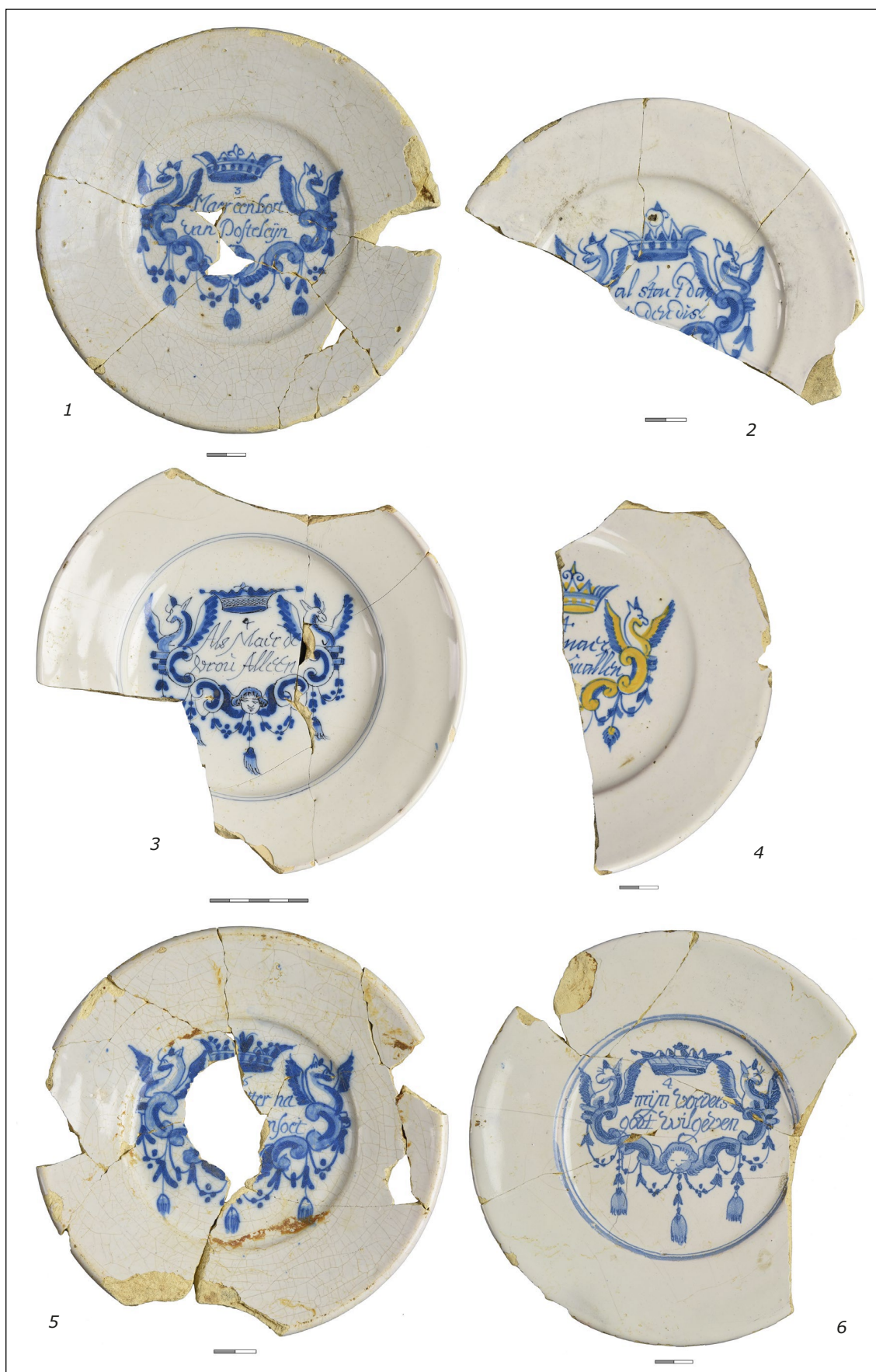
117 V116-C44.

118 V116-C42; V127-C14.

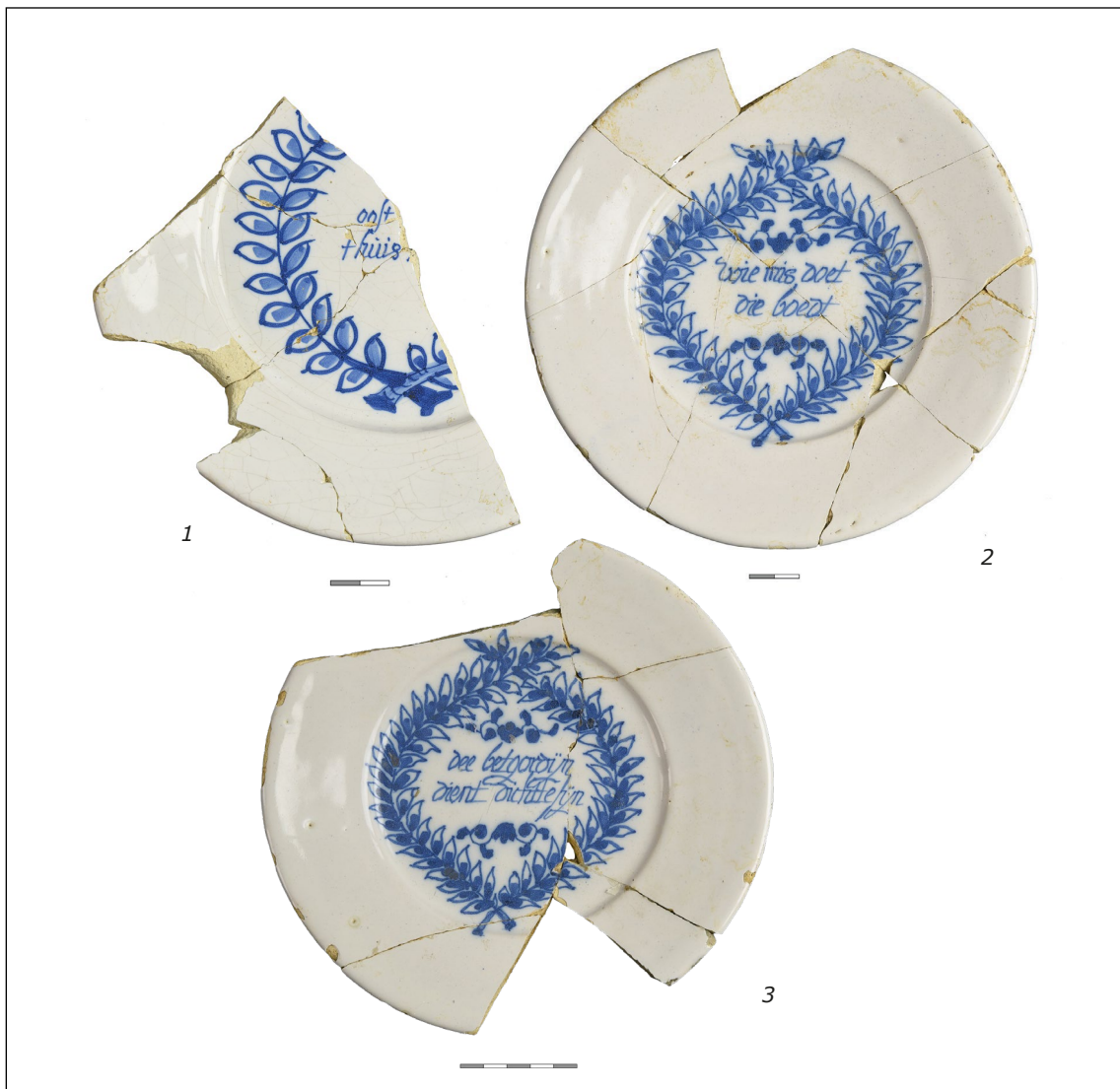
Afb. 4.51. Borden van Delftse faience, beschilderd met Bijbelse voorstellingen.

1: Het offer van Isaäk (V116-C43); 2: De droom van Jakob (V15-C23); 3: De genezing van de bedelaar Bartimeüs (V116-C44); 4: Christus en de Samaritaanse vrouw bij de waterput (V116-C42); 5: Een tweede variant van Christus en de Samaritaanse vrouw bij de waterput (V127-C14).

Afb. 4.52. Borden van Delftse faience, beschilderd met delen van gedichten binnen gekroonde cartouches van pegasussen en festoenen. 1: "3 Maer een bort van posteleijn" (V116-C36); 2: "1 al staet dan [op] den dis" (V128-C07); 3: "4 Als maer de vrou alleen" (V15-C16); 4: "4 [Als] maer [de vr]ou allen" (V15-C22); 5: "6... [bij]tter na ... [e]n soet" (V116-C37); 6: "4 Mijn vaders godt wil geven" (V116-C38); 7: "6 Verfloeck het eeuwich leven" (V116-C39).

De inscripties maken deel uit van gedichtjes die telkens uit zes delen bestaan, de teksten zijn geschilderd binnen gekroonde cartouches van pegasussen en festoenen (afb. 4.52).¹¹⁹ Zo kunnen delen uit de volgende series herkend worden:
 "1. Tinne borde sijn niet goet; 2. Om dat men se schuure moet; 3. Maer een bort van posteleijn; 4. Wort van 't wasse wit en reijn; 5. Daar om set vrij op den dis; 6. Een bort dat wel geschildert is" (afb. 4.52.1).

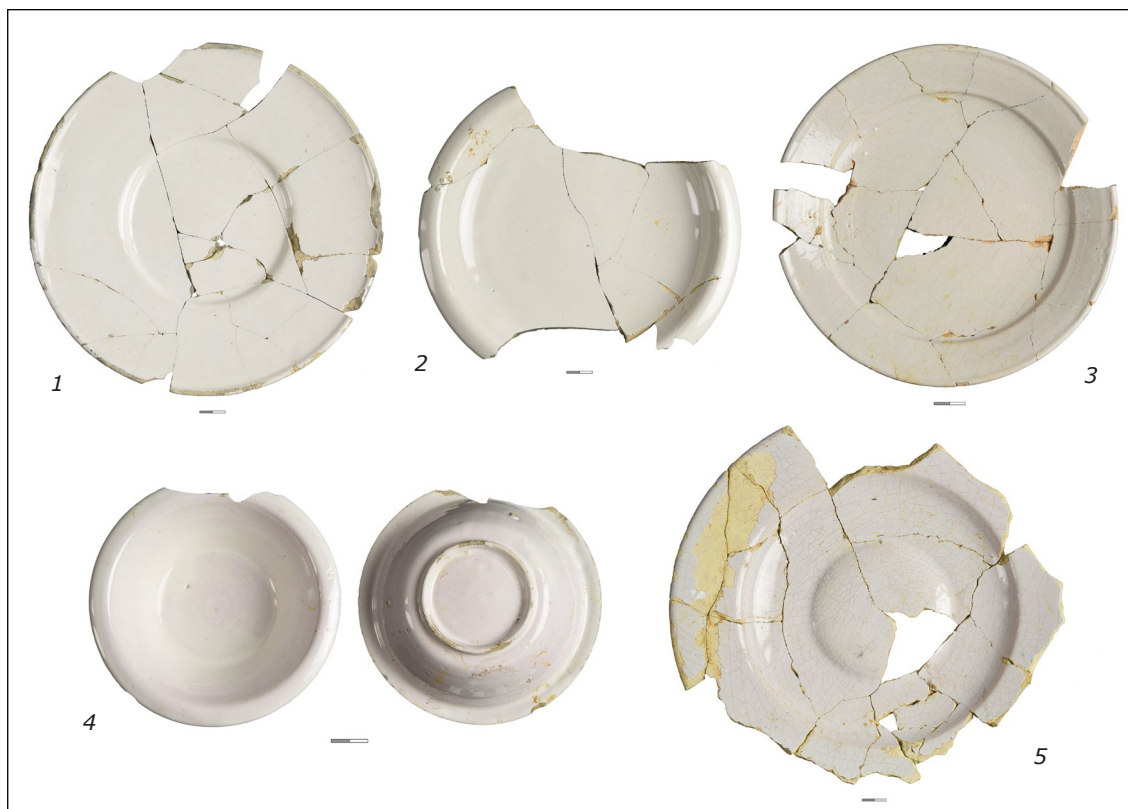

Afb. 4.53. Borden van Delftse faience, beschilderd met spreken binnen een lauwerkrans.
 1: "oost [west] thuis [best]" (V116-C35); 2: "Wie mis doet die boedt" (V116-C33); 3: "Dee betgordijn dient dicht te sijn" (V116-C34).

¹¹⁹ V15-C16; V15-C22; V116-C36; V116-C37; V116-C38; V116-C39; V128-C07.

Ook uit de volgende series kunnen delen herkend worden: "1. *Al staet dan op den dis; 2. Gebraden vlees of vis; 3.?*; 4. *Als maer de vrou alleen; 5. niet wel en is tee vreen; 6. Wie souder vrolijck sijn*" (afb 4.52.2 - 4.52.4). Verder komen delen van spreuken met Bijbelse lading voor, als: "4. *Mijn vaders godt wil geven*" en "6. *Vervloeck het eeuwich leven*" (afb 4.52.6 & 4.52.7).

Naast deze gedichten komen ook enkele borden voor met een kort versje geschilderd binnen een lauwerkrans (afb. 4.53).¹²⁰ Daarbij zijn leuke spreuken te herkennen, zoals "oost [west] thuis [best]", "Wie mis doet die boedt" en "Dee betgordijn dient dicht te sijn". Het handschrift op de laatste twee borden duidt erop dat ze door dezelfde ambachtsman zijn beschilderd (afb. 4.53.2 & 4.53.3).

Afb. 4.54. Borden en kommen van onbeschilderde faience.
1: V127-C11, 2: V127-C13, 3: V127-C10, 4: V127-C09, 5: V116-C30.

Naast de grote hoeveelheid eetborden komen ook borden met bredere platte rand (f-bor-19, MAE = 11) (afb. 4.54.1)¹²¹ en borden op standring met platte rand (f-bor-1, MAE = 8) of omgebogen rand (f-bor-11, MAE = 4) (afb. 4.54.2)¹²² meerdere malen voor. Een afwijkend type is een bord op standring met een smalle, holle vlag (f-bor-4, MAE = 1) (afb. 4.54.3).¹²³ De meeste borden van de typen f-bor-11 en f-bor-19, evenals de f-bor-4, zijn onbeschilderd, overeenkomstig met de mode in de tweede helft van de 17de eeuw (afb. 4.55). Ook diverse kommen (f-kom-3) zijn puur wit gelaten (afb. 4.54.4).¹²⁴ Dit geldt eveneens voor het leeuwendeel van de ploischotels (f-plo-1, f-plo-2) en een pannenkoekschotel (f-bor-13) (afb.

120 V116-C33; V116-C34; V116-C35.

121 V127-C11.

122 V127-C13.

123 V127-C10.

124 V127-C09.

4.54.5).¹²⁵ Twee fragmenten van bijzondere tafelstukken, betreffende een mosterdpot en een zoutschaal, zijn tevens onbeschilderd.

Afb. 4.55. Keukeninterieur uit het midden van de 17de eeuw met tientallen faience borden op de wandrekken. Schilderij door: Wolfgang Heimbach, 1648 (collectie: Germanisches Nationalmuseum Neurenberg).

Eén bord (f-bor-11) en een ploischotel (f-plo-3) zijn echter versierd met blauwe bloemen in panelen, naar voorbeelden van Chinees porselein (afb. 4.56.1 & 4.56.2).¹²⁶ Bij de borden van het type f-bor-1 zijn de meeste exemplaren juist voorzien van een beschildering in blauw. Twee borden zijn versierd met een decor gekopieerd van Chinees kraakporselein (afb. 4.56.3 & 4.56.4).¹²⁷ Een groot deel van de faience kommen (f-kom-1, f-kom-13, f-kom-14, f-kom-17) is ook beschilderd met florale motieven of landschapjes in blauw (afb. 4.56.5 - 4.56.8).¹²⁸ Interessant is het feit dat bij diverse borden van faience de standring door de pottenbakker is doorboord, zodat de objecten als sierstukken aan de wand konden worden gehangen. Bij één bordje met een blauw geschilderd kraakdecor is de standring secundair doorboord, dat wil zeggen dat het doorboren na het bakproces heeft plaatsgevonden (afb. 4.56.1).¹²⁹ Hoewel de meeste faience uit Delft afkomstig zal zijn, zijn drie borden (f-bor-1) als mogelijke producten uit Haarlem aan te merken. Het gaat onder andere om een bord, beschilderd met een landschapje binnen cirkels omringd door grotesken en putti, dat grote overeenkomsten vertoont met de producten van de mid-17de-eeuwse plateelbakker Willem Verstraeten (afb. 4.57.1).¹³⁰ De overige mogelijke Haarlemmer producten zijn twee borden, beschilderd met een Bijbelse voorstelling van Maria en de aartsengel Gabriël en een wapenschild, waarbij de rand op dezelfde manier met florale motieven is versierd (afb. 4.57.2 & 4.57.3).¹³¹

¹²⁵ V116-C30.

¹²⁶ V128-C05; V128-C06.

¹²⁷ V116-C13; V116-C31.

¹²⁸ V15-C12; V15-C13; V116-C28; V116-C29.

¹²⁹ V128-C05.

¹³⁰ V15-C09; Vergelijk Baart 2008, 82.

¹³¹ V15-C10; V15-C11; vgl. Eliëns 2013, 89, afb. 110.

Afb. 4.56. Borden en kommen van blauw beschilderde faience. Niet op schaal. 1: V128-C05, 2: V128-C06, 3: V116-C31, 4: V116-C13, 5: V116-C29, 6: V116-C28, 7: V15-C12, 8: V15-C13.

Afb. 4.57. Drie borden, vermoedelijk van Haarlemmer faïence. 1: V15-C09, 2: V15-C10, 3: V15-C11.

Afb. 4.58. Borden van majolica, ca. 1600-1650 (V14-C01 & V116-C49).

Afb. 4.59. Borden en een kom van majolica, ca. 1650-1725. 1: V116-C10, 2: V116-C48, 3: V127-C07, 4: V127-C06, 5: V15-C06, 6: V15-C05, 7: V116-C50, 8: V116-C32, 9: V116-C11.

Bij de majolica borden kan onderscheid worden gemaakt in enkele vroeg 17de-eeuwse exemplaren en diverse exemplaren uit de latere 17de of vroege 18de eeuw. De vroegere borden zijn vooral

met geometrische motieven versierd (m-bor-3) (afb. 4.58).¹³² De jongere exemplaren zijn veelal versierd met bloemvazen, landschapjes of stadswapens (m-bor-1, m-bor-3, m-bor-11) (afb. 4.59.1 - 4.59.7).¹³³ Veel van deze decors, in de kleur blauw met geregeld gele accenten, worden doorgaans aan het productiecentrum Harlingen toegekend.¹³⁴ Ook een majolica kom (m-kom-12) beschilderd met een vogel in een boom in blauw en geel is mogelijk in Harlingen geproduceerd (afb. 4.59.8).¹³⁵ Tot slot bevindt zich tussen de majolica borden nog een fraai exemplaar uit de late 17de eeuw beschilderd met de voorstelling van een ruiter (afb. 4.59.9).¹³⁶

Afb. 4.60. Borden van Portugese faience. 1: V15-C18, 2: V127-C15, 3: V6-C01.

De borden van Portugese faience zijn alle voorzien van blauw geschilderde decors geïnspireerd op Chinees kraakporselein (po-bor-1, po-bor-3, po-bor-NT) (afb. 4.60).¹³⁷ Het zijn typische

¹³² V14-C01; V116-C49.

¹³³ V15-C05; V15-C06; V116-C10; V116-C48; V116-C50; V127-C06; V127-C07.

¹³⁴ Van den Akker 2007, 60-61, 75-81.

¹³⁵ V116-C32; Van den Akker 2007, 92.

¹³⁶ V116-C11.

¹³⁷ V6-C01; V15-C18; V127-C15.

producten uit de eerste helft van de 17de eeuw. Sommige stukken zijn specifiek in het tweede kwart van de 17de eeuw te dateren, terwijl er ook een vroeger stuk van voor 1625 is op te merken (afb. 4.60.1).¹³⁸ Op de spiegel van één van de borden is een vogel in een landschap geschilderd, een decor dat ook veel voorkomt op Chinees porselein uit deze periode (afb. 4.60.2).¹³⁹

Afb. 4.61. Fragmenten van Italiaanse faience. 1: V16-C03, 2: V15-C21, 3: V10-C01, 4: V15-C17, 5: V14-C03.

Het Italiaanse tinglazuuraardewerk bestaat vooral uit berretino blauw beschilderde producten uit Ligurië uit de periode rond 1600. Verder kunnen een paar kleurrijk beschilderde stukken opgemerkt worden, het gaat om scherven van een ploischotel en een kom in compendiaro stijl (afb. 4.61.1 & 4.61.2), een à raffaellesca ploischotel beschilderd met grotesken en

¹³⁸ V15-C18; Vergelijk Van Lakerveld & Oliveira-Van Royen 1987, 47, 59.

¹³⁹ V127-C15.

leeuwen (afb. 4.61.3), en een bord (i-bor-1) dat zorgvuldig is beschilderd met blauwe bloemen in calligrafico naturalistico-stijl (afb. 4.61.4).¹⁴⁰ Ook is een fragment van een Montelupo bord (i-bor-9) uit de late 16de eeuw beschilderd in Moorse stijl a l'Arabesque gevonden (afb. 4.61.5).¹⁴¹ Verder zijn diverse jongere onbeschilderde stukken aangetroffen die onder de categorie bianco geschaard kunnen worden. Eén bord op standring heeft een opvallend brede vlag (d = 30 cm) en een diepe spiegel (i-bor-NT / fr-bor-NT) (afb. 1028).¹⁴² De vorm doet denken aan een scheerkom, maar de typische halfronde uitsparing voor rond de kin is niet aanwezig of heeft in het deel

Afb. 4.62. Bord van Franse of Italiaanse faience op standring met diepe spiegel en brede vlag (V116-C52).

gezetten dat ontbreekt bij dit fragment. Het baksel is oranjeroze, een kenmerk dat zowel bij Italiaanse als Franse faience producten voorkomt. Het is daarmee lastig vast te stellen of dit bord een product uit Frankrijk of uit Italië is. Tot slot bevindt zich tussen de scherven een onbeschilderde plooischotel van Franse faience uit de eerste helft van de 17de eeuw.

De borden van roodbakkend aardewerk zijn in veel gevallen versierd met motieven van witte kleislib en koperoxide (afb. 4.63.1 & 4.63.2).¹⁴³ Dit geldt ook voor een deel van de koppen en kommen. Een aantal borden dateert in de 16de eeuw (r-bor-1). Verder is de r-bor-6 uit de periode 1575-1675 een vrij algemeen type (MAE = 12). Bij de koppen komt het laat 16de- tot vroeg 17de-eeuwse model met scherpe knik tussen de bodem en de wand (r-kop-2) het meeste voor (MAE = 9) (afb. 4.63.3).¹⁴⁴ Daarnaast is een redelijk compleet exemplaar van het type r-kop-6 in de sloot aangetroffen (afb. 4.63.4).¹⁴⁵ Bij het witbakkend aardewerk zijn twee grotendeels complete koppen (w-kop-39) op te merken (afb. 4.63.5).¹⁴⁶ Van zowel roodbakkend als witbakkend aardewerk kunnen ook scherven van een beker herkend worden. Het Werra- en Weser-aardewerk uit de periode rond 1600 is vooral fragmentarisch teruggevonden (wa-bor-1; we-bor-1; we-kop-1; we-kom-2). Dit geldt ook voor twee borden uit het Franse Beauvais uit dezelfde periode (wf-bor-1; wf-bor-2) (afb. 4.63.6).¹⁴⁷ Interessant is ook de vondst van een groot bodemfragment van kop van aardewerk uit het Duitse Ochtrup met een beige oranje gevlamd baksel versierd met florale motieven in de sgraffito-techniek en de kenmerkende scherp afgeronde standring (afb. 4.63.7).¹⁴⁸ In Iselburg-Werth zijn fragmenten van vrijwel identiek aardewerk gevonden.¹⁴⁹

140 V10-C01; V15-C17; V15-C21; V16-C03.

141 V14-C03; vgl. Jaspers 2007, 243, cat. 208.

142 V116-C52.

143 V15-C02; V116-C21.

144 V127-C03.

145 V7-C02.

146 V116-C22; V116-C23.

147 V7-C01.

148 V127-C04.

149 Elling 1998, 134.

Afb. 4.63. Tafelgoed van roodbakkend en witbakkend aardewerk.

1: V15-C02, 2: V116-C21, 3: V127-C03, 4: V7-C02, 5: V116-C22, 6: V7-C01, 7: V127-C04.

De meest eigenaardige vondst is een blauw en bruin geglazuurd object van witbakkend aardewerk in de vorm van een vogel die vermoedelijk een duif voorstelt (afb. 4.64).¹⁵⁰ Er zijn voorsnogen geen exacte parallellen te vinden, maar op basis van de combinatie van een blauw en bruin getint loodglazuur plus het uitbundige boetseerwerk zou het mogelijk een 17de-eeuws product uit de streek Saintonge in Frankrijk kunnen zijn.¹⁵¹

¹⁵⁰ V15-C04.

¹⁵¹ Hugoniot 2002, 156-157.

Afb. 4.64. Duif van witbakkend aardewerk, vermoedelijk uit Saintonge, Frankrijk (V15-C04).

Afb. 4.65. Laat 16de-eeuwse schaal van witbakkend aardewerk uit Saintonge, versierd met appliques van onder andere vogels (collectie: Musée national de la Renaissance, Château d'Écouen).

Afb. 4.66. Beeldje in de vorm van een gaai van witbakkend aardewerk uit Saintonge, h = 21,5 cm (collectie: Musée de l'Echevinage, Saintes).

In het Château d'Écouen, 20 km ten noorden van Parijs, waar het Musée National de la Renaissance is gevestigd, bevindt zich een druk versierde schaal van Saintonge-aardewerk in de stijl van de 16de-eeuwse pottenbakker Bernard Palissy (afb. 4.65). De schaal is bedekt met bruin, blauw, groen en geel gekleurd loodglazuur. In reliëf zijn onder andere vogels afgebeeld die aardige gelijkenissen tonen met het vogeltje dat in Grootebroek is aangetroffen. Verder is een bruin-groen geglazuurd beeldje van een gaai met vergelijkbaar boetseerwerk bekend uit het Musée de de l'Echevinage in Saintes (afb. 4.66). De exacte functie van het bij

de Gekroonde Zwaan gevonden voorwerp is eveneens lastig te duiden. De open bovenzijde suggereert een saus- of juskommetje. Er bestaan namelijk 18de-eeuwse exemplaren van Frans tinglazuuraardewerk en Engelse industriële keramiek in de vorm van eenden (afb. 4.67 en 4.68). Het is echter de vraag of in de 17de eeuw het gebruik van jus- en sauskommen al haar intrede had gedaan. In het algemeen wordt gesteld dat pas in de 18de eeuw met de toenemende verfijning van het dineren, sauskommen als nieuwe gebruiksvorm op tafel kwamen.¹⁵²

Afb. 4.67. 18de-eeuwse sauskom van Franse faïence in de vorm van een eend, h = 14 cm (Rob Michiels Auctions, Brugge).

Afb. 4.68. Sauskom van Engels industrieel aardewerk in de vorm van een eend, ca. 1800, h = 10 cm (John Howard Art).

Theegoed

Het theegoed vormt een zeer kleine vondstcategorie binnen het vormenspectrum. Slechts twaalf theekopjes uit de late 17de en vroege 18de eeuw van respectievelijk faïence en Chinees porselein zijn te scharen onder deze groep (f-kop-1, f-kop-2, f-kop-4, p-kop-4) (afb. 4.69).¹⁵³

Afb. 4.69. Kop van Delftse faïence in blauw beschilderd met een Chinese voorstelling, type f-kop-2 (V127-C08).

De geringe hoeveelheid theegoed in deze aan het begin van de 18de eeuw gedempte sloot hangt samen met het idee dat het gebruik van thee pas rond het midden van de 18de eeuw op het platteland ingeburgerd raakte. De Nederlandse elite was al in het derde kwart van de 17de eeuw in aanraking met deze exotische drank gekomen.¹⁵⁴ Het is dus goed mogelijk dat in ieder geval de porseleinen theekopjes voor de pronk in een wandkastje stonden. Twee exemplaren van Chinees porselein behoren bovendien tot het vroeg 17de-eeuwse kraakporselein. Het derde kopje

¹⁵² www.chateaudeseneffe.be/nl/collection/sauskom.

¹⁵³ V127-C08.

¹⁵⁴ Laan 2003, 190.

betreft een grover beschilderd product uit Zuid-China, dat Swatow-porselein genoemd wordt (afb. 4.70).¹⁵⁵ In ieder geval is het aannemelijk dat men in de periode voor 1705 in de Gekroonde Zwaan nog niet op grote schaal thee serveerde.

Opslag- en schenkgerei

De tientallen kannen (MAE = 43) tussen de vondsten uit de sloot zijn wederom goed te koppelen aan de herberg. Meer dan de helft van de kannen is van steengoed (MAE = 25). De meeste van deze kannen (s2-kan-32, s2-kan-33) zijn in de tweede helft van de 17de eeuw in het Westerwald geproduceerd. Dit is op te maken uit het lichtgrijze baksel in combinatie met de rijkelijk aangebrachte appliques voorzien van kobaltblauwe en mangaanpaarse accenten (afb. 4.72.1).¹⁵⁶ Eén van de kannen is versierd met appliques van het wapen van Keulen met daarboven het jaartal 1669 (afb. 4.72.2).¹⁵⁷ Een ander exemplaar draagt medallion-appliques van een man met een kelkglas in de hand omgeven door leeuw-appliques (afb. 4.72.3).¹⁵⁸ Op de medallion-appliques is ook de tekst "WIE.HAD.DER.DRINKT.VND.DOCH.KEINEN.WEIN" te lezen. Naast diverse kannen uit het Westerwald kunnen ook een 17de-eeuws bruin geglaazuurd product uit Frechen (afb. 4.72.4), en twee laat 16de-eeuwse kannen uit respectievelijk Siegburg en Keulen opgemerkt worden (afb. 4.72.5 & 4.72.6).¹⁵⁹

Behalve exemplaren van steengoed zijn er ook scherven van kannen van roodbakkend (r-kan-47, r-kan-72) en witbakkend aardewerk (w-kan-26?) plus een aantal fragmenten van kannen uit het Wesergebiet aangetroffen (afb. 4.73.1 & 4.73.2).¹⁶⁰ Eén van de roodbakkende kannen is versierd met motieven van witte kleislib (afb. 4.73.3).¹⁶¹ Dit type slibaardewerk is mogelijk in Gouda geproduceerd.¹⁶²

Bij de potten is ook een met slib versierd exemplaar van roodbakkend aardewerk op te merken (r-pot-57) (afb. 4.73.4).¹⁶³ In plaats van simpele geometrische motieven is op deze pot een inscriptie aangebracht. Deze luidt als: "EE[R]D [G]OD ANNO 1670". Het model pot met oren op de rand – een hengselpot – komt veel voor in Enkhuizen en is mogelijk daar gemaakt.¹⁶⁴ Tot slot bevinden zich fragmenten van minimaal twee verschillende kruiken van Portugees roodbakkend aardewerk met karakteristieke mica-schilfers in het baksel, tussen het vondstmateriaal (afb. 4.71).¹⁶⁵

Afb. 4.70. Kop van Chinees Swatow-porselein (V6-C02).

Afb. 4.71. Fragment van een kruik van Portugees roodbakkend aardewerk.

¹⁵⁵ V6-C02.

¹⁵⁶ V6-C03.

¹⁵⁷ V15-C15.

¹⁵⁸ V15-C19.

¹⁵⁹ V16-C01; V16-C02; V18-C01.

¹⁶⁰ V18-C03; V116-C16.

¹⁶¹ V15-C01.

¹⁶² Van der Meulen & Smeele 2012, 114.

¹⁶³ V116-C53.

¹⁶⁴ Schrickx & Duijn 2016, 500.

¹⁶⁵ V18-C02.

Afb. 4.72. Schenkgerei van steengoed. Niet op schaal.
 1: V6-C03, 2: V15-C15, 3: V15-C19, 4: V16-C01, 5: V16-C02, 6: V18-C01.

Afb. 4.73. Kannen en potten van Weser-aardewerk en roodbakkend aardewerk. Niet op schaal.
1: V18-C03, 2: V116-C16, 3: V115-C01, 4: V116-C53

Persoonlijke hygiëne

Binnen deze functiegroep zijn vooral pispotten van steengoed (MAE = 4), roodbakkend aardewerk (MAE = 22) en witbakkend aardewerk (MAE = 4) op te merken. Alle pispotten van steengoed zijn versierd met medallion-appliques omgeven door twee leeuw-appliques en beschilderd met kobaltblauwe accenten, vrij karakteristiek voor de tweede helft van de 17de eeuw (s2-pis-2, s2-pis-6) (afb. 4.74.1 - 4.74.3).¹⁶⁶

¹⁶⁶ V15-C20; V127-C01; V142-C01.

Eén pispot is tevens voorzien van het jaartal 1654 op de appliques (afb. 4.74.3). De exemplaren van roodbakkend (r-pis-5, r-pis-18) en witbakkend aardewerk (w-pis-2, w-pis-4) zijn een stuk simpeler van aard (afb. 4.74.4 & 4.74.5).¹⁶⁷ Verder zijn er minstens vijf zelfpotten van roodbakkend en witbakkend aardewerk (w-zal-2) gevonden (afb. 4.75).¹⁶⁸

Afb. 4.74. Pispotten van steengoed en roodbakkend aardewerk. Niet op schaal.
1: V127-C01, 2: V15-C20, 3: V142-C01, 4: V128-C01, 5: 116-C07.

167 V116-C07; V128-C01.

168 V15-C03.

Verwarming en verlichting

Om 's avonds de slaapvertrekken in de herberg te kunnen verlichten werden er blakers (w-bla-3), kandelaars (w-kdl-1, w-kdl-2) en olielampen (r-oli-2) van roodbakkend en witbakkend aardewerk gebruikt (afb. 4.76.1 & 4.76.2).¹⁶⁹ Voor het verwarmen van de voeten, maar ook voor het kunnen aansteken van tabakspijpen gebruikte men vierkante vuurtesten van roodbakkend aardewerk. Deze gebruiksvorm is in verschillende uitvoeringen dertig keer vertegenwoordigd (r-tes-1, r-tes-2, r-tes-3, r-tes-12, r-tes-16) (afb. 4.76.3 & 4.76.4).¹⁷⁰ Om het haardvuur 's nachts op een veilige wijze te kunnen doven gebruikte men vuurstolpen en doofpotten van roodbakkend en witbakkend aardewerk.

Afb. 4.75. Zalfpotje van witbakkend aardewerk (V15-C03).

169 V116-C27; V127-C05.

170 V127-C02; V136-C01.

Afb. 4.76. Kandelaars, vuurtesten en fragmenten van een vuurstolp van witbakkend en roodbakkend aardewerk. Niet op schaal. 1: V116-C027, 2: V127-C05, 3: V127-C02, 4: V136-C01, 5: V18-C04.

Doofpotten (r-pot-3) kenden doorgaans een puur functioneel doel. De vuurstolpen (r-vst-3, w-vst-2) werden in de late 16de en vroege 17de eeuw vaak rijkelijk voorzien van reliëfdecoraties, deze hadden voornamelijk een sierfunctie. In totaal kunnen minimaal tien verschillende vuurstolpen onderscheiden worden. Een deel van de witbakkende exemplaren bedekt met groen glazuur is met zekerheid afkomstig uit Enkhuizen. Dit is op te maken uit de drukke versiering van appliques en braamnoppen.¹⁷¹ Bovendien is tussen de fragmenten een deel van een applique met het stadswapen van Enkhuizen te herkennen (afb. 4.76.5).¹⁷²

Overig

De resterende keramiekvondsten uit de sloot bestaan onder andere uit fragmenten van een bloempot en een gatenpot (r-gat-1) van roodbakkend aardewerk en een mogelijke spaarpot van witbakkend aardewerk.

Verder kunnen scherven van twee vazen van respectievelijk Delftse en Portugese faience opgemerkt worden (afb. 4.76). Tot slot zijn in de insteehaven twee miniatuur ploischotels van pijpenaarde gevonden (afb. 4.77).¹⁷³ Deze miniatuur ploischotels spreken erg tot de verbeelding, het gaat vermoedelijk om poppegoed.

Afb. 4.76. Fragment van een vaas van Delftse faience beschilderd met een Chinese voorstelling (V116-C47).

Afb. 4.77. Delen van twee miniatuur ploischotels van pijpenaarde (V116-C45).

¹⁷¹ Bartels 2014, 237.

¹⁷² V18-C04.

¹⁷³ V116-C47; V116-C54.

Tabakspijpen

In totaal zijn er 1182 fragmenten van tabakspijpen uit de sloot verzameld, waaruit ten minste 433 individuele exemplaren kunnen worden opgemaakt.¹⁷⁴ Het archeologisch onderzoek op het terrein van de vroegere herberg De Eendracht in Wognum leverde eveneens een enorme hoeveelheid fragmenten van tabakspijpen op.¹⁷⁵ Bij de datering van de pijpenkoppen zijn duidelijk twee pieken op te merken. De meeste exemplaren dateren uit de periode rond 1700, het gaat met name om grove ongemerkte trechtervormige modellen uit Gouda. Wel kunnen enkele tientallen kleipijpen van fijne of porseleine kwaliteit van onder andere de Goudse pijpenmakers Jacobus Gerritsz Witsius, Nanne Pietersz en Reijnier van Leeuwen opgemerkt worden. Daarnaast komen opmerkelijk veel Enkhuizer tabakspijpen uit de periode 1650-1660 voor (MAE = 61), ze dragen het hielmerk "IP gekroond" en kunnen gekoppeld worden aan de producent Jacob Pieters. De datering van de jongste tabakspijpen uit dit vondstcomplex sluit wederom goed aan bij de historische vermelding dat de sloot in 1705 gedempt zou zijn.

Afb. 4.78. "De Gelagkamer", met afgebeeld glaswerk en keramiek dat ook bij de Gekroonde Zwaan is aangetroffen. Schilderij door: Abraham Diepraam, 1665 (collectie: Rijksmuseum, Amsterdam).

Glaswerk

Zoals te verwachten, bevond zich tussen het afval van de Gekroonde Zwaan ook een aanzienlijke hoeveelheid drinkgerei van glaswerk. Het gaat om ten minste 149 objecten die op basis van stijlkenmerken tussen circa 1600 en 1725 te dateren zijn. De samenstelling van

¹⁷⁴ Determinatie: J. van Oostveen.

¹⁷⁵ Schrickx, Stellingwerf & Van Oostveen 2018, 107-113.

het glaswerk is bijzonder interessant, omdat deze een beeld geeft van het glazen drinkgerei uit een 17de-eeuwse herberg in de regio. Het afval van De Eendracht in Wognum bestond juist voornamelijk uit veel 18de- en 19de-eeuws glaswerk.¹⁷⁶ Op die manier krijgen we een chronologisch beeld van hoe verschillende herbergen in West-Friesland door de eeuwen heen alcoholische dranken serveerden aan hun gasten. Het afgedankte glaswerk van de Gekroonde Zwaan geeft een tamelijk luxe indruk voor een herberg op het platteland. Bij de Eendracht in Wognum is juist veel goedkoop glazen drinkgerei gevonden. Terwijl steengoed kannen en pullen ook nog geregeld als drinkgerei werden toegepast in de latere 17de eeuw, lijkt het erop dat in de Gekroonde Zwaan vooral roemers, kelkglazen en bekers van glas werden gebruikt om wijn, sterke drank en bier te nuttigen (afb. 4.78). Het valt op dat bijvoorbeeld steengoed baardmankruiken ontbreken tussen de keramiekvondsten. De meeste gevonden steengoed kannen lijken een schenkfunctie te hebben gehad. Het onderzochte glaswerk is ingedeeld in vier verschillende vormgroepen, namelijk roemers, kelkglazen, bekers en flessen of karaffen.

Afb. 4.79. Roemers met eivormige cuppa en braamnoppen op de schacht. Niet op schaal.
1: V15-G01, 2: V116-G01, 3: V116-G02.

Roemers

Tussen de glasvondsten zijn minimaal 48 roemers van lichtblauwgroen glas te onderscheiden. Het gros van de roemers heeft een eivormige cuppa en braamnoppen op de schacht (gl-roe-2, MAE = 41 (afb. 4.79)).¹⁷⁷ Dit is de meest karakteristieke vorm van drinkgerei uit de tweede helft van de 17de eeuw (afb. 4.80). Volgens de 18de-eeuwse natuurhistoricus Johannes Le Francq van Berkhey werd de roemer specifiek voor Rijnse witte wijn gebruikt, terwijl kleurloze kelkglazen juist gebruikt werden voor rode wijn.¹⁷⁸ Verder kunnen vier afwijkende roemers van twee verschillende types opgemerkt worden.

Afb. 4.80. "Devrolijkespeelman". Schilderij door: Arye de Vois, ca. 1670 (collectie: Rijksmuseum, Amsterdam).

¹⁷⁶ Schrickx, Stellingwerf & Van Oostveen 2018, 119-135.

¹⁷⁷ V15-G01; V116-G01; V116-G02.

¹⁷⁸ Le Francq van Berkhey 1774, 1507.

De eerste vorm heeft een platte brede cuppa (gl-roe-1) (afb. 4.82)¹⁷⁹ en het tweede type heeft een hoge, dunne schacht (gl-roe-14), een afwijkend model dat draadschachtroemer genoemd wordt (afb. 4.81).¹⁸⁰ Dit type roemer wordt slechts sporadisch in Nederland gevonden.

Bovendien zijn de bij de Gekroonde Zwaan gevonden draadschachtroemers van kleurloos glas, terwijl de meeste bekende exemplaren van blauwgroen glas zijn vervaardigd. Het gaat om producten van sodaglas in plaats van het gebruikelijke woudgroene potasglas.¹⁸¹ Waarschijnlijk zijn deze opmerkelijke roemers uit een Amsterdamse glasblazerij afkomstig.¹⁸²

Tot slot is er ook een vroeger type roemer uit de eerste helft van de 17de eeuw gevonden. Het gaat om een exemplaar met puntnoppen op de schacht (gl-roe-6 of -10) (afb. 4.83).¹⁸³ In de loop van de eerste helft van de 17de eeuw raakten roemers met puntnoppen uit de omloop, aangezien braamnoppen de nieuwe standaard werden.¹⁸⁴

Afb. 4.81. Draadschachtroemer van kleurloos glas, type gl-roe-14 (V116-G04).

Afb. 4.82. Roemer met platte brede cuppa, type gl-roe-1 (V116-G05).

Afb. 4.83. Roemer met puntnoppen, type gl-roe-6 of -10 (V136-G02).

Kelkglazen

Naast het grote aantal roemers van groen woudglas komen minstens 24 kelkglazen van kleurloos sodaglas in Venetiaanse en Engelse stijl voor. De vroegste kelkglazen zijn twee fluitglazen versierd met een getordeerde stam met witte of rode glasdraden en gewafelde vleugels uit de eerste helft van de 17de eeuw (gl-flu-1) (afb. 4.84).¹⁸⁵ Twee kelkglazen met holle balusterstam (gl-kel-11) kunnen ook in deze periode worden gedateerd (afb. 4.85.1).¹⁸⁶ Verder komen kelkglazen met vierlobbige baluster (gl-kel-14; MAE = 10) (afb. 4.85.2 & 4.85.3)¹⁸⁷ en kelkglazen met een balusterstam met meerdere geledingen (gl-kel-38; MAE = 10) algemeen

179 V116-G04.

180 V117-G1.

181 Henkes 1994, 259.

182 Vriendelijke mededeling: Michel Hulst.

183 V136-G02.

184 Isings, Rauws, Lagers & de Kam 2009, 110.

185 V15-G02; V15-G03.

186 V127-G02.

187 V128-G01; V127-G01.

voor (afb. 4.85.4 & 4.85.5).¹⁸⁸ Opvallend aan de meeste van deze glazen is het feit dat de voet een omgeslagen verdikte rand heeft (afb. 4.85.4 & 4.85.5). Dit is karakteristiek voor het glaswerk uit de late 17de eeuw.¹⁸⁹ Na 1700 werden kelkglazen standaard voorzien van dikkere en dus stevigere voetplaat, naar Engels voorbeeld.

Afb. 4.84. Fragmenten van fluitglazen, versierd met getordeerde stam en gewafelde vleugels (V15-G03 & V15-G02). Niet op schaal.

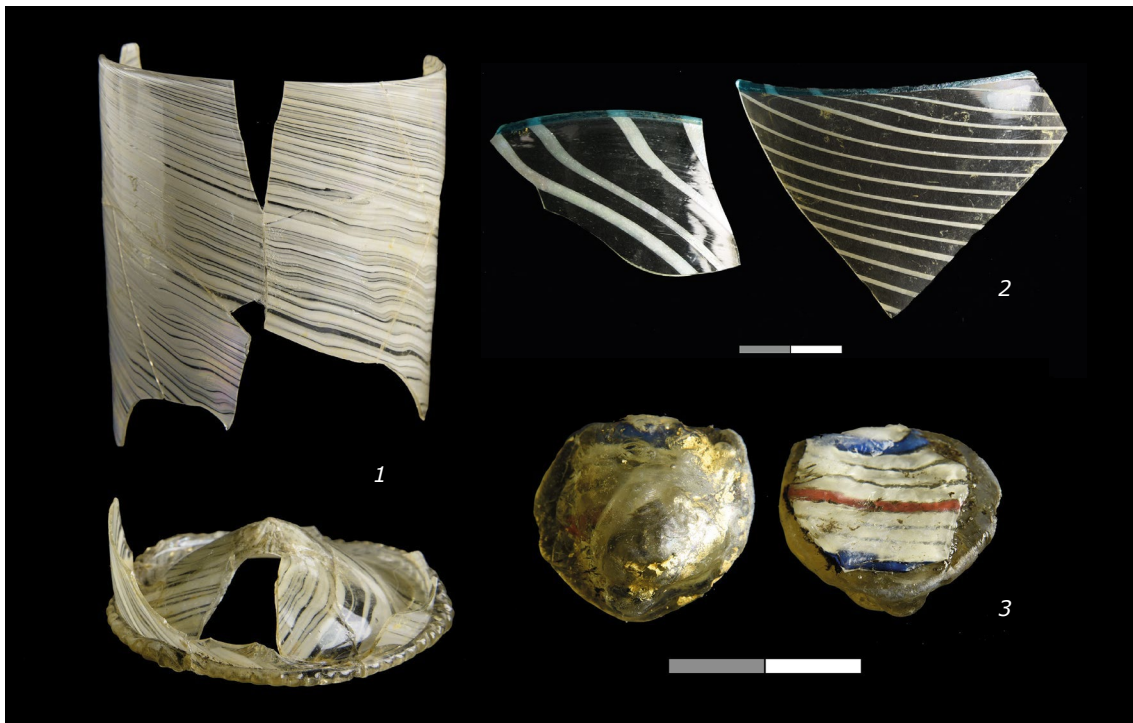
Afb. 4.85. Kelkglazen met balustervormige stam. Niet op schaal.
1: V127-G02, 2: V128-G01, 3: V127-G01, 4: V116-G07, 5: V116-G06.

188 V116-G06; V116-G07.

189 Henkes 1994, 262-263.

Bekers

De sloot bevatte een grote verscheidenheid aan bekertypen uit de 17de eeuw. Bij deze vormen is ook weer duidelijk de invloed van de Venetiaanse mode te herkennen. Zo kunnen minimaal elf *vetro a fili* bekers (gl-bek-9, gl-bek-20), herkenbaar aan witte getorste glasdraden in de wand, opgemerkt worden (afb. 4.86.1 & 4.86.2).¹⁹⁰ Dit type glas komt sinds de late 16de eeuw voor in de Nederlanden, maar is vrij typisch voor de eerste helft van de 17de eeuw.¹⁹¹ Naast overwegend met witte glasdraden versierde exemplaren kan een nop van een beker met rood-wit-blauwe glasdraden opgemerkt worden (afb. 4.86.3).¹⁹² De nop is gevormd als een leeuwenkop en bovendien verguld. Hulst vermoed dat de nop aan een in Amsterdam vervaardigd glas heeft toebehoord.¹⁹³ Ook zogenaamde 'kometenbekers' (gl-bek-29) dateren uit de eerste helft van de 17de eeuw. Dergelijke glazen zijn versierd met opgelegde blauwe of kleurloze gekronkelde glasbanden die eindigen in waaiertjes. Van dit type kunnen minimaal vijf exemplaren onderscheiden worden (afb. 4.87).¹⁹⁴ Een andere opmerkelijke soort drinkbekers uit de 17de eeuw is van gecraqueleerd 'ijsglas' (gl-bek-4, MAE = 3) (afb. 4.88).¹⁹⁵ De resterende bekertypen zijn met name door middel van mallen voorzien van reliëfversiering. Het gaat om knobbelbekers (gl-bek-12a, MAE = 4; gl-bek-13, MAE = 2) (afb. 4.89)¹⁹⁶, wafelbekers (gl-bek-19a, MAE = 3) (afb. 4.90)¹⁹⁷, vlechtwerkbekers (gl-bek-19b (MAE = 3) (afb. 4.92)¹⁹⁸ en netwerkbekers (gl-bek-10, MAE = 8; gl-bek-37, MAE = 3) (afb. 4.91.1 - 4.91.4).¹⁹⁹ Tot slot bevinden zich tussen het gevonden glaswerk minstens elf bekens zonder opvallende wanddecoratie (gl-bek-8) (afb. 4.93).²⁰⁰

Afb. 4.86. *Vetro a fili* bekens. Niet op schaal. 1: V116-G12, 2: V127-G03, 3: V127-G04.

190 V116-G12; V127-G03.

191 Henkes 1994, 171; Isings, Rauws, Lagers & de Kam 2009, 96.

192 V127-G04.

193 Vriendelijke mededeling: Michel Hulst.

194 V15-G05.

195 V128-G03.

196 V15-G08; V116-G10.

197 V116-G08.

198 V128-G02.

199 V15-G04; V15-G06; V116-G11; V136-G03.

200 V127-G05; V128-G03.

Afb. 4.87. Kometenbeker, type gl-bek-29 (V15-G05).

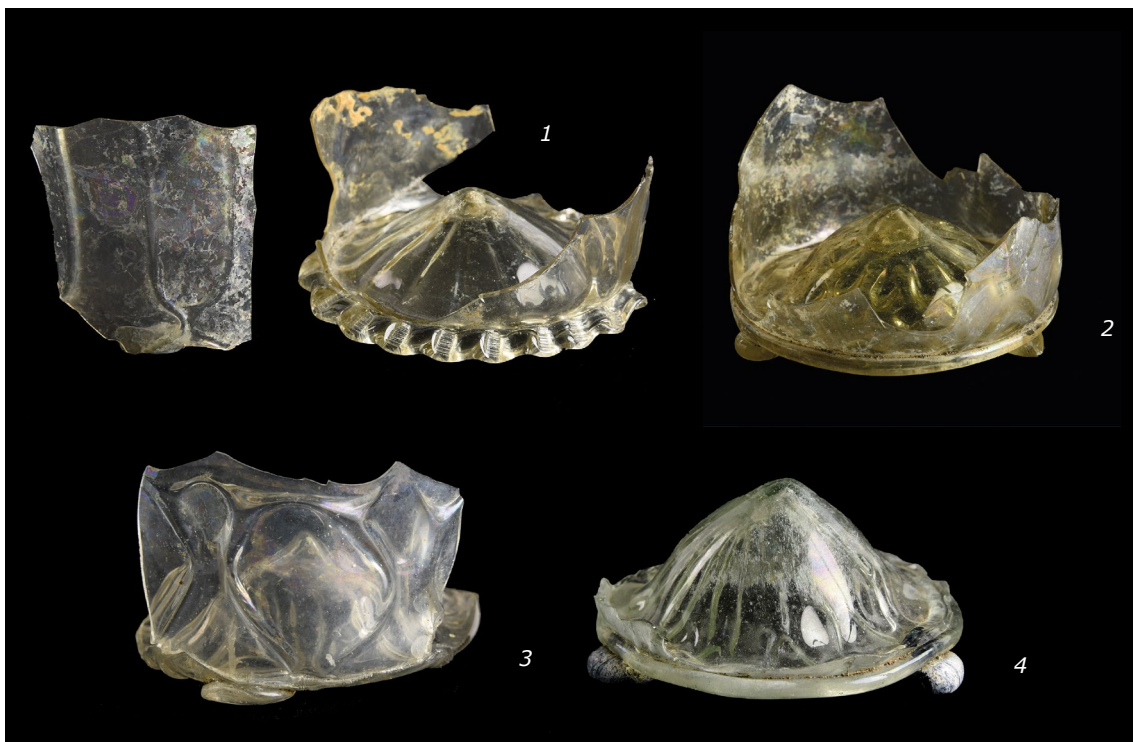
Afb. 4.88. IJsglasbeker, type gl-bek-4 (V128-G03).

Afb. 4.89. Knobbelbekers, typen gl-bek-12a & gl-bek-13 (V15-G08, V116-G10).

Afb. 4.90. Wafelbeker, type gl-bek-19a (V116-G08).

Afb. 4.91. Netwerkbekers. Niet op schaal. 1: V136-G03, 2: V116-G11, 3: V15-G04, 4: V15-G06.

Afb. 4.92. Vlechtwerkbeker, type gl-bek-19b (V128-G02).

Afb. 4.93. Beker van het type gl-bek-8 (V127-G05).

Flessen / karaffen

Om alcoholische dranken te kunnen schenken werden naast steengoed kannen ook flessen en karaffen van glas gebruikt. Het is wel duidelijk dat glazen flessen in de 17de eeuw bij verre na nog niet zo algemeen waren als in de 18de eeuw. Een karakteristiek flessenmodel voor gedestilleerde dranken is de vierkante kelderfles met tinnen dop (gl-fle-7). Van dit type bevond zich minimaal één exemplaar tussen het afval in de sloot. Bovendien zijn er acht tinnen schroefdoppen voor op dit type fles tijdens de opgraving gevonden.²⁰¹ Verder kunnen twee groene bolle flesjes (gl-fle-9) en een grote ovale voorraadfles (gl-fle-105) opgemerkt worden. Bijzonder is de vondst van minimaal drie karaffen van kleurloos glas versierd met een

²⁰¹ V8, V10, V15, V17, V51 & V143.

netwerkpatroon en een draad onder de lip (gl-fle-198 (afb. 4.94)).²⁰² Waarschijnlijk werd wijn geschonken uit dit type karaf.

Afb. 4.94. Fragmenten van een glazen karaf versierd met netwerkpatroon, type gl-fle-198 (V15-G09).

Metaalvondsten (C.P. Schrickx)

Een aantal metaalvondsten is toe te schrijven aan de sloot / insteekhaven. Hiertoe behoren vijf munten, daterend tussen 1574/1579 en 1663 (of 1665). Verder zijn gebruikelijke voorwerpen aanwezig, zoals loden doppen van glazen flessen, een kledinggoogje, een middenstuk van een riemverdelers (afb. 4.95.1)²⁰³, een knoopje, twee fragmenten van tinnen lepels, twee delen van een tapkraan (afb. 4.95.2)²⁰⁴, een lemmet van een mes (afb. 4.95.3)²⁰⁵ en twee fingerhoeden. Een leuke vondst is een miniatuurkanon van lood, dat als kinderspeelgoed kan worden beschouwd (afb. 4.95.4).²⁰⁶

Tot de vondsten behoren twee lakenloden. Het eerste lood is afkomstig uit Leiden; op de voorzijde staan de gekruiste sleutels van het stadswapen en op de achterzijde de initialen HGP (afb. 4.95.1).²⁰⁷ Een lakenlood met onbekende herkomst toont op de voorzijde een huismerk met de initialen IP en een randschrift waarvan de letters MVND leesbaar zijn (afb. 4.95.2).²⁰⁸ Op de achterzijde is geen stempel zichtbaar. Wellicht is het een deelbewerkerlood uit Tangermünde.

Uit de sloot komt een deel van een gereedschap waarvan de functie op het eerste gezicht niet duidelijk is (afb. 4.96).²⁰⁹ Het gereedschap bestaat uit een houten steel, waarvan slechts een klein stuk bewaard is gebleven, met daaraan vast een ijzeren blad met vastgeklonken ijzeren punten. Het ijzeren blad is in meerdere stukken gebroken waardoor de lengte niet precies bekend is.

202 V15-G09.

203 V142-M01.

204 V168-M01.

205 V201-M01.

206 V10-M01.

207 V116-M01.

208 V18-M01.

209 V15-M01.

Afb. 4.95. Diverse metaalvondsten en twee lakenloden. Schaal 1:1.

1: V142-M01, 2: V168-M01, 3: V201-M01, 4: V10-M01, 5: V116-M01, 6: V18-M01.

Er zijn 17 ijzeren punten aanwezig, maar dit aantal kan groter zijn geweest, getuige een uit overlevering bewaard exemplaar met 22 punten (afb. 4.97). De functie van het gereedschap is onzeker. Verondersteld wordt dat het bestemd was om wier op te laden. Wier of zeegras werd onder water met zeisen gemaaid en met grote harken in bootjes geladen, aan wal gelost en in karren geladen. Het wier werd vervolgens naar zoet water gebracht om te ontzilten.

Afb. 4.96 (links). Delen van een stuk gereedschap, vermoedelijk een type hark die is gebruikt om zeewier te oogsten (V15-M01).

Afb. 4.97 (boven). Een uit overlevering bewaard exemplaar van een identiek stuk gereedschap (collectie: Archeologie West-Friesland).

Vervolgens werd het weer op de wal gebracht, uitgespreid en meermaals opgeschud om goed te drogen. Daarna werd het in wierschuren opgeslagen en samengeperst tot balen. Het eiland Wieringen stond bekend om de wiersvisserij en -handel. Mogelijk diende het hier gevonden gereedschap om wier te laden, maar niet uit te sluiten valt dat dit gereedschap eenvoudig als sloothark is gebruikt.

Een ander voorwerp waarvan de functie onduidelijk is, is een messing staaf met bout en op regelmatige afstand kleine gaatjes (afb. 4.98).²¹⁰ Deze gaatjes doen vermoeden dat het voorwerp onderdeel was van iets dat op hoogte kon worden gesteld. Dit doet denken aan een muziekstandaard. Als bodemvondst zou dat uitzonderlijk zijn en dit roept al snel de associatie van een musicerend gezelschap in de herberg op.

210 V16-M01.

Afb. 4.98. Onbekend object van messing, mogelijk een deel van een muziekstandaard (V16-M01).

Zes graanloden

Bijzonder is dat bij de aanlegplaats zes graanloden zijn gevonden. Vijf van deze lagen bij elkaar en hebben ook alle vijf identiek stempels (afb. 4.99).²¹¹ Op de voorzijde staan twee stempels: de eerste met de tekst SCEPE en de tweede met een huismerk met de initialen FT. Op de achterzijde van de loodjes staat geen stempel. De loodjes hebben een min of meer rechthoekige vorm, maar de afmetingen verschillen. Het zesde graanlood is ongeveer vierkant van vorm (afb. 4.99.6).²¹² Op de voorzijde staat een stempel met de tekst SACK met daarboven ene letter R; op de achterzijde staat een huismerk met de initialen IO of OI (het is onduidelijk wat de onder- of bovenkant is). Tevens is een klop ingeslagen.

Afb. 4.99. Zes graanloden. Schaal 1:1. 1: V122-M01, 2: V122-M02, 3: V122-M03, 4: V122-M04, 5: V122-M05, 6: V138-M01.

Vergelijkbare loden voorwerpen komen als bodemvondst in de regio regelmatig voor, maar de functie van de loodjes is pas enkele jaren geleden achterhaald.²¹³ Bij een inventarisatie van de vondsten in 2016 zijn 67 vondsten achterhaald, waarvan 37 uit Hoorn. Uit Grootebroek waren op dat moment slechts zeven exemplaren bekend. Op basis van historische bronnen kan worden achterhaald dat de loodjes werden gebruikt als bewijs voor de betaling van accijns op het malen van graan. De hoeveelheid graan staat op de loodjes vermeld, in dit geval 1 scepel

²¹¹ V122.

²¹² V138-M01.

²¹³ Van der Harst & Schrickx 2016.

(5x) en 1 zak (1x). Tevens wordt soms de soort graan aangegeven, zoals bij het zesde loodje met de letter R, die staat voor rogge. Tevens staan op de loodjes stempels van de pachter van de accijns.

Het zesde loodje met het stempel met SACK is nagenoeg identiek aan een loodje dat al eerder in Grootebroek is gevonden.²¹⁴ Bij de inventarisatie is dit type lood als aparte categorie beschouwd en de vondst bevestigd dat dit type aan Grootebroek moet worden toegeschreven. De andere vijf loodjes zijn van een type dat vooralsnog niet typisch voor Grootebroek is, maar doet denken aan de loodjes uit Hoorn en ook Enkhuizen. Een enigszins vergelijkbaar loodje is gevonden bij de aanleg van een bedrijventerrein buiten Enkhuizen.²¹⁵ Dit gebied viel in de tijd dat het loodje is gemaakt onder Grootebroek.

Voor de datering van de loodjes wordt vooralsnog de periode 1500-1600 aangehouden, maar de indruk bestaat dat ze vooral uit de tweede helft van de 16de eeuw dateren. De datering van de oudste fase van de aanlegplaats in de laatste twee decennia van de 16de eeuw bijt deze datering niet.

Interpretatie datering vondstmateriaal

De insteekhaven van deze herberg is volgens de historische bronnen in 1705 gedempt en dit lijkt te kloppen met het vondstmateriaal dat daar uit afkomstig is. Het leeuwendeel van het keramiek en glaswerk dateert uit de tweede helft van de 17de eeuw. Diverse objecten van keramiek zijn ook voorzien van jaartallen. Deze vallen vooral binnen het derde kwart van de 17de eeuw. De meeste tabakspijpen dateren uit de periode rond 1700 en dat gegeven sluit goed aan bij het idee dat de sloot in 1705 gedempt zou zijn.²¹⁶

Een groep kuilen

Net ten zuidoosten van de aanlegplaats kwam een groep van drie kuilen tevoorschijn.²¹⁷ Twee van de kuilen bevatten redelijk wat vondstmateriaal uit de late 16de en vroege 17de eeuw. De oudste, onderste kuil bevatte voornamelijk roodbakkend aardewerk en ook enkele laat 16de-eeuwse geglazuurde steengoedfragmenten en enkele stukken Italiaans tinglazuuraardewerk (berretino blauw) van rond 1600.²¹⁸

De kuil die dit spoor oversneet bevatte eveneens voornamelijk roodbakkend aardewerk, maar ook witbakkend en Werra aardewerk uit de vroege 17de eeuw. Noemenswaardig zijn twee archeologisch complete grappen (r-gra-33) (afb. 4.100.1)²¹⁹ en een grotendeels intact bord (r-bor-6) (afb. 4.100.2)²²⁰ van roodbakkend aardewerk, een bord van majolica met een afwijkend decor van een gevleugeld engelhoofd in Italiaanse stijl (m-bor-5) (afb. 4.100.3)²²¹ en een hoofdje van een terracotta heiligenbeeldje (afb. 4.100.4).²²²

Herberg de Gekroonde Zwaan

Vermoedelijk wordt aan het begin van de 17de eeuw (rond 1600) een groot pand gebouwd meer naar de oostzijde van het terrein op het tot dan toe braakliggende deel. In dit pand waren waarschijnlijk de eet- en slaapvertrekken van herberg De Gekroonde Zwaan aanwezig. De bouw van dit pand luidt het begin van fase 4b in.

214 Ibidem, 53 (cat.nr. 60).

215 Ibidem, 49 (cat.nr. 51).

216 Voor een uitgebreidere beschouwing van de materiële cultuur, zie synthese.

217 S102, S105, S111.

218 V147.

219 V139-C05.

220 V139-C02.

221 V139-C04.

222 V139-C03.

Afb. 4.100. Keramiekvondsten uit de kuil S102. Niet op schaal.

1: Grape van roodbakkend aardewerk (V139-C05); 2: Bord van roodbakkend aardewerk versierd met een laag witte kleislib met koperoxide (V139-C02); 3: Bord van majolica beschilderd met een gevleugelde amorkop in een landschapje (V139-C04); 4: Hoofd van een heiligenbeeldje van terracotta (V139-C03).

Van dit pand zijn aan de straatzijde restanten van een grote kelder (kelder 1) gevonden (afb. 4.101).²²³ De wanden van de kelder waren gemetseld van orangerode bakstenen met een formaat van 20-21*10*4 cm. De vloer bestond uit rode en gele bakstenen van divers formaat. Hier bovenop waren grijze plavuizen aanwezig van 21,5*21,5*3 cm, zogenaamde blauwbakkers. Waarschijnlijk zijn deze ergens in de 17de eeuw bovenop de oude vloer geplaatst. Onder de kelder was een 0,1 m dikke laag schelpengruis aanwezig.²²⁴ Uit deze schelpen komt een koperen Engelse munt (afb. 4.102).²²⁵ Op de voorzijde staat een kroon en het randschrift IACO.D.G.MAG.BRIT.O. De munt is geslagen tussen 1603 en 1625 en functioneerde in de Nederlanden waarschijnlijk als duit. Koperen munten uit het buitenland komen in deze periode weinig voor. De munt geeft een *terminus post quem* datering van 1603 aan de bouw

223 S25.

224 S44.

225 V30-M01.

van het pand, maar het kan niet uitgesloten worden dat de munt een intrusie betreft. Een dendrochronologisch monster genomen van het funderingshout onder de kelder geeft een datering van 1557.²²⁶

Afb. 4.101. Restanten van de grote kelder aan straatzijde (oostzijde). Let op de schelplaag onder de vloeren. Links is een moderne pilaar door de hoek van de kelder heen geslagen.

Afb. 4.102. Engelse munt uit de vroege 17de eeuw (V30-M01).

In het midden van de kelder liep een ondiepe open goot, die buiten de kelder aansloot op een dichte goot (afb. 4.103).²²⁷ Op het achterterrein vlakbij de insteekhaven is een tweede restant van een goot gevonden, die afwaterde richting de sloot (afb. 4.104).²²⁸ De onderzijde van deze goot bestond uit dezelfde bakstenen als eerder genoemde en het is goed mogelijk dat deze oorspronkelijk met elkaar verbonden waren. Mogelijk heeft men bij de bouw van de kelder een vooruitziende blik gehad en de vochtige kelder op deze manier enigszins droog willen houden. De totale lengte van de goot buiten de kelder bedroeg dan 23 m. Binnen de kelder is de bodem van de goot later gevuld met hergebruikte wandtegels uit de 17de eeuw (afb. 4.106).

²²⁶ M3.

²²⁷ S82.

²²⁸ S101.

Afb. 4.103. Ten zuiden van de kelder was een dichte goot aanwezig die afwaterde richting het achterterrein. Foto is richting het zuidwesten genomen.

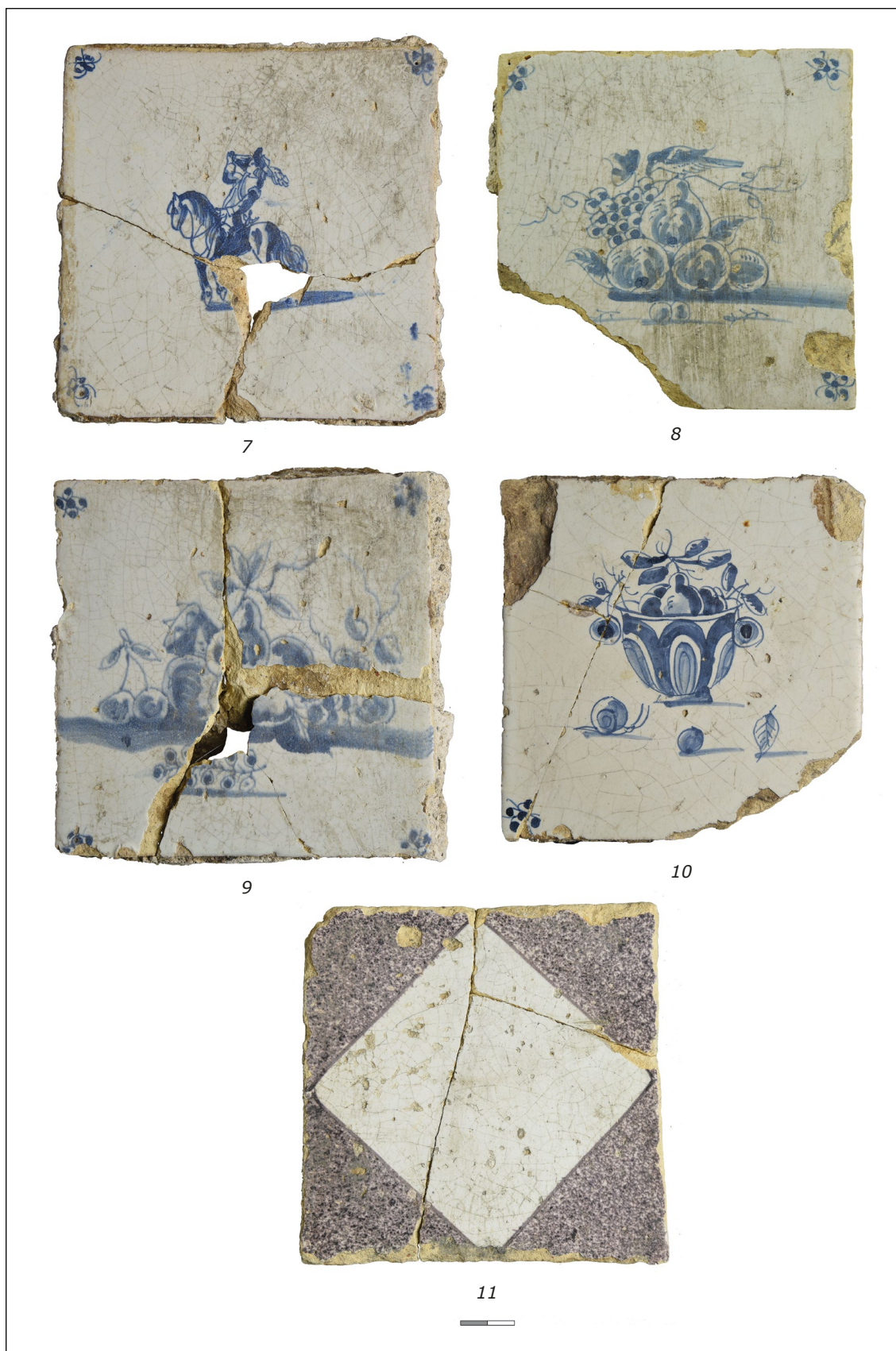
De oudste tegel is een veelkleurig beschilderd exemplaar met een decor van een bok in een landschapje uit het eerste kwart van de 17de eeuw (afb. 4.105.1). De andere vroege tegels bestaan uit polychroom beschilderde pompadourtegels (afb. 4.105.2 & 4.105.3) en een tegel met een blauwe bloempot binnen een cartouche in wanli-stijl (afb. 4.105.4) uit de eerste helft van de 17de eeuw. Verder komen twee tegels met soldaten uit het midden van de 17de eeuw (afb. 4.105.5 & 4.105.6) en een exemplaar uit de latere 17de eeuw met een drinkende ruiters voor (afb. 4.105.7). Tot slot zijn diverse tegels met blauw geschilderde vruchten (afb. 4.105.8 – 4.105.10) en een tegel met wit kwadraat op paars gesprenkeld fond (afb. 4.105.11) uit de tweede helft van de 17de eeuw op te merken. De jongste tegel dateert na 1670 en geeft daarmee een *terminus post-quem* datering voor de aanleg van de tweede vloer van grijze plavuizen.

Afb. 4.104. Op het achterterrein vlakbij de aanlegplaats is een tweede restant van een goot gevonden, die afwaterde richting de sloot. Let op de uitstekende palen van de aanlegplaats op de achtergrond.

Afb. 4.105. Selectie van de 17de-eeuwse tegels uit de goot (deel 1).
 1: V76-BK01, 2: V76-BK02, 3: V76-BK03, 4: V76-BK04, 5: V76-BK05, 6: V76-BK06.

Afb. 4.105. Selectie van de 17de-eeuwse tegels uit de goot (deel 2).

7: V76-BK08, 8: V76-BK09, 9: V76-BK07, 10: V76-BK10, 11: V76-BK11.

Afb. 4.106. In de kelder waren wandtegels geplaatst binnen de goot.

Kelder 1 was met 5,1 m opvallend breed. De lengte valt niet geheel te achterhalen. Als we er vanuit gaan dat de rooilijn van de latere stolpboerderij gelijk liep met de voorgevels van deze panden dan krijgen we een kelder van ruim 8 m lengte. Aan de westzijde is de aanzet gevonden van een trap, een aanwijzing dat aan deze zijde een gang moet zijn geweest. Hier wordt later dieper op ingegaan.

Meer naar het zuiden toe is een tweede kelder (kelder 2) gevonden behorende bij dit pand (afb. 4.107).²²⁹ Deze kelder had een afmeting van 3,2 m x 1,3 m. Hij was opgebouwd met gele bakstenen met een formaat van 19,5*9,5*4 cm. De vloer bestond uit halve bakstenen van orangerode en oranjegele bakstenen met een formaat van ?*9*4 cm. In eerste instantie werd, gezien de vorm en afmeting, gedacht aan een waterkelder, maar omdat een zachte kalkmortel is gebruikt, gaat het waarschijnlijk om een kleine opslagkelder. Deze kelder doorsneed de goot van de grote kelder, waaruit blijkt dat het een

Afb. 4.107. Meer naar het zuiden toe is een tweede kelder gevonden behorende bij dit pand. De foto is richting het westen genomen.

²²⁹ S30.

latere aanvulling op het laat 16de eeuwse pand moet zijn. Mogelijk voldeed de grote kelder aan straatzijde niet meer en werd halverwege de 17de eeuw tegen de achtergevel aan een tweede kelder gebouwd. Hierdoor ontstaat het beeld van een pand met een lengte van bijna 15 m.

Vondsten kelder 2

Deze kelder heeft dienst gedaan totdat het pand in de late 18de eeuw werd gesloopt. Vanwege de grote hoeveelheid vondsten, de samenhang met de sloop van het vroeg 17de eeuwse pand en de hierop volgende bouw van de stolpboerderij worden de vondsten hier meer uitgebreid behandeld (afb. 4.108).

Afb. 4.108. De kelder was volgestort met puin en scherven uit de late 18de eeuw. Hier wordt het vondstmateriaal verzameld.

Algemeen

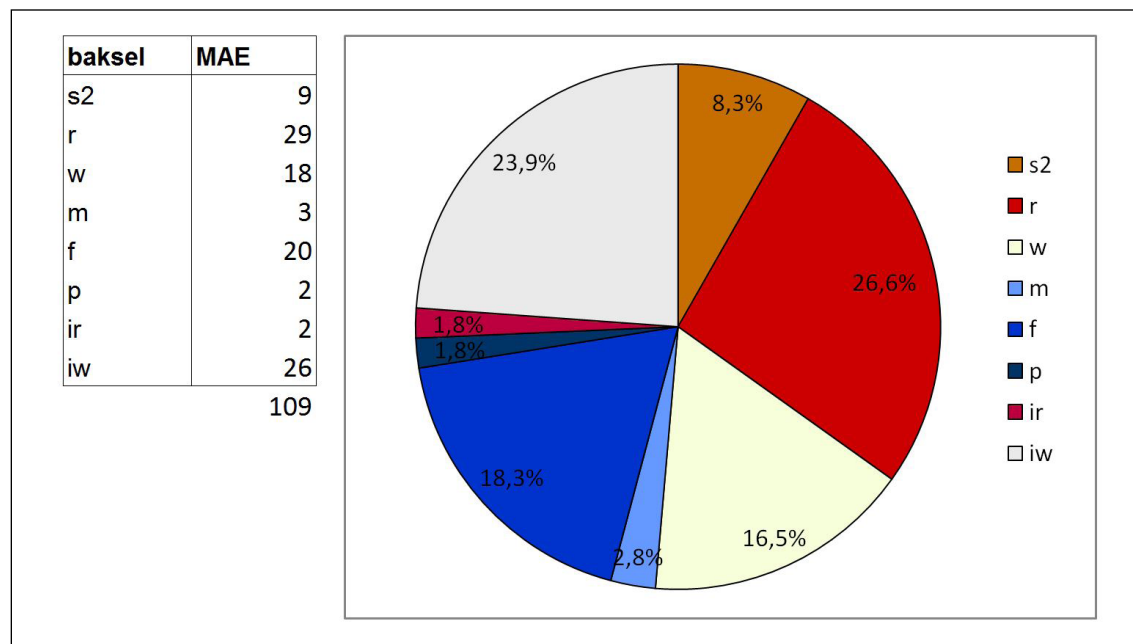
De kelder was volgestort met puin en afval uit de late 18de eeuw. Het afval bestond onder andere uit scherven van keramiek en glaswerk. Bij de keramiekvondsten kunnen minstens 109 voorwerpen worden onderscheiden. Het glaswerk is met minimaal 17 objecten vertegenwoordigd. De meeste vondsten kunnen goed binnen het laatste kwart van de 18de eeuw worden gedateerd. Waarschijnlijk is de kelder dichtgestort in de periode dat er een stolpboerderij op het terrein van de Gekroonde Zwaan werd gebouwd. Op basis van een tekening uit 1785 waarop de laat 16de- en 17de-eeuwse panden zijn afgebeeld en de kadasterkaart van 1826 waar de stolpboerdij staat, moet dit hebben plaatsgevonden tussen 1785-1826.²³⁰

Keramiek

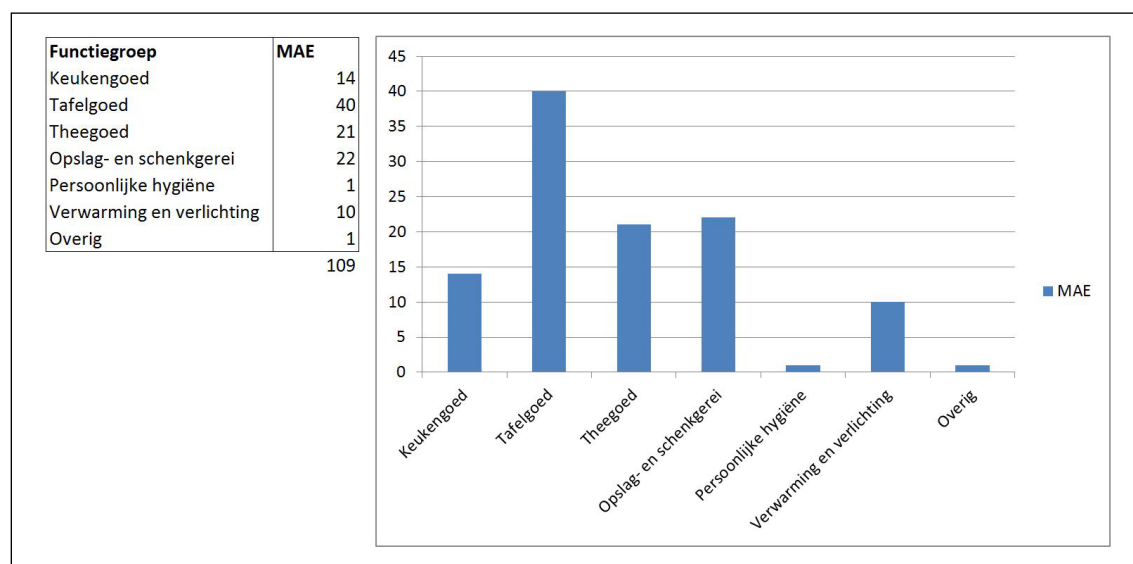
De verdeling van de keramieksoorten toont niet een opvallend luxe samenstelling. De helft van de vondsten bestaat uit grove keramieksoorten, onderverdeeld in steengoed en roodbakkend en witbakkend aardewerk (afb. 4.109). Deze baksels zijn grotendeels vertegenwoordigd in

230 Schrickx & Bartels 2016, 9-11.

de functiegroepen keukengoed (12,8%) en opslag- en schenkgerei (20,2%) (afb. 4.110). Net als in de 17de-eeuwse fase is het tafelgoed de grootste functiecategorie met minstens veertig voorwerpen. Naast serviesgoed van faience is het industrieel wit aardewerk (1w-) uit Engeland een algemene groep. Bijna een kwart (23,9%) van de vondsten is van deze categorie. Een deel van de objecten is onder het theegoed te scharen. Het theegoed uit de kelder is met minimaal 21 voorwerpen in verhouding een aanzienlijk grotere vondstgroep dan het theegoed uit de 17de-eeuwse insteekhaven (19,2%). Hoewel de herberg in deze periode wel voedsel en thee serveerde in modern serviesgoed uit Engeland komt er maar weinig Chinees porselein tussen de vondsten uit de kelder voor. Slechts twee theekopjes zijn van Chinees porselein (p-).

Afb. 4.109. Bakselverdeling van de keramiek uit de kelder in percentages.

Afb. 4.110. Functieverdeling van de keramiek uit de kelder.

Keukengoed

Het keukengoed uit de kelder bestaat vooral uit typisch Brabantse en Friese producten van roodbakkend en witbakkend aardewerk. Tot het Brabants aardewerk kunnen een bakpan

(r-bak-6), een cilindrische grape (r-gra-53) (afb. 4.111.1)²³¹ en een komfoor (r-kmf-23) uit Bergen op Zoom gerekend worden. Het ontbreken van het kenmerkende BOZ-stempel op deze vormen is een indicatie dat deze voor 1800 geproduceerd zijn. Dit merkstempel is in 1798 geïntroduceerd en werd vanaf 1800 standaard op producten uit Bergen op Zoom toegepast.²³² Het meeste aardewerk uit Friesland in dit vondstcomplex is van witbakkende klei met een gedeeltelijk groen glazuur. Ook komt het karakteristieke vlekkengoed met vlekken van mangaanoxide voor. Tussen het witbakkend aardewerk zijn minimaal vier grappen vertegenwoordigd (w-gra-22, w-gra-24, w-gra-36) (afb. 4.111.2).²³³

Afb. 4.111. Keukengoed van roodbakkend en witbakkend aardewerk. Niet op schaal.
1: V24-C01, 2: V66-C19, 3: V66-C18.

Verder kunnen een steelkom (w-stk-8), twee komforen (w-kmf-5) en twee lekschalen (w-lek-1) worden opgemerkt (afb. 4.111.3).²³⁴ Naast twee lekschalen van witbakkend aardewerk is ook

231 V24-C01.

232 Groeneweg 1992, 105-106.s122

233 V66-C19.

234 V66-C18.

een exemplaar van roodbakkerd aardewerk (r-lek-1) gevonden. Een afwijkend type kookgerei is een kachelpaen van een beige baksel (w-kap-2), een soort die 'Frankfurter waar' wordt genoemd. Dergelijk aardewerk is vanuit Duitsland op de markt gekomen in het derde kwart van de 18de eeuw, maar vanaf eind jaren 1770 werd het massaal gekopieerd door Nederlandse pottenbakkers.²³⁵ Waarschijnlijk gaat het hier ook om een dergelijk imitatie-product.

Afb. 4.112. Bord van Delftse faience met Oranjegezind decor, ca. 1787-1795.
Links: Scherven uit de kelder (V66-C16). Rechts: Uit overlevering bewaard exemplaar met hetzelfde type decor (collectie: Nederlands Openluchtmuseum, Arnhem).

Tafelgoed

Ook aan het eind van de 18de eeuw werd voedsel in de Gekroonde Zwaan nog voornamelijk geserveerd in borden en kommen van Delftse faience (f-bor-1, f-bor-3, f-bor-6, f-bor-11; MAE = 14, f-kom-1 (MAE = 2). In verhouding tot het serviesgoed uit de late 17de eeuw is de kwaliteit van het materiaal wel sterk afgenomen. De decoratie van de bordjes bestaat hoofdzakelijk uit simpele blauw geschilderde florale motieven. Meest opmerkelijk is de vondst van een aantal scherven van een bord dat polychroom beschilderd is met een Oranjegezind decor uit de periode 1787-1795. Het decor bestaat uit het portret van stadhouder Willem de Vijfde omgeven door de initialen *P V O R* (*Prins van Oranje*) en vlaggen en oranjeappels (afb. 4.112).²³⁶ Hoewel van het bord slechts enkele fragmenten bewaard zijn gebleven, hebben de scherfjes een grote historische betekenis. De aanwezigheid van een dergelijk politiek getint bord tussen het afval van de herberg zou er op kunnen wijzen dat de eigenaren van dit etablissement in late 18de eeuw aanhangers van het Huis van Oranje waren. Vanaf circa 1780 was er in Nederland sprake van een conflict tussen conservatieve Orangisten en patriotten met revolutionaire ideeën. Herbergen fungeerden dikwijls als ontmoetingsplaats voor lieden met dezelfde politieke ideeën. Zo blijkt uit het afval van de Vlaardinger herberg De Visscher dat daar met name Oranjegezinden samenkamen.²³⁷ Bijzonder is het feit dat bij herberg De Eendracht in Wognum juist een scherf van een schoteltje met patriottistisch decor is gevonden.²³⁸

²³⁵ Van der Meulen & Smeele 2009.

²³⁶ V66-C16; Vergelijk Stellingwerf 2019, 232-233, Cat. ANT. 30-32.

²³⁷ Stellingwerf 2019, 130.

²³⁸ Schrickx, Stellingwerf & Van Oostveen 2018, 95.

Afb. 4.113. Tafelgoed van majolica, roodbakend aardewerk en Engels industrieel aardewerk.
 1: V24-C04, 2: V24-C03, 3: V24-C08, 4: V66-C02, 5: V66-C01, 6: V66-C13, 7: V66-C05.

Majolica vertegenwoordigt een klein deel van het tafelgoed. Er zijn drie borden van deze soort tinglazuuraardewerk gevonden. Twee borden zijn voor een groot deel bewaard gebleven (m-bor-3, m-bor-11) (afb. 4.113.1 & 4.113.2).²³⁹ Ze zijn beschilderd met respectievelijk een kerkje en een kip in een landschap omringd door vier concentrische cirkels in blauw. Het zijn typisch Friese producten die op grond van het schilderwerk specifiek aan de plateelbakkerij Kingma in Makkum kunnen worden toegeschreven.²⁴⁰ Deze firma bestond tussen 1784 en 1812.

Ook uit Friesland afkomstig zijn diverse borden (r-bor-3), kommen (r-kom-1; r-kom-101) en een papkop (r-kop-4) van roodbakkend aardewerk. De meeste van deze producten zijn voorzien van slibversiering. Ook kunnen twee borden van slibversierd roodbakkend aardewerk (r-bor-7, r-bor-10) uit het Nederrijns gebied worden opgemerkt (afb. 4.113.3 & 4.113.4).²⁴¹ Interessant is het voorkomen van minstens twee borden (r-bor-12) die inwendig bedekt zijn met een laag witte kleislib, waarop sierlijke patronen van bruine en rode slib zijn aangebracht. Dergelijke borden werden in de periode rond 1800 onder andere in Bergen op Zoom en in Gouda gemaakt met als doel witbakkende producten uit de omgeving van Keulen te imiteren (afb. 4.113.5).²⁴²

Naast de grovere keramieksoorten kunnen minstens acht borden en een kom van Engels industrieel wit aardewerk (iw-bor-11, iw-bor-23, iw-kom-3) opgemerkt worden. Het gaat specifiek om producten van *creamware*, een bakselsoort die rond 1760 haar intrede deed in Staffordshire. De borden zijn voorzien van een typisch laat 18de-eeuwse sierlijke accolade-rand die in Engeland bekend staat als de "*Royal shape*" (afb. 4.113.6).²⁴³ De kom is versierd met een gekartelde rand (afb. 4.113.7).²⁴⁴ Verder is één continentaal imitatie-product gevonden. Dit materiaal onderscheidt zich van het hoogwaardige Engelse *creamware* doordat het een zacht baksel en een slecht hechtend glazuur heeft.

Theegoed

Het in de kelder aangetroffen theegoed bestaat hoofdzakelijk uit kopjes en schotels van industrieel wit aardewerk. In totaal zijn minimaal zes theekopjes (iw-kop-1) en negen schotels (iw-bor-3) te onderscheiden. Dit serviesgoed is ook vooral van *creamware*, maar daarnaast zijn ook diverse kopjes en schotels van het rond 1775 geïntroduceerde *pearlware* op te merken. Praktisch al het theegoed van industrieel wit aardewerk is versierd. Terwijl het *creamware* overglazuur beschilderd is, zijn juist de producten van *pearlware* voorzien van onderglazuur decors. Naast een aantal voorwerpen versierd met bloemmotieven (afb. 4.114.1 & 4.114.2)²⁴⁵ zijn drie schoteltjes van *creamware* op te merken waarop teksten zijn geschilderd. Eén schotel is beschilderd met het alfabet en lijkt zodoende te zijn gebruikt om kinderen of analfabeten te leren lezen en schrijven (afb. 4.114.3).²⁴⁶ Vooral in de 19de eeuw zijn veel kinderbordjes gemaakt waarbij vaak de rand is versierd met de letters van het alfabet. Een ander schoteltje draagt de spreuk: "*Dit vondt ik lestmaal een[s] Geschreve hoe schoonder Vrou Hoe korte[r] le[ve]*" (afb. 4.114.4).²⁴⁷ Deze tekst is afkomstig uit de werken van de beroemde 17de-eeuwse dichter Jacob Cats.²⁴⁸

239 V24-C03; V24-C04.

240 Vergelijk Van Den Akker 2007, 32, cat. 0111231, 90, cat. 011621.

241 V24-C08; V66-C02.

242 V66-C01; Groeneweg 1992, 239; Van der Meulen & Smeele 2012, 131.

243 V66-C13.

244 V66-05.

245 V66-C06; V66-C07.

246 V66-C08.

247 V66-C10.

248 Cats 1632.

Afb. 4.114. Theegoed van Engels industrieel aardewerk. Niet op schaal.

1: V66-C06, 2: V66-C07, 3: V66-C08, 4: V66-C10, 5: V66-C09, 6: V66-C15, 7: V66-C11, 8: V66-C12, 9: V66-C14, 10: V24-C06.

Het derde exemplaar is minder compleet bewaard gebleven. Daarop is ook een spreuk geschilderd, die nog deels leesbaar is: "Ò [...]at en ... Wat ... groot ... De lief[...] [...]n Vriendschap [...]s schier Doot" (afb. 4.114.5).²⁴⁹ Deze fragmentarische tekst blijkt de volgende te zijn geweest: "O haat en nijd wat zijt gij groot. De liefde en vriendschap is schier doot". Deze spreuk is afkomstig uit het werk van Hieronymus Sweerts (1698): "*Koddige en Ernstige Opschriften, Op Luyffens, Wagens, Glazen, Uithangborden, en andere Taferelen*". De tekst stond op een luifel van een pand aan de Haarlemmerdijk in Amsterdam:²⁵⁰

*"O Haat en Nyd wat zyt gy groot!
De Liefde en Vriendschap is meest doot:
Dat ider hater brak zijn bien,
Wat zoudmen meenig hincken zien!"*

Bij het *pearlware* komen vooral blauwe of polychrome florale motieven voor (afb. 4.114.6 - 4.114.8).²⁵¹ Daarbij is ook serviesgoed vertegenwoordigd dat is gekopieerd van het Chinese kapucijnerwaar, herkenbaar aan een bruine sliblaag op een deel van de kopjes en schotels. Meest opvallend is een kopje van zogenaamde *dipped ware* dat is versierd met een blauwe sliblaag en een rand van een zwart-wit dambordpatroon dat is verkregen door middel van een draaibank (afb. 4.114.9).²⁵² Dergelijk aardewerk doet erg modern aan, maar dateert ook uit de late 18de eeuw.²⁵³ Vergelijkbare vondsten zijn ook tussen het afval van herberg De Visscher in Vlaardingingen gedaan.²⁵⁴ Naast kopjes en schotels zijn fragmenten van een theepot van *creamware* evenals een theepot (ir-the-8) en een melkkan (ir-kan-2) van industrieel rood aardewerk gevonden. Het industrieel rood aardewerk wordt in Engeland *redware* genoemd en was vooral populair in het midden van de 18de eeuw (afb. 4.114.10).²⁵⁵ Tot slot kunnen nog twee kopjes van Chinees porselein en een exemplaar van faience (f-kop-5) worden opgemerkt.

Opslag- en schenkgerei

In de kelder zijn ook diverse kannen van roodbakkerd aardewerk (r-kan-5, r-kan-8, MAE = 4), witbakkerd aardewerk (w-kan-5, MAE = 4) en steengoed (s2-kan-32, s2-kan-33, MAE = 6) gevonden. Het roodbakkerd en witbakkerd aardewerk is afkomstig uit Friesland en versierd met respectievelijk tulpmotieven in witte kleislib en koperoxide. De kannen van steengoed zijn gemaakt in het Westerwald, Frechen en Stadtlohn of Vreden. Eén van de kannen uit het Westerwald is versierd met lijnen

Afb. 4.115. Kan van Westerwald steengoed (V24-C02).

249 V66-C09.

250 Sweerts 1698, 52; Vriendelijke mededeling: Christiaan Schrickx.

251 V66-C11; V66-C12; V66-C15.

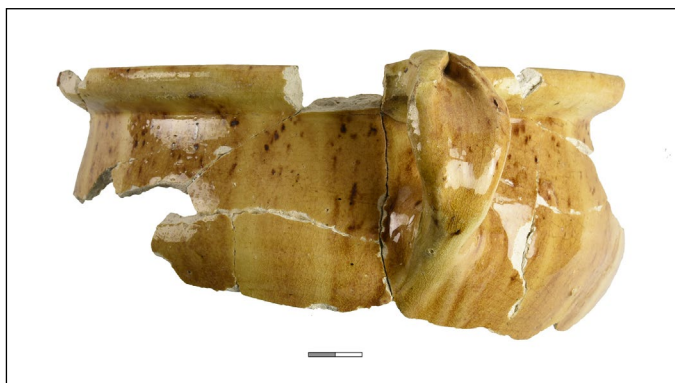
252 V66-C14.

253 Carpentier & Rickard 2001.

254 Stellingwerf 2019, 129, 137.

255 V24-C06.

en gestempelde halve cirkels met kobaltblauwe accenten (afb. 4.115).²⁵⁶ Naast kannen kunnen minimaal zes voorraadpotten van roodbakkend aardewerk (r-pot-2, r-pot-13) en steengoed (s2-pot-10) opgemerkt worden. Verder bevond zich tussen de scherven een fragment van een steengoed mineraalwaterfles.

Afb. 4.116. Pispot van Fries vlekkengoed (V24-C07).

Persoonlijke hygiëne

Onder deze functiegroep kan één object geschaard worden, namelijk een pispot van witbakkend aardewerk uit Friesland (afb. 4.116).²⁵⁷ De pispot is versierd met vlekken van mangaanoxide.

Afb. 4.117. Vuurtest, doofpotdeksel en blaker van roodbakkend en witbakkend aardewerk. Niet op schaal. 1: V66-C21, 2: V66-C03, 3: V66-C17.

Verwarming en verlichting

Tussen het afval in de kelder zijn scherven van minimaal zes vuurtesten aangetroffen. Het gaat om exemplaren van Fries roodbakkend en witbakkend aardewerk. Bij het roodbakkend aardewerk komen testen op zowel pootjes (r-tes-2) als op een standring (r-tes-12) voor (afb. 1079-1).²⁵⁸ Verder zijn minstens één doofpot (r-pot-3) en twee doofpotdeksels (r-dek-16) van roodbakkend aardewerk uit Bergen op Zoom op te merken (afb. 1079-2).²⁵⁹ Tot slot behoort een blaker (w-bla-3) van witbakkend aardewerk tot het vondstmateriaal uit de kelder (afb. 1079-3).²⁶⁰

256 V24-C02.

257 V24-C07.

258 V66-C21.

259 V66-C03.

260 V66-C17.

Overig

Naast een groot aantal gebruiksvoorwerpen van aardewerk is er aan het eind van de 18de eeuw ook een sierstuk gesneuveld dat zodoende bij het puin in de kelder is beland. Het betreft een vaas – waarschijnlijk een kastvaas – van Delftse faïence die op basis van de versiering en vormgeving uit de tweede helft van de 17de eeuw stamt (afb. 4.118).²⁶¹ Het object was dus al een eeuw oud toen het bij het afval terecht kwam. De decoratie bestaat uit blauw geschilderde landschapjes en Chinese figuren in panelen, geïnspireerd op het Chinees porselein.

Afb. 4.118. Delftse kastvaas met blauw geschilderd Chinees decor, 2de helft 17de eeuw (V66-C04).

Tabakspijpen

In de kelder zijn 99 fragmenten van kleipijpen gevonden die hebben toebehoord aan minimaal 18 exemplaren.²⁶² Het gaat om Goudse producten van een fijne kwaliteit die alle in de laatste twee decennia van de 18de eeuw zijn te dateren. De jongste pijpen dateren van na 1790. Dit sluit goed aan bij het Delftse bord met Oranjegezinde symboliek dat tussen circa 1787-1795 is gemaakt. De kelder is op basis van deze vondsten waarschijnlijk in het laatste decennium van de 18de eeuw dichtgestort.

Glaswerk

In verhouding tot de glasvondsten uit de 17de eeuw is in deze context een kleine hoeveelheid glaswerk aangetroffen. Het gaat om minimaal 17 objecten. Ondanks het geringe aantal vondsten is de samenstelling van het materiaal wel representatief voor wat werd gebruikt in de herberg aan het eind van de 18de eeuw. Het vormenspectrum bestaat uit acht flessen, acht kelkglazen en één beker. De vondsten zijn erg vergelijkbaar met het glaswerk dat bij herberg De Eendracht in Wognum is gevonden.²⁶³ Ook daar zijn naast flessen vooral kelkglazen en maar weinig bekers uit de tweede helft van de 18de en de vroege 19de eeuw aangetroffen. Vaak wordt gesteld dat de kelkglazen vooral voor de consumptie van wijn werden toegepast, maar zoals Schrickx ook bij het vondstmateriaal van herberg De Eendracht vaststelt, is het zeer aannemelijk dat hetzelfde type glazen eveneens voor de populaire dranken brandewijn, jenever en likeur zal zijn gebruikt.²⁶⁴ Hetzelfde geldt voor de bolle flessen in de 18de eeuw. Dergelijke flessen werden niet enkel met wijn gevuld. Het waren universele flessen, waarin behalve wijn ook bier en sterkedrank kon worden opgeslagen.

Kelkglazen

Minimaal drie kelkglazen hebben een lange, gladde rechte stam en een trompetvormige kelk

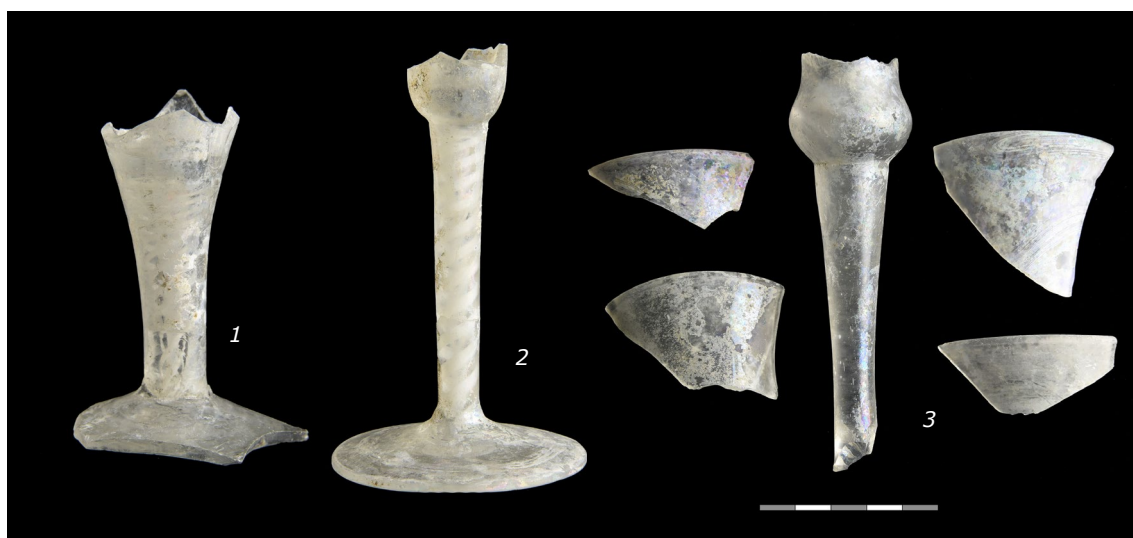
261 V66-C04.

262 Determinatie: J. van Oostveen, Tiel.

263 Schrickx, Stellingwerf & Van Oostveen 2018, 120-132.

264 *Ibid.*, 141.

(gl-kel-1). Verder kunnen een borrelglaasje met korte stam (gl-kel-23?) en een zogenaamd 'kanonnetje' met dikke voet (gl-kel-21?) onderscheiden worden. Kanonnetjes droegen deze naam, omdat men na de dronk het glas op de tafel kon slaan, wat voor een harde klank zorgde. De dikke voet voorkwam dat het glas bij dit gebruik gemakkelijk brak. De meeste kelkglazen zijn versierd met witte spiralen in de stam (afb. 1081-1 & 2).²⁶⁵ Dit soort slingerglazen kwam in Engeland in de mode rond het midden van de 18de eeuw en bleef tot circa 1800 in productie. Bijna alle glazen uit de kelder zijn wit uitgeslagen, een teken dat het om krijtglas van het Europees continent gaat. Het zijn goedkope imitaties van het luxe Engelse loodglas, waarschijnlijk geblazen in de Nederlanden, Noord-Duitsland of Noorwegen. Naast de slingerglazen komen drie kelkglazen voor zonder decoraties in de stam. Eén exemplaar (gl-kel-1) weegt tamelijk zwaar en is niet sterk wit geïriseerd. Dit betreft een product van loodglas (afb. 1081-3).²⁶⁶

Afb. 4.119. Kelkglazen sodaglas en loodglas. Niet op schaal.
1: V66-G02, 2: V24-G01, 3: V66-G01.

Bekers

Van één beker (gl-bek-6) is de bodem bewaard gebleven. Vermoedelijk werd dit type glas voor bier gebruikt. Het is echter niet vast te stellen wat de inhoud van het glas is geweest. Kleinere bekens werden volgens Laan met name voor sterke drank toegepast.²⁶⁷ De verhouding van het aantal kelkglazen in combinatie met deze enkele beker heeft waarschijnlijk een relatie met het historische gegeven dat in de 18de eeuw de populariteit van bier afnam ten opzichte van wijn, brandewijn en jenever.

Flessen

Vijf flessen zijn van het algemene model 'paardenhoef' (gl-fle-128), een karakteristiek product uit de Nederlanden in de tweede helft van de 18de eeuw en de vroege 19de eeuw (afb. 4.120.1).²⁶⁸ Verder is een bolle fles met afgeplatte zijden (gl-fle-23) gevonden (afb. 4.120.2).²⁶⁹ Dit model komt al eerder in de 18de eeuw voor. Naast een klein medicijnflesje (gle-fle-11?) kan nog een

²⁶⁵ V24-G01; V66-G02.

²⁶⁶ V66-G01.

²⁶⁷ Laan 2003, 64, 167.

²⁶⁸ V66-G03.

²⁶⁹ V24-G02.

hals van een opvallend grote bolle fles opgemerkt worden (gl-fle-105?, afb. 4.120.3).²⁷⁰

Afb. 4.120. Flessen van groen woudglas. Niet op schaal. 1: V66-G03, 2: V24-G02, 3: V66-G04.

Interpretatie datering vondstmateriaal

Kelder 2 is waarschijnlijk in de tweede helft van de 17de eeuw gebouwd en dichtgestort vlak voor de bouw van de stolpboerderij, mogelijk gedurende de sloop van het vroeg 17de-eeuwse pand. Op basis van het Delftse bord met Oranjegezinde symboliek is een *post quem* datering vast te stellen van na 1787. De jongste kleipijpen dateren van na 1790. Op basis van deze vondsten kunnen de sloop van het pand en de bouw van de stolpboerderij in het laatste decennium van de 18de eeuw worden geplaatst. De dichtgestorte kelder is een bijzonder vondstcomplex dat tamelijk precies te dateren valt en een mooi beeld geeft van de materiële cultuur in een laat 18de-eeuwse herberg.²⁷¹

Een derde kelder

Op ongeveer een meter ten zuiden van kelder 2 kwam een derde kelder (kelder 3) tevoorschijn.²⁷² Deze kelder had nagenoeg dezelfde breedte als kelder 2 (3,1 m), maar was met 3,9 m een stuk langer (afb. 4.121). De wanden bestonden uit enkelsteens muren opgemetseld van rode bakstenen met een formaat van 18*9*3,5 cm. De binnenzijde was aangesmeerd met een harde kalkmortel.

De vloer bestond uit dezelfde grijze plavuizen als de vloer van kelder 1 aan de straatzijde (blauwbakkers, 22*22*3 cm). Onder vloer was 1 laag brokken orangerode en gele bakstenen aanwezig met een divers formaat. Deze laag brokken lag op een enkele laag van planken die in de breedte van de kelder waren neergelegd.²⁷³

Waarschijnlijk is kelder 3 als laatste van de drie gebouwd. Mogelijk gebeurde dit tegelijk met het aanbrengen van de grijze plavuizen in kelder 1. Op basis van de hergebruikte wandtegels in de goot wordt dit na 1670 gedateerd. De bouw van kelder 3 en met name het grote formaat is een indicatie dat de herberg in de laatste decennia van de 17de eeuw groeide. Vermoed wordt dat kelder 2 vlak tegen de achterwand van het vroeg 17de eeuwse pand werd aangebouwd. Dat

²⁷⁰ V66-G04.

²⁷¹ Voor een uitgebreidere beschouwing van de materiële cultuur, zie synthese.

²⁷² S41.

²⁷³ Niet verzameld, sterk vergaan.

zou betekenen dat kelder 3 aanwezig was in een latere uit- of aanbouw aan de achterzijde. De lengte van het pand in deze periode bedroeg circa 19 m– 20 m. Van deze mogelijke uitbouw zijn verder geen resten zoals poeren of muren teruggevonden.

Afb. 4.121. Achter de vondstrijke kelder kwam een derde kelder tevoorschijn. Waarschijnlijk is deze aangelegd in een aanbouw in de laatste decennia van de 17de eeuw.

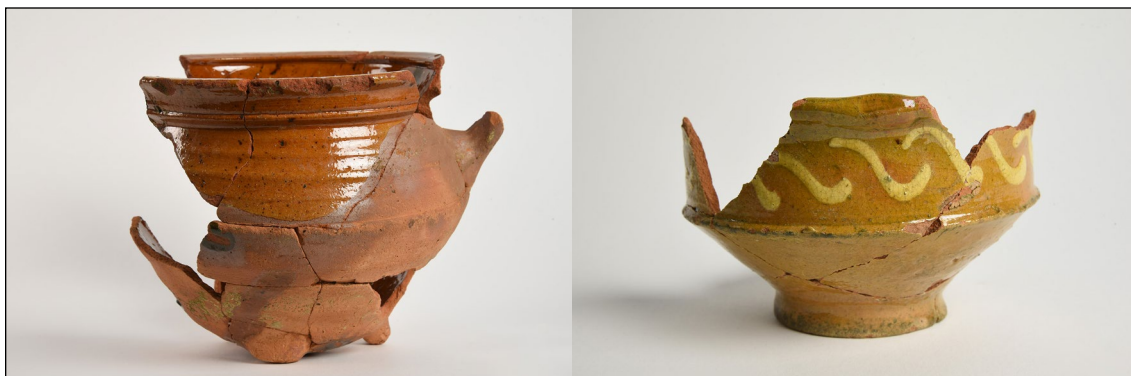
Nog meer bewoningssporen

Mogelijk zorgde de bouw van het brede pand van de Gekroonde Zwaan aan het begin van de 17de eeuw voor een ontwikkeling in het gebied tussen de kerk en het raadhuis. Op de diverse 18de eeuwse prenten zijn de typisch vroeg 17de eeuwse gevels van de panden in dit buurtje afgebeeld. Op het gebouw ten westen van het brede pand prijkt het jaartal 1609 in muurankers op de voorgevel. Mogelijk is in dat jaar een houten voorganger vervangen door een bakstenen pand. Direct ter hoogte van de oorspronkelijk laatmiddeleeuwse erfgrens is de onderzijde van een fundering gevonden.²⁷⁴ Hiervan was nog maar 1 laag halve en hele orangerode bakstenen met een formaat van 20,5*9,5*4,5-5 cm bewaard gebleven. In het verlengde hiervan was nog een ondiep uitbraakspoor aanwezig.

Binnen dit pand is op 17 m van de rooilijn een waterput gevonden.²⁷⁵ Deze had een diameter van 0,9 m en een diepte van 3,0 m. De put was opgebouwd uit los gestapelde gele bakstenen met een formaat van 18*8*4 cm. De bovenzijde van de put was ontmanteld, waarna het gat was volgestort met grond en baksteenpuin. De waterput bevatte redelijk wat vondstmateriaal. De keramiek bestond voornamelijk uit roodbakkend aardewerk, waarbij een grape (r-gra-98)²⁷⁶ en een papkop met slibversiering (r-kop-4) (afb. 4.122)²⁷⁷ archeologisch compleet zijn. Andere noemenswaardige vondsten zijn een kelkglas met vierlobbige balustervormige stam

274 S81.
275 S98.
276 V135-C02.
277 V135-C01.

(gl-kel-14) (afb. 4.123.1)²⁷⁸, een stuk van een grote groene fles (gl-fle-105) (afb. 4.123.2)²⁷⁹, een Friese duit uit 1686 en maar liefst drie tinnen lepels (afb. 4.124).²⁸⁰ Op basis van het vondstmateriaal kan de demping van de waterput in de laatste decennia van de 17de eeuw of misschien nog het begin van de 18de eeuw worden gedateerd. Mogelijk valt deze demping samen met de bouw van kelder 3 en de aanleg van de vloer in kelder 1. Het zou dan kunnen gaan om een grotere verbouwing rond 1700.²⁸¹

Afb. 4.122. Keramiekvondsten uit de waterput S98. Links: Grape van roodbakkend aardewerk (V135-C02). Rechts: Papkop van Fries roodbakkend aardewerk met slibversiering (V135-C01).

Afb. 4.123. Glasvondsten uit de waterput S98. Niet op schaal. 1: Kelkglas met vierlobbige balustervormige stam (V135-G01); 2: Grote bolle fles (V135-G02).

Helemaal aan de oostzijde net ten oosten van het brede pand zijn twee langgerekte kuilen gevonden met vondstmateriaal dat dateert in de eerste kwart van de 17de eeuw. Het gaat om een ondiepe askuil met in het verlengde daarvan een diepere kuil met puin (0,3 m).²⁸² Uit beide sporen komt voornamelijk majolica en roodbakkend aardewerk. Noemenswaardig zijn een bord van majolica (m-bor-5) (afb. 4.125.1)²⁸³, een klein bordje van Noord-Hollands slibaardewerk²⁸⁴ (afb. 4.125.2) en een zalfpotje van roodbakkend aardewerk (r-zal-3) (afb.

278 V135-G01.

279 V135-G02.

280 V135-M01, V135-M02, V135-M03.

281 Hier wordt later dieper op ingegaan.

282 S28, S29.

283 V21-C01.

284 V22-C01, V22-C02.

4.125.3). Opvallend is een aantal keurloden uit de kuilen. Twee keurloden hebben het wapen van Enkhuizen en het jaartal 1617.²⁸⁵ Deze precies gedateerde vondsten geven een *terminus post-quem* datering voor de bouw van het pand aan deze zijde. Met andere woorden: de kuilen zijn dichtgeraakt in 1617 of (net) daarna, waarna het pand is gebouwd dat zichtbaar is op de 18de-eeuwse afbeeldingen.

Afb. 4.124. Tinnen lepels uit de waterput S98. Schaal 1:1. 1: V135-M02, 2: V135-M01, 3: V135-M03.

285 Deze worden verderop nader besproken bij het vondstmateriaal uit deze fase (fase 4).

Afb. 4.125. Keramiekvondsten uit de kuilen S27 & S28. Niet op schaal.

1: Majolica bord met blauwe beschildering (V21-C01); 2: Bordje van roodbakkerd aardewerk met slibversiering (V22-C01); 3: Zalfpotje van roodbakkerd aardewerk (V22-C02).

Overig vondstmateriaal fase 4

Onderstaande vondsten zijn afkomstig van het terrein, maar niet direct te koppelen aan afzonderlijke sporen. Het kan gaan om vondstmateriaal dat in de stort is gevonden of waarvan de context niet duidelijk was. Het overgrote deel is gezien de datering wel te koppelen aan de herberg.

Keramiek

Het overgrote deel van de keramiekvondsten uit deze fase is te koppelen aan de aanlegplaats, bijbehorende sloot en de tweede kelder die werd volgestort vlak voor de bouw van de stolpboerdij. Enkele uitzonderingen hierop worden gevormd door onder andere een fragment van een roodbakkerd bord (r-bor-1) voorzien van een witte sliblaag (afb. 4.127.1).²⁸⁶ Het bord is versierd in de sgraffito-techniek en draagt een tekst of pseudotekst op de vlag en een figuur, mogelijk een vogel op de spiegel. Het fragment dateert in de periode tussen 1475 en 1550. Twee scherven zijn van objecten met een expliciet Bijbels decor. Het gaat om een fragment van een 16de-eeuwse steengoed kan uit Siegburg met een applique van Mozes die uit woede de twee stenen tafelen met de tien geboden op de grond werpt bij het aanschouwen van het volk Israël dat rond het gouden kalf danst (afb. 4.127.2).²⁸⁷ Verder is een scherv gevonden van een vroeg 17de-eeuwse witbakkerd vuurstolp bedekt met groen glazuur, waarop een applique is aangebracht in de vorm van het offer van Isaak (afb. 4.127.3).²⁸⁸ Een ander noemenswaardig fragment is een bord van Hollandse majolica (m-bor-13) beschilderd met polychrome tulpen op een blauw fond in de stijl van het Italiaanse berretino aardewerk (afb. 4.127.4).²⁸⁹ Het bord dateert uit de eerste helft van de 17de eeuw. Vanuit het Middellands Zeegebied zijn ook enkele fragmenten van keramiek uit de late 16de en vroege 17de eeuw op te merken: een kleurrijk beschilderde kom uit Montelupo (1-kom-3) (afb. 4.127.5), een vaas van Italiaanse faience in compendario-stijl (afb. 4.127.6)²⁹⁰ en uit Portugal een blauw beschilderde kom (po-kom-2) (afb. 4.127.7).²⁹¹ Uit China komen een scherv van 17de-eeuws Swatow-porselein (afb. 4.127.8)²⁹² en een 18de-eeuws fragment (1720-1750) van een porseleinen theeschotel beschilderd in *famille rose* palet (p-bor-9) (afb. 4.127.9).²⁹³

Afb. 4.126. Portret van Wernerus Köhne, notaris te Haarlem, met zijn knecht Jan Bosch. Op het tafeltje staat een kwispedoor met een lange tabakspijp. Schilderij door: Wybrand Hendriks, 1787 (collectie: Rijksmuseum, Amsterdam).

286 V184-C01.

287 V201-C02.

288 V189-C01.

289 V188-C01.

290 V63-C02.

291 V201-C01.

292 V140-C01.

293 V174-C01.

Afb. 4.127. Overige keramiekvondsten Fase 4. Niet op schaal.

1: V184-C01, 2: V201-C02, 3: V189-C01, 4: V188-C01, 5: V19-C01, 6: V63-C02, 7: V201-C01, 8: V140-C01, 9: V174-C01, 10: V172-C01.

Tot slot is uit de tweede helft van de 18de eeuw nog een interessant voorwerp op te merken dat vermoedelijk ook een plaats in de herberg heeft gehad. Het betreft een kwispedoor van Delftse faience (f-kwi-2) (afb. 4.127.10).²⁹⁴ Met de vele tabakspijpen die ter plekke werden gerookt, kunnen we ons voorstellen dat een spuugpotje geen overbodige luxe in de herberg was (afb. 4.126).

Afb. 4.128. Munten van het terrein van de Gekroonde Zwaan. Schaal 1:1.
1: V42-M01, 2: V19-M04, 3: V185-M03, 4: V8-M04, 5: V8-M03, 6: V27-M03.

Metaal (C.P. Schrickx)

Munten

Acht munten zijn van zilver. De oudste munt is aan groot van Karel V, geslagen tussen 1507 en 1520 (diameter 22,5 mm) (afb. 4.128.1).²⁹⁵ Op de voorzijde staat een gekroond wapen en op de keerzijde een kruis met in de kwadranten twee leeuwen en twee Franse lelies.

Een tweede zilveren munt is een reaal, geslagen onder Johanna en Karel in Zaragoza in 1520 (diameter 22 mm) (afb. 4.128.2).²⁹⁶ Op de voorzijde staat een wapenschild met verticale balken tussen de letters C en A. Op de keerzijde staat een in vieren gedeeld schild met in de kwadranten vier koppen, tussen de letters L en S.

Een derde zilveren munt dateert uit 1571 (afb. 4.128.3).²⁹⁷ Het is een 1/10 filipsdaalder van Filips II, geslagen in Dordrecht. De munt is voorzien van een klok met leeuw uit 1573.

Een zilveren stuiver van de stad Utrecht dateert tussen 1581 en 1600 (afb. 4.128.4).²⁹⁸ Op de voorzijde staat het stadswapen tussen 1 en S met rondom MONE NOVA CIVI TRAI. Op de keerzijde staat een versierd kruis met DEVS FORTITVDO NOSTRA.

294 V172-C01.

295 V42-M01.

296 V19-M04.

297 V185-M03.

298 V8-M04.

Een zilveren halve stuiver dan Deventer dateert rond 1600 (afb. 4.128.5).²⁹⁹ Op de voorzijde staat een gekroond stadswapen tussen J (=1/2) en S met rondom PACE ET BELLO CONSTANS (standvastig in vrede en oorlog). Op de keerzijde staat een kruis, met het randschrift MO NOV REI DAV (nieuwe munt van het bestuur van Deventer).

Drie zilveren munten dateren uit de 17de eeuw: een bezemstuiver van Friesland (1622-1664), een 2 stuiverstuk van Zeeland (1614-1678) en nog een versleten 2 stuiverstuk.³⁰⁰

De overige munten zijn gemaakt van een koperlegering. In de meeste gevallen gaat het om provinciaal kleingeld (duiten) dat algemeen in de omloop was. Vermeldenswaard is een oord van Utrecht uit 1578 (afb. 4.128.6).³⁰¹ Deze heeft op de voorzijde het gekroond wapenschild van Oostenrijk-Bourgondië met de randtekst PHS DG HISPANIA REX. Op de keerzijde staat een met lelies versierd stadswapen en de randtekst MON NOV CIV (TRA) 1578. Na de Unie van Utrecht in 1579 namen de Staten van Utrecht het munthuis over en werden geen munten meer geslagen onder de naam van Filips II.

Afb. 4.129. Rekenpenningen. Schaal 1:1. 1: V8-M05, 2: V143-M02.

Rekenpenningen

Onder de vondsten bevinden zich twee rekenpenningen, beide gemaakt in Neurenberg (Duitsland). De penningen hebben identieke afbeeldingen, maar de randteksten zijn verschillend. Op beide exemplaren staat op de ene zijde een rijksappel en op de andere zijde drie kronen en drie Franse lelies afgebeeld. Bij het eerste exemplaar is een pseudotekst aanwezig (afb. 4.129.1).³⁰² Bij de andere penning staat op de voorzijde het omschrift HANS SCHVLTES ZV NVREN en op de achterzijde GLICK KVMPT VON GOT IST WAR (afb. 4.129.2).³⁰³ In Neurenberg waren meerdere leden van de familie Schultes actief als rekenpenningenmaker en drie personen (Hans Schultes I, II en III genoemd) heetten Hans tussen 1553 en 1612.

Lakenloden

Van een staallood van Hoorn is een deel van de achterzijde van het lood teruggevonden (afb. 4.130.1).³⁰⁴ Het stadswapen is niet meer zichtbaar en de randtekst is deels leesbaar: HET (GROOT STAEL VAN H)OORN Ao 1619.

Een van de lakenloden is afkomstig uit de Hollandse lakenstad Leiden. Op het lood staan de twee gekruiste sleutels van het stadswapen en het cijfer 50, verwijzend naar de lengte van het

299 V8-M03.
300 V8, V168, V19.
301 V27-M03.
302 V8-M05.
303 V143-M02.
304 V181-M02.

laken (afb. 4.130.2).³⁰⁵ Mogelijk is nog een lakenlood uit Leiden aanwezig. Op het fragment is een leeuw met zwaard te zien, met een randtekst die grotendeels niet meer leesbaar is (afb. 4.130.3).³⁰⁶

Afb. 4.130. Lakenloden. Schaal 1:1. 1: V181-M01, 2: V8-M06, 3: V178-M02, 4: V19-M02, 5: V27-M01, 6: V19-M01, 7: V178-M01, 8: V23-M03, 9: V19-M03, 10: 27-M02.

Een van de loden heeft op de voorzijde een stempel met doorsneden wapenschild met (I) een dubbelstaartige klimmende leeuw en (II) een Franse lelie (afb. 4.130.4).³⁰⁷ Rondom staat een randtekst die deels leesbaar is: ..NSIS.. Op de achterzijde staat geen stempel. Waarschijnlijk

³⁰⁵ V8-M06.

³⁰⁶ V178-M02.

³⁰⁷ V19-M02.

is het lakenlood afkomstig uit Roermond, in de late Middeleeuwen een belangrijke textielstad. Op basis van deze vondst kan nog een tweede lood aan deze stad worden toegeschreven. Op de voorzijde staat een identiek wapenschild met daarboven de letters SS (afb. 4.130.5).³⁰⁸ Op de achterzijde staat bij dit lood wel een stempel, maar deze is niet duidelijk.

Twee lakenloden zijn afkomstig uit Osnabrück. Bij het eerste lood is de voorzijde incompleet, zichtbaar is het wiel met zes spaken van het wapen van Osnabrück en de letter O en R van de randtekst (afb. 4.130.6).³⁰⁹ Op de achterzijde staat geen stempel. Van het tweede lood is slechts een deel van de voorzijde teruggevonden, met daarop de deels leesbare randtekst ..SNABRVGKS.

Een Engels lood heeft een afwijkende rechthoekige vorm (afb. 4.130.7).³¹⁰ Op de voorzijde staat een stempel met LONG, WAIGHT en SIZE met ingeslagen cijfers (LONG: 32, WAIGHT: 72). Op de andere zijde staat: ROBERT ...GGE (SE)ARCHED. Het lood behoort tot een serie rechthoekige loden met vergelijkbare stempels en de volledige naam van de lakenhandelaar.³¹¹ De naam is in dit geval niet volledig leesbaar, maar waarschijnlijk staat er Robert Lugge. Deze loden worden gedateerd in de 17de eeuw, waarbij wel opgemerkt moet worden dat tijdens de diverse oorlogen met Engeland (Eerste: 1652-1654, Tweede: 1665-1667, Derde: 1672-1674) import van Engels laken verboden was.

Nog een tweede loodje komt uit Engeland (afb. 4.130.8).³¹² Het is een tweedelig keurlood, wat vaak voorkomt in Engeland. Op de voorzijde staat het wapen zoals dat onder Karel II (1603-1689) werd gebruikt. Boven het wapen staat II en rechts ernaast een letter R. Op de achterzijde staat een stempel met cijfer 28 en een randtekst.

Van enkele loden is de herkomst niet bekend. Op een van de loden staat op de voorzijde aan afbeelding van een zittend figuur met helm, die nog het meest doet denken aan Minerva (afb. 4.130.9).³¹³ Waarschijnlijk is dit de stadspatroon, maar vooralsnog is onduidelijk van welke stad. Op de achterzijde staat het cijfer 25. Op een ander lood zijn op de voorzijde twee gekruiste sleutels te zien met een letter D (afb. 4.130.10).³¹⁴ Op de achterzijde is een figuur met staf en hand in zegenend gebaar afgebeeld, met een niet leesbaar randschrift. De gekruiste sleutels hebben meestal betrekking op Leiden, maar in dit geval moet de herkomst waarschijnlijk elders worden gezocht. Er zijn meer steden die gekruiste sleutels als wapen hebben (bijvoorbeeld Riga).

Verder zijn meerdere deelbewerkerloodjes aanwezig, die zich kenmerken door stempels met huismerken en eventueel initialen.³¹⁵

308 V27-M01.

309 V19-M01.

310 V178-M01.

311 http://www.bagseals.org/gallery/main.php?g2_itemId=22157. Zie ook: Van Oostveen 2017, 98.

312 V23-M03.

313 V19-M03.

314 V27-M02.

315 V181-M03.

Een verguld lakenlood

C.P. Schrickx

Een opvallende vondst is een fraai versierd en verguld lood.³¹⁶ Het voorwerp heeft een diameter van 57 mm en is voorzien van een stempel met centraal een Tudorroos, daaromheen de tekst GVUILHELMVS ALMANDETE en een buitenrand met Franse lelies. De rand is gekarteld rondom deze Franse lelies. Aan het voorwerp zit een loden lip, die is afgebroken. Deze lip toont aan dat het lood ergens aan bevestigd heeft gezeten. Een gat of platgeslagen pen, zoals gebruikelijk bij lakenloden, ontbreekt echter. Het lood is kennelijk op een andere manier bevestigd geweest. Het loden voorwerp heeft resten van verguldsel en is dus oorspronkelijk blinkend goudkleurig geweest.

Vergelijkbare loden voorwerpen worden door heel Europa gevonden en stellen alle onderzoekers voor raadsels. De Tudorroos verwijst duidelijk naar Engeland, maar de naam Guilhelmus Almandete wijst op een Duitse herkomst.

Een vergelijkbaar loden voorwerp (diameter 55 mm) is gevonden in Medemblik.³¹⁷ Ook bij dit lood is geen gat of platgeslagen pen aanwezig, zodat het stempel op het lood goed tot zijn recht komt. Op het lood zien we opnieuw de Tudorroos en langs de rand Franse lelies. De tekst luidt in dit geval DIEV EST MON DROYT (Dieu est mon droit), het motto van het koninkrijk Engeland. Mogelijk heeft het lood uit Grootebroek een identieke keerzijde gehad.

Uit Nederland is in ieder geval nog één andere vondst bekend, namelijk uit Middelburg.³¹⁸ Dit lood is iets kleiner dan de exemplaren uit Grootebroek en Medemblik, namelijk 43 mm, en heeft geen rand met Franse lelies. Op het lood staat een Tudorroos met het randschrift GVUILHELMVS ALMANDETE.

Buiten Nederland zijn vondsten bekend uit Hongarije, Frankrijk, Zweden, Duitsland, Polen, Tsjechië, Rusland, Litouwen en Oekraïne.³¹⁹ Op de loden staat in diverse spellingsvarianten de naam Guilhelmus Almandete en, ook in verschillende varianten, de tekst HON.Y.SOEIT.QUI.MAL.Y.PENSE (Honi soit qui mal y pense). In het Hongaars Nationaal Museum bevinden zich twee loden.³²⁰ In het Kulturen Museum in Zuid-Zweden bevinden zich eveneens twee loden; het ene met jaartal 1570 en het andere met jaartal 1583.³²¹ Het lood uit 1570 heeft net als het voorwerp uit Grootebroek een gekartelde

316 V8-M07.

317 AWF, Gedempt Achterom 45, vondstmelding 1783.

318 http://www.bagseals.org/gallery/main.php?g2_itemId=35144.

319 Mordovin 2014, 194 en 202.

320 Mordovin 2013.

321 Rodenburg 2014, 60 en 71; <http://carl.kulturen.com/web/object/36356>.

rand met Franse lelies.³²² Uit Duitsland is een baggervondst uit de Elbe bekend.³²³ Bij een opgraving in Prostejov in Tsjechië is een lood gevonden met jaartal 1583.³²⁴ Op een detectorsite uit Rusland staat een vondst uit St. Petersburg.³²⁵ Dit lood met jaartal 1570 heeft geen lip, maar een bevestigingsoog. Daarnaast is een vondst bekend uit Novgorod.³²⁶ Tot slot zijn vondsten uit Vilnius in Litouwen en uit Kiev in Oekraïne bekend.³²⁷

Twee van de genoemde loden hebben net als het lood uit Grootebroek verguldsel. Dat geldt voor de baggervondst uit de Elbe in Duitsland, die in de 19de eeuw is gevonden en waarvan de huidige verblijfplaats onbekend is. Het andere vergulde lood bevindt zich in het Hongaars Nationaal Museum.³²⁸

Door de diverse onderzoekers worden de loden geïnterpreteerd als lakenloden, die dus niet op de gebruikelijke manier door een loden pen door de draden te drukken aan het laken waren bevestigd. Verondersteld wordt dat door een Duitse handelaar, die de naam Guilhelmus Almandete (Willem de Duitser) gebruikte, Engels laken is geïmporteerd om die vervolgens geveerd door heel Europa te verhandelen. Het feit dat hij zijn merkloden liet vergulden, duidt erop dat hij een luxueus product verhandelde. Of deze interpretatie klopt, is vooralsnog moeilijk te zeggen. Uit de verspreiding van de vondsten blijkt niet waar deze handelaar was gevestigd.

Haringnetloden

Drie loodjes kunnen worden gedetermineerd als keurloden voor haringnetten vervaardigd van hennepgaren. De teelt van hennep concentreerde zich in het oosten van Zuid-Holland en aangrenzend Utrecht. Daar werden dan ook de meeste netten geproduceerd. Vanuit de stedelijke overheden werd nauw toegezien op de kwaliteit. Het gebruik van keurloden is bekend vanaf de 16de eeuw. Op initiatief van het College van de Grote Visserij werd in 1624 een uniform systeem van keuring van netten ingevoerd. In de keur staat voorgeschreven dat aan ieder net een lood moest worden bevestigd met op de ene zijde het wapen van de stad en op de andere zijde de naamletter van de keurmeester.

Het bestaan van deze loodjes is pas enkele jaren geleden achterhaald en een eerste overzicht van vondsten uit Enkhuizen is gepubliceerd.³²⁹ Sindsdien zijn vooral in Enkhuizen, de haringstad, veel vondsten gedaan. Op een locatie aan de Raamstraat zijn wel negentien exemplaren gevonden, daterend uit de vroege 17de eeuw.³³⁰ Verondersteld wordt dat op die locatie een visser woonde, die ook een visrokerij had. Bij de opgraving zijn namelijk de funderingen van hangen aangetroffen, de gebouwtjes waar vis, vooral haring, werd gerookt.

322 Afbeelding in: Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige, 1987.

323 Mitteilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte Vol. 1-3 (1878-1881).

324 http://www.phil.muni.cz/archo/webmaster%20peppe/stara_mura/morarch/Vyzkumy/prurezovky/pvkozeluhova/pvkozeluh.html.

325 <http://diveforum.spb.ru/viewtopic.php?p=142223&sid=6e9dfcd64be1dbb79a91041ff82d5809>.

<http://forum.kladoiskatel.ru/viewtopic.php?f=21&t=42801>.

326 Mordovin 2013.

327 Mordovin 2013.

328 Mordovin 2013.

329 Schrickx 2016.

330 Duijn 2016.

Bij de opgraving in Grootebroek zijn drie loodjes gevonden die als haringnetloden van Enkhuizen zijn aan te duiden. Twee loodjes zijn op de voorzijde voorzien van de drie haringen van het stadswapen en op de achterzijde met de initialen PAF en het jaartal 1617 (afb. 4.131.1 & 4.131.2).³³¹ Identieke loodjes zijn op twee locaties in Enkhuizen gevonden.³³² Het derde loodje heeft op de achterzijde de letters TS met daaronder mogelijk een jaartal (afb. 4.131.3).³³³ Mogelijk staan daar de cijfers 160 (1601-1609), maar in dat geval is de 6 spiegelbeeldig weergegeven. De vondst voor diverse keurloden voor visnetten op deze locatie is opvallend aangezien er geen aanwijzingen zijn dat hier personen woonden die gerelateerd waren aan de visserij.

Afb. 4.131. Haringnetloden. Schaal 1:1. 1: V23-M01, 2: V23-M02, 3: V174-M03.

Divers

Een interessante vondst is een trotseerlood met huismerk en de initialen MVL (of MLV). Een trotseerlood werd door een dakdekker aangebracht bij het vastspijkeren van loodslabben over een ijzeren nagel om inwateren te voorkomen en dienden tevens als een soort visitekaartjes. Op de loodjes komen huismerken, initialen, stadswapens en jaartallen voor. In dit geval staat op het trotseerlood alleen een huismerk met initialen. De datering is niet bekend.

Overige vondsten zijn verder onder andere een deel van een messing kaarsensnuit gekeurd in de bak met een wapen met dwarsbalk en Franse lelies en initialen VV (afb. 4.132.1)³³⁴, kaarsenhouder van een bronzen kandelaar (afb. 4.132.2)³³⁵, riemhanger (afb. 4.132.3)³³⁶, oirband (afb. 4.132.4)³³⁷, mes met benen heft (afb. 4.132.5)³³⁸, een messing boekbeslag (afb. 4.132.6)³³⁹ en drie loden blokgewichten (afb. 4.132.7 - 4.132.9).³⁴⁰

Een van de blokgewichten is interessant om apart te vermelden omdat de keuren hierop nog goed zichtbaar zijn, namelijk het wapen van Grootebroek en het cijfer 46 (afb. 4.132.9).³⁴¹ Gewichten met het keur van Grootebroek zijn tot nu toe zeldzaam. De andere twee blokgewichten zijn gekeurd met het wapen van Enkhuizen.

Een laatste opmerkelijke vondst is een groot onderdeel van een ijzeren gereedschap: een lange steel met verbreed stuk en ophangoog.³⁴² Het zou de steel van een wafelijzer kunnen zijn.

³³¹ V23-M01, V23-M02.

³³² Schrickx & Duijn 2016, 420-421; Ter Steege e.a. 2019.

³³³ V174-M03.

³³⁴ V8-M02.

³³⁵ V39-M01.

³³⁶ V17-M01.

³³⁷ V174-M02.

³³⁸ V63-M01.

³³⁹ 181-M01.

³⁴⁰ V8-M01, V92-M01, V143-M01.

³⁴¹ V143-M01.

³⁴² V39-M02.

Afb. 4.132. Diverse metaalvondsten van het terrein van de Gekroonde Zwaan. Schaal 1:1.
 1: V8-M02, 2: V39-M01, 3: V17-M01, 4: V174-M02, 5: V63-M01, 6: V181-M01, 7: V8-M01, 8: V92-M01,
 9: V143-M01.

4.7 Fase 5: Nieuwe Tijd: stolpboerderij 1800 - 1915

Vreemd genoeg is maar een klein deel van de aangetroffen sporen toe te wijzen aan de stolpboerderij. Mogelijk is het terrein na de brand van 1915 steviger gesloopt dan door ons verwacht. Van de brand zelf zijn geen enkele sporen gevonden.

Van de vierkantspoeren is geen enkel restant teruggevonden, maar ook een inpandige waterput – doorgaans aanwezig ter hoogte van het staldeel – werd niet teruggevonden. Vermoedelijk was alleen een waterput aanwezig buiten de stolp en lag deze buiten het ontgraven deel. Wellicht zijn de vierkantspoeren verdwenen bij de sloop van de verbrande stolpboerderij of recentelijk tijdens de sloop van het 20ste eeuwse pand.

Hieronder worden de sporen van de stolpboerderij beschreven.

Kelder

De grote meest zuidelijke kelder (kelder 3) bijbehorend bij het 17de eeuwse pand is mogelijk hergebruikt in de stolpboerderij.³⁴³ In de kelder is een poer aangelegd (geen vierkantspoer), die vermoedelijk bij de stolpboerderij hoort. Hierbij is door de vloer heen gegraven, waarna men deze weer netjes heeft gerepareerd. Dit is een aanwijzing dat de kelder op dat moment nog functioneerde. Waarschijnlijk betreft het de kelder zoals genoemd in het krantenartikel uit 1884 waarin de publieke verkoop van de herberg wordt aangekondigd (afb. 2.14): *'Het gebouw bevat verder een ruime Gelagkamer met annexe Achterkamer, een afzonderlijke Voorkamer en een zeer ruime Kelder,...'* De poer ligt ten opzichte van de Kadastrale Minuut uit 1826 op 2 m afstand van zowel achter als oostelijke zijgevel. De functie is onduidelijk. De afstand tot genoemde gevels lijkt afdoende voor een stalbox, maar de situering binnen de boerderij is onlogisch.

Afb. 4.133. Op de voorgrond de fundering van een schoorsteen in zij aanzicht. Links is een D vormige put zichtbaar.

343 S41.

Keuken?

Vlakbij de achtergevel aan zijn twee ondiepe bakstenen putten en de fundering van een schoorsteen gevonden.³⁴⁴ De meest zuidelijke van de ondiepe putten bestond uit een halfsteens gemetselde muur van gele bakstenen met een formaat van 18*9*4,5 cm.³⁴⁵ Op 13 cm diepte was een vloer van grijze plavuizen aanwezig (blauwbakkers: 23*23*?cm). De put had een afmeting van 0,6 m x 0,7 m. De tweede put was D vormig in het vlak met een vergelijkbare afmeting.³⁴⁶ De put was opgebouwd met een mix van oranje en gele bakstenen en bezat geen bodem. Uit de vulling komt een 19de eeuwse steel van een kleipijp. De put was half ingebouwd in een fundering van een schoorsteen (afb. 4.133). Deze fundering bestond uit los gestapelde divers hergebruikte bakstenen (formaat 18,5*8*3,5-4 cm). De afmeting van de volledige fundering bedroeg 2,3 m x 0,7 m. Van de bovenzijde waren twee lagen bewaard gebleven. In het midden was een deel van 1,1 m zwaarder uitgevoerd. Hier waren nog zeven extra lagen baksteen aanwezig.

De sporen passen niet helemaal goed binnen de contouren van de stolp zoals te zien op de Kadastrale Minuut.³⁴⁷ Mogelijk stonden deze resten tegen de achtergevel en net daarbuiten en hangen ze samen met het bereiden van voedsel voor de herberg, die nu in de stolpboerderij zetelde. Een vuurplaats op deze plek binnen de stolpboerderij is echter onlogisch omdat er geen ruimte is voor een lange schoorsteen. Het dak loopt hier immers af. De resten in deze hoek kunnen niet duidelijk worden geïnterpreteerd.

Pad

Aan de westzijde van het terrein vanaf de vermeende achtergevel van de stolpboerderij richting het zuiden werd een verhard pad van gele klinkers gevonden (afb. 4.134). De klinkers lagen op hun strekzijde oost-west georiënteerd met aan weerszijden een lager liggende goot van noord-zuid georiënteerde klinkers. Het pad had een breedte van 1,7 m, maar werd nabij de stolp breder. Het pad liep aan de westzijde om de erfgrens heen, zichtbaar op de Kadastrale Minuut (afb. 2.15). Deze erfgrens werd volgens de kadastrale hulpkaart van 1872 gewijzigd, waaruit blijkt dat de aanleg hoogstwaarschijnlijk van voor dat jaar dateert. Het pad liep vermoedelijk van de achterzijde van de stolp naar de toenmalige kolfbaan, verder zuidelijk op het achterterrein.³⁴⁸

Afb. 4.134. Dit verharde pad leidde vanaf de stolpboerderij naar de achterzijde van het terrein waar de kolfbaan lag.

344 S55, S56, S60.

345 S56.

346 S55.

347 Zie bijlage 3.

348 Zie Kadastrale Minuut voor ligging kolfbaan.

5. Synthese

Inleiding

Het archeologisch onderzoek rond Zesstedenweg 203 te Grootebroek valt binnen de AMZ (Archeologische Monumentenzorg) –cyclus. In een vroeg stadium is een Archeologische *quick scan* uitgevoerd met daarin verwoord de gespecificeerde verwachting.³⁴⁹ Toen bekend werd dat een asbestinventarisatie moest worden uitgevoerd, is besloten dit te combineren met archeologisch vooronderzoek. Dit leverde voor alle partijen de gewenste resultaten op.

Omdat nog niet alle bouwplannen bekend waren, maar wel duidelijk was dat aan de straatzijde gebouwd ging worden, werd aan deze kant op redelijk extensieve wijze aansluitende proefsleuven. Hierbij werden alle sporen onderzocht en alle vondsten verzameld. De rest van het terrein werd met smaller proefsleuven en kleine werkputten onderzocht. Omdat het onderzoek op het achterterrein gefaseerd werd uitgevoerd werden twee adviesdocumenten geschreven met daarin onderbouwd het selectieadvies voor de rest van het terrein.³⁵⁰

Dit rapport is een reflectie van de bijeengebrachte informatie. In dit hoofdstuk wordt de vergaarde kennis kort samengevat en in een breder perspectief geplaatst.

Afb. 5.1. Een overzicht van de sporen uit verschillende fasen in werkput 3.

Fase 1: Prehistorie

Het plangebied bevindt zich op de bodemkaart van Ente grotendeels binnen zeer diep humeuze gronden.³⁵¹ Deze zijn ontstaan door ophogingslagen, die vanaf de Late Middeleeuwen zijn aangebracht. Ten noorden en zuiden van deze diep humeuze gronden zijn ter hoogte van het plangebied voornamelijk kleigronden met af en toe veengronden aanwezig. Meer naar het oosten, ter hoogte van de grens tussen Grootebroek en Bovenkarspel, liggen de zavel- en zandgronden als relict van de grote getijdengeul waarop veel bewoningssporen uit de Midden- en Late Bronstijd aanwezig zijn. Noemenswaardig zijn de uitgebreide opgravingen bij Bovenkarspel 't Valkje en langs de Schaperstraat.³⁵² Het lijkt er vooralsnog op dat ten westen van deze getijdengeul in de prehistorie een depressie is geweest waar geen bewoning plaatsvond. Mogelijk waren het weidegronden van de nederzettingen die in de buurt aanwezig waren. Hoe groot het verschil was tussen depressie en de rug van de geul, is nog niet te achterhalen.

³⁴⁹ Verduin & Bartels 2015.

³⁵⁰ Ter Steege & Bartels 2016, Ter Steege & Soonius 2018.

³⁵¹ Ente 1963.

³⁵² Roessingh 2019, Gerritsen 2018a.

Fase 2: Vernatting

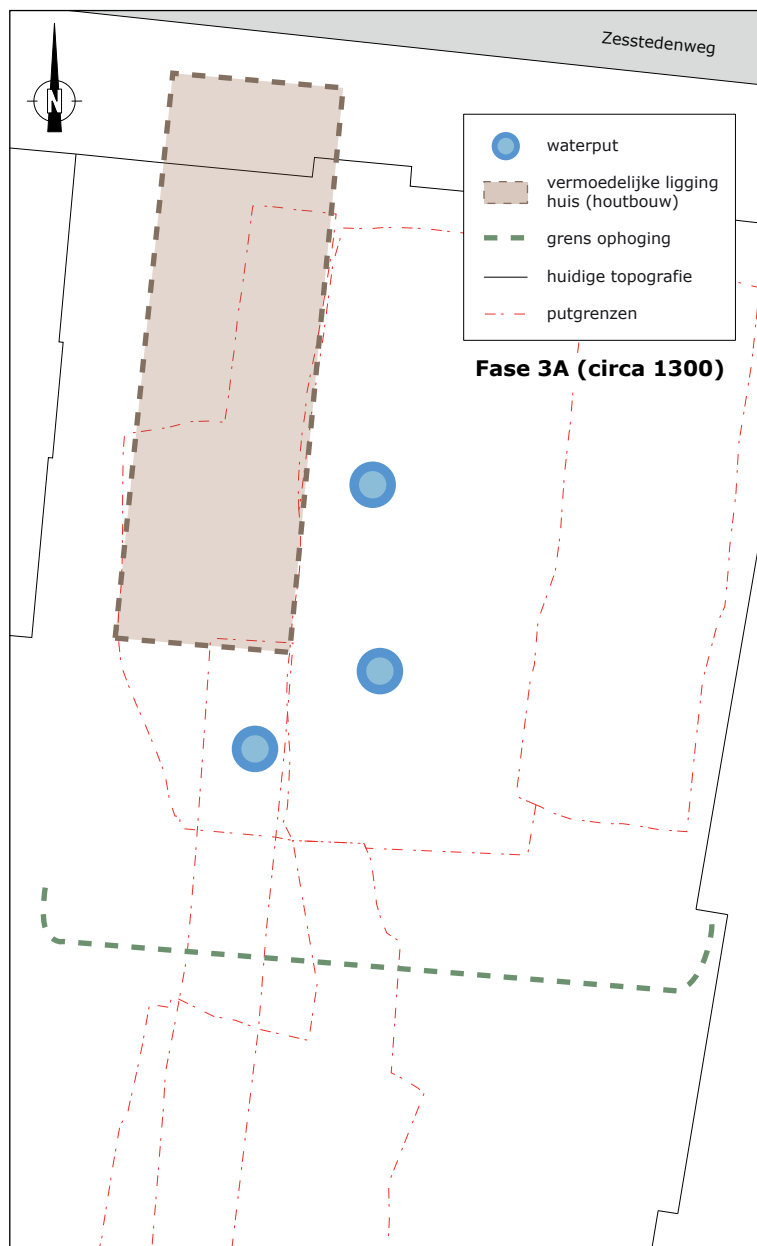
In de late Bronstijd neemt de vernatting van oostelijk West-Friesland toe met veengroei op grote schaal tot gevolg. Op het terrein was een veenpakket aanwezig met een dikte van een halve meter tot een meter. Mogelijk heeft de aanwezigheid van bovengenoemde depressie gezorgd voor een eerdere aanvang van veengroei ter plekke.

Uit het veen komen wortels en stammen van groveden (*Pinus sylvestris*). De ¹⁴C datering van een van de wortels dateert in de eerste eeuw na Chr. Deze datering sluit goed aan bij de eerdere dateringen van grove den afkomstig uit veen bij Schootsveld Enkhuizen en Langetuinstraat Enkhuizen.³⁵³

De aanwezigheid van de grove den gedurende de eerste eeuwen van onze jaartelling in zowel Stede Broec als Enkhuizen, geeft aan dat deze boomsoort voorkwam op de schrale veengronden van oostelijk West-Friesland. Op welke schaal dit was en of er echt sprake is geweest van uitgestrekte dennenbossen is (nog) niet duidelijk, maar dat de vondsten niet op toeval berusten lijkt waarschijnlijk.³⁵⁴

Fase 3: Ontginning en eerste bewoning

In de Late Middeleeuwen werd het gebied ontgonnen. In analogie met andere vindplaatsen langs de Streekweg wordt uitgegaan van bewoning langs deze as vanaf de tweede helft van de 12de eeuw. Opvallend genoeg ontbreken duidelijke resten uit deze periode. De oudste resten worden gevormd door een pakket klei, meer dan een meter dik, dat vermoedelijk ergens tussen 1275 en 1325 in een korte tijd werd opgebracht. De ophoging en minimaal een waterput uit het begin van deze fase (fase 3a) zijn hoogstwaarschijnlijk te koppelen aan de eerste bewoning. Dit zal een eenvoudig houten huis zijn geweest. Van het pand zelf werd niets teruggevonden.

Afb. 5.2. Reconstructie van de bebouwing in fase 3a (circa 1300).

353 Gerritsen 2016, Schrickx & Ter Steege 2018.

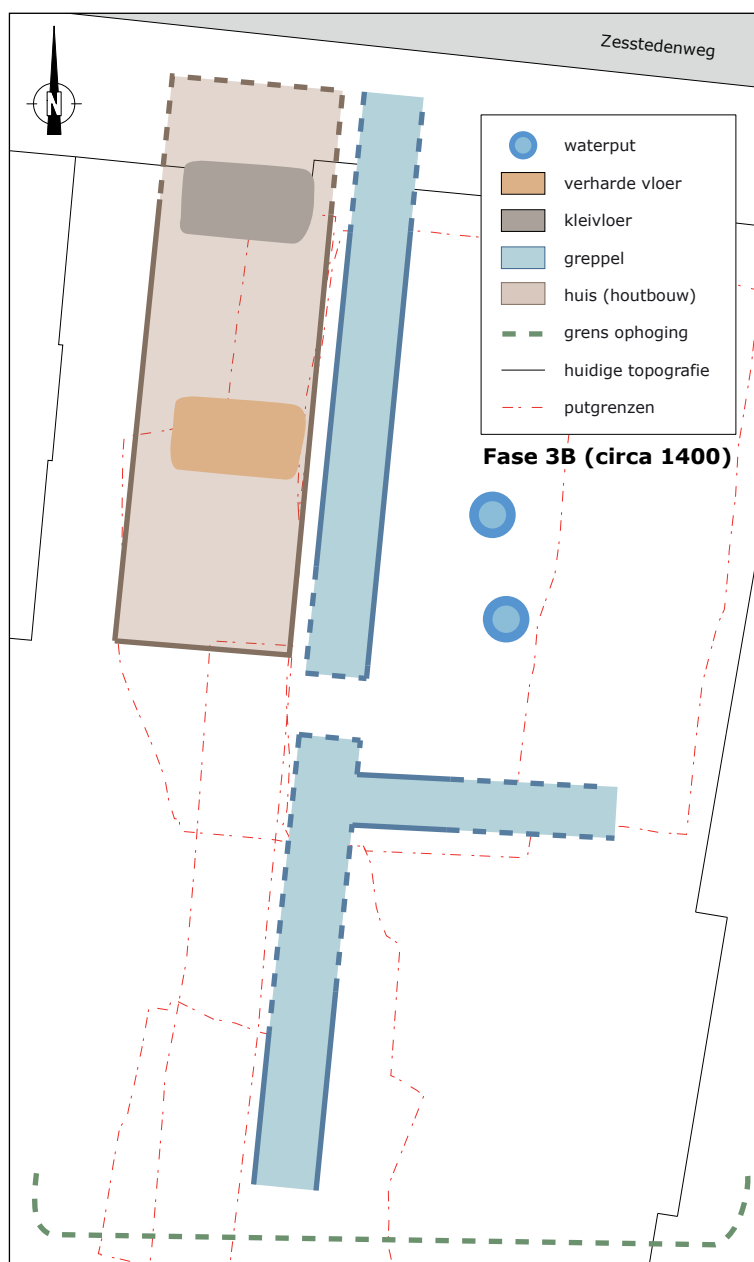
354 Zie ook: Van Geel e.a. (in prep.).

Op basis van de aangetroffen sporen zal dit huis vermoedelijk aan de westzijde van het terrein hebben gestaan (afb. 5.2).

Dat de vroegste bewoning op het terrein pas rond 1300 verscheen, vertelt iets over de vroegste geschiedenis van de dorpen en steden langs de Streekweg. Vaak wordt aangenomen dat de huizen in deze vroege fase zich voornamelijk rond de kerken concentreerden en dat de panden zich pas later meer langs de as gingen verspreiden. De resultaten van dit onderzoek ondersteunen dit beeld echter niet. In de vroege fase van de ontginning was er geen bewoning op het terrein, ondanks de nabijheid van de kerk. Deze bewoning verscheen pas een eeuw later nadat het terrein is opgehoogd. Het oostelijk deel van het terrein bleef lang onbewoond, mogelijk tot het begin van de 17de eeuw. Dit is eveneens een aanwijzing dat de bewoning zich vanaf het ontstaan van Grootebroek niet perse rond de kerk concentreerde.

Rond 1400 hoogde men het terrein voor een tweede keer op. Ditmaal werden de percelen niet veel hoger, maar wel langer. Grond werd vooral op het deel net ten zuiden van het eerder opgehoogde stuk opgebracht, waardoor vooral een langer terrein ontstond. Of zoals elders is waargenomen, hierbij ook de sloten langs de kade of binnendijk die onder de Zesstedenweg ligt werden gedempt, kon niet worden achterhaald.³⁵⁵

Voor deze periode is voor het eerst een erfgrans tussen het westelijk en oostelijke deel duidelijk te onderscheiden (afb. 5.3). Het bestond uit een ondiepe greppel waarvan de zijkant werd verstevigd, eerst met een houten beschoeiing en daarna tijdens een extra ophoging met gestoken zoden van klei. Het toepassen van zoden voor het verstevigen van ophogingsmateriaal is binnen onze regio in 2015

Afb. 5.3. Reconstructie van de bebouwing in fase 3b (circa 1400).

355 Gerritsen 2014, 66-67, Gerritsen 2018a.

voor het eerst waargenomen. Inmiddels wordt het steeds vaker herkend (afb. 5.4).³⁵⁶

Afb. 5.4. Het toepassen van zoden voor het verstevigen van ophogingsmateriaal wordt binnen onze regio steeds vaker herkend. Hier een duidelijk voorbeeld van de opgraving aan de Westerkerkweg in Venhuizen (AWF project 408).

Het westelijke deel van het terrein was in deze periode bebouwd. Van dit pand zijn resten van kleivloeren gevonden en een vloer verhard met baksteen, mogelijk een stookplaats. Twee houten sloffen (liggend hout) hebben waarschijnlijk de dakdragende stijlen gedragen. Het gaat vermoedelijk om een eenschepig rechthoekig eenvoudig houten huis met een breedte 4 tot 5 m en een lengte van ongeveer 15 m. Het oostelijke deel was onbebouwd. Hier kwamen twee waterputten tevoorschijn. Op het westelijke deel werd geen waterput gevonden. Mogelijk waren de percelen van dezelfde eigenaar en werd het drinkwater van het braakliggende perceel gehaald.

Voor deze periode zijn geen duidelijke aanwijzingen dat het pand een functie als herberg had. Grote hoeveelheden keramiek die samenhangen met het bereiden of nuttigen van voedsel, zoals voor de latere periodes wel het geval is, ontbreken.³⁵⁷ Een deel van de metalen voorwerpen, zoals de kantrechtbijl en de zeis lijken een meer ruraal karakter te hebben. Het aantal van zes gevonden insignes uit de late 14de en 15de eeuw lijkt wellicht wat veel voor een normaal woonhuis en zou voorzichtig richting de aanwezigheid van een herberg ter plaatse kunnen wijzen, waar veel reizigers samenkomen. De oudste historische bronnen over herbergen in Amsterdam dateren van rond halverwege de 14de eeuw en een eeuw later zijn er al meerdere bronnen die spreken over waarden die tegen betaling maaltijden serveren en logees in huis nemen.³⁵⁸ Hieruit blijkt dat herbergen in de 15de eeuw al redelijk gemeengoed waren. Alle resten en vondsten beschouwend zou het in theorie mogelijk kunnen zijn dat hier zo dicht bij de kerk al vanaf de Late Middeleeuwen een herberg stond, waarbij de gasten konden eten en slapen in het pand aan de westzijde en waar paarden van de reizigers konden grazen op het braakliggend terrein aan de oostzijde.

Op veel 17de eeuwse schilderijen en tekeningen is zichtbaar dat een groot deel van het leven rond een herberg zich buiten afspeelde (afb. 5.5). Hier werd gedanst, gegeten en konden

³⁵⁶ Gerritsen 2017, zie ook project 468, Ter Steege in voorb.

³⁵⁷ Zie hieronder.

³⁵⁸ Hell 2017, 21.

allerlei spellen worden gespeeld. Het is goed mogelijk dat het braakliggend terrein of een deel daarvan hier ook voor werd gebruikt.

Afb. 5.5. Vertier bij een herberg van Adriaen van Ostade, 1677. Bezoekers van de herberg zitten buiten en doen zich te goed aan drank en eten. Onder een afdak vermaken twee mannen zich bij een 'schuiftafel', een grote sjoelbak. Links op de voorgrond is het uiteinde te zien van een klosbaan of beugelbaan. Bron: Rijksmuseum, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.collect.56392>).

Fase 4: Nieuwe Tijd: 1500 - circa 1795

In de 16de eeuw lijkt qua bebouwing niet veel te veranderen (afb. 5.6). Het oostelijke deel bleef in eerste instantie onbebouwd en op het westelijk deel was nog steeds een pand aanwezig. Omdat het houtbouw betreft, is het waarschijnlijk dat het in de deze eeuw nog een keer herbouwd werd. In een van de waterputten is veel puin en verbrand materiaal gevonden. Wellicht heeft een brand binnen het gebouw een herbouw geïnitieerd. De waterput werd gedempt rond 1550 en de brand en herbouw zal ook rond die tijd of in het begin van de tweede helft van de 16de eeuw hebben plaatsgevonden. Mogelijk hangen de gevonden verharde vloerdelen die meer zuidelijk werden aangetroffen samen met de nieuwbouw of een uitbouw aan deze zijde. Door de nieuwbouw ontstond een langer pand met een maximale lengte tussen 20 m en 22 m. Dit pand was waarschijnlijk volledig opgetrokken uit hout. Muren, poeren of een bakstenen plint zijn niet aangetroffen.

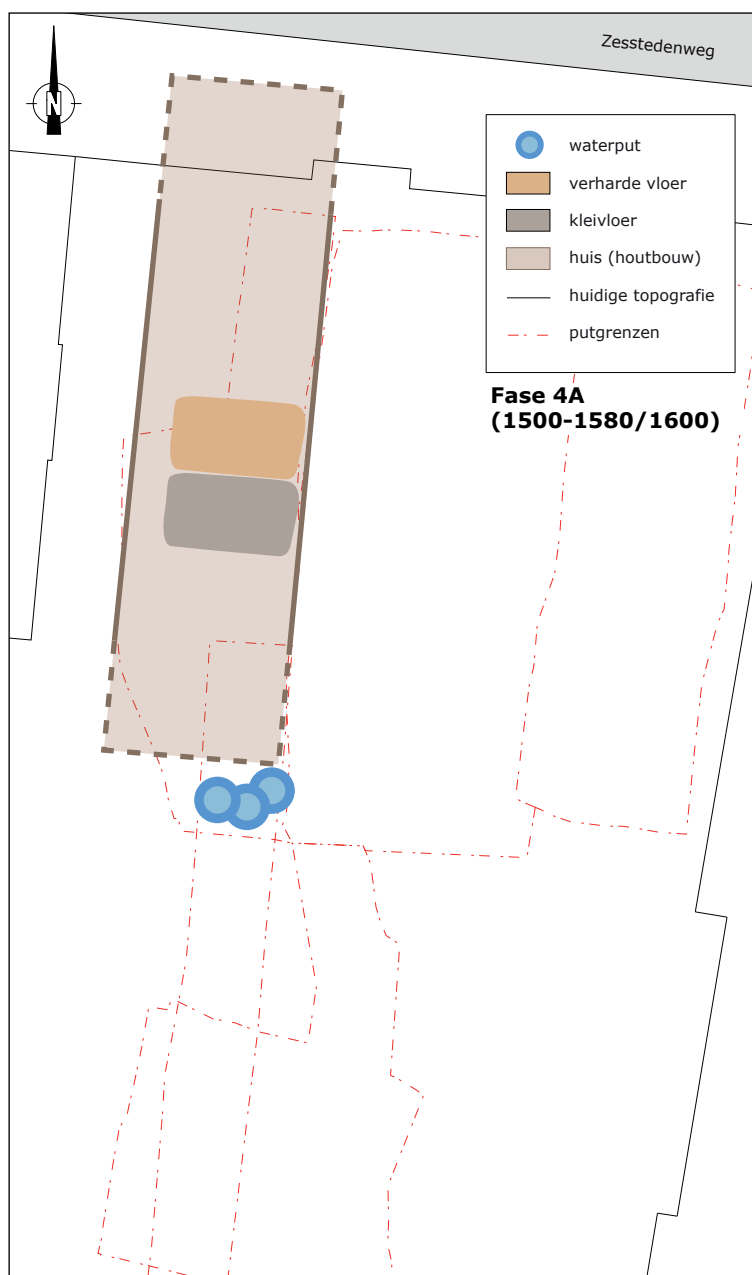
Opvallend verschil met voorgaande fase is de situering van de waterputten. In eerste instantie verdwenen de waterputten van het oostelijke braakliggende deel en legde men een grote put binnen het houten huis aan. Deze werd halverwege de 16de eeuw gedempt, waarna meer zuidelijk twee opvolgende waterputten werden gegraven. Hiervan is niet duidelijk of ze eveneens inpandig waren of net buiten de achtergevel lagen. Het feit dat de jongste waterput door het net gedempte exemplaar heen is gegraven lijkt te wijzen op ruimtegebrek en daarom op een inpandige situering. Inpandige waterputten zijn bekend voor laat 16de -eeuwse en 17de -eeuwse stolpboerderijen. Hier liggen ze doorgaans op de grens van het vierkant naar het staldeel. Deze waterputten worden dan ook in verband gebracht met drinkwater voor vee. In 2015 zijn in Nibbixwoud

onder het woondeel van een stolpboerderij de resten gevonden van een oudere boerderij. Aan de hand van de resten is een reconstructie gemaakt van een houten langhuis met een staldeel aan de achterzijde.³⁵⁹

Binnen dit staldeel waren twee opvolgende waterputten gesitueerd.

Voor het overgrote deel van de 16de eeuw is de aanwezigheid van de herberg eveneens niet te bewijzen, al is de aanwezigheid van een of meerdere inpandige waterputten en de vermoede samenhang met een stal, mogelijk wel een aanwijzing. Aan de hand van 18de eeuwse iconografische bronnen is vastgesteld dat het staldeel van de herberg aan deze westelijke zijde moet hebben gestaan. Het betreft 18de eeuwse tekeningen van laat 16de en/of vroeg 17de eeuwse panden.³⁶⁰ Mogelijk is de 17de eeuwse stal gebouwd op de plek waar in de 16de eeuw ook al een staldeel aanwezig was. De

latere locatie van de stal aan deze zijde in combinatie met de inpandige waterput(ten) zijn aanwijzingen dat hier mogelijk in de 16de eeuw al een bescheiden herberg aanwezig was.

Afb. 5.6. Reconstructie van de bebouwing in fase 4a (circa 1500-1580/1600).

In de decennia rond 1600 is het gebied onderhevig aan een flink aantal ontwikkelingen (afb. 5.7). Eerst werd aan het einde van de 16de eeuw aan de westzijde, ten zuiden van het aanwezige pand een insteekhaven of aanlegplaats voor schuiten gemaakt. Het vondstmateriaal uit de onderste lagen in combinatie met dendrochronologisch onderzoek wijst richting een datering ergens in de periode 1585 – 1600.. Mogelijk werd tegelijkertijd of snel daarna een groot pand op het braakliggende deel aan de oostzijde gebouwd. Op de genoemde iconografische afbeeldingen,

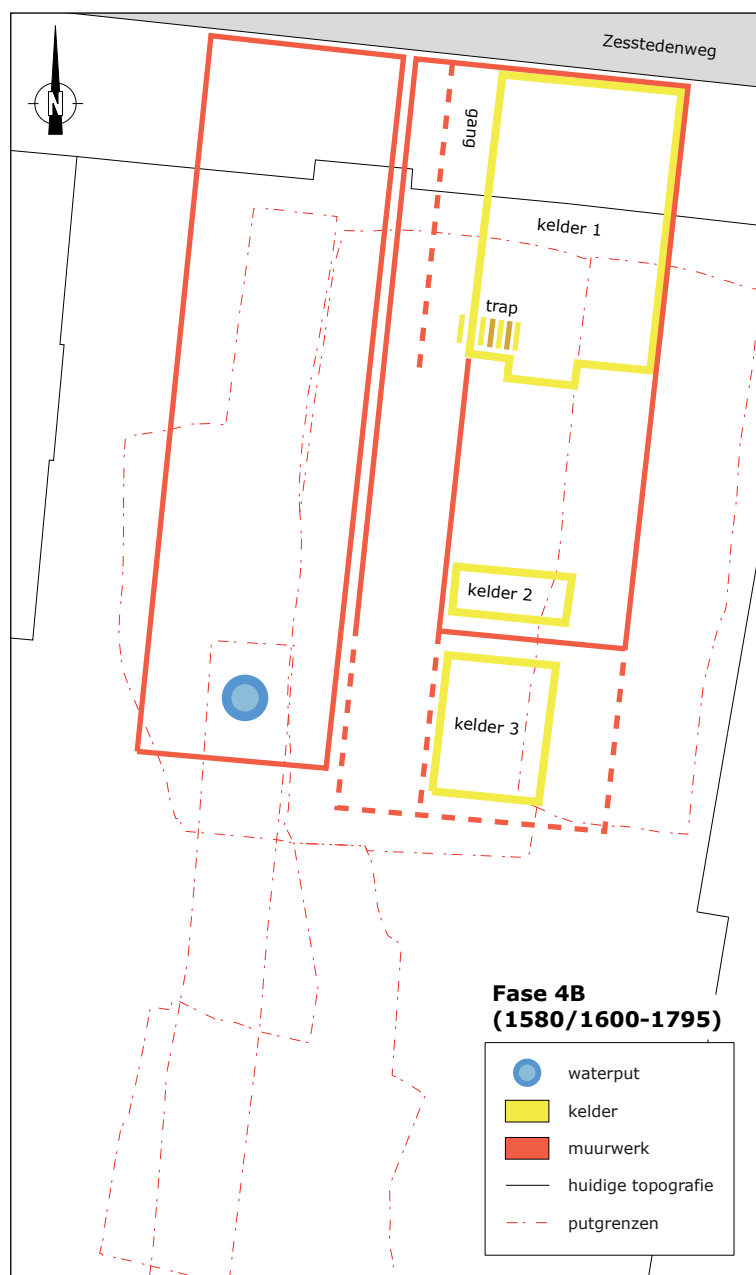
359 Gerritsen 2018b, 108-115.

360 Zie H2 en hieronder.

met name die van De Haan uit 1740 (afb. 5.8), is goed te zien dat dit een breed pand betreft met aan de straatzijde een rolornamentgevel. Deze gevels zijn vooral gebouwd in de laatste decennia voor 1600. Saillant detail is dat het raadhuis een vergelijkbare gevel heeft – alleen sierlijker en met meer detail uitgevoerd – waardoor het denkbaar is dat de nieuwbouw van zowel de herberg als het raadhuis ongeveer in dezelfde tijd heeft plaatsgevonden.

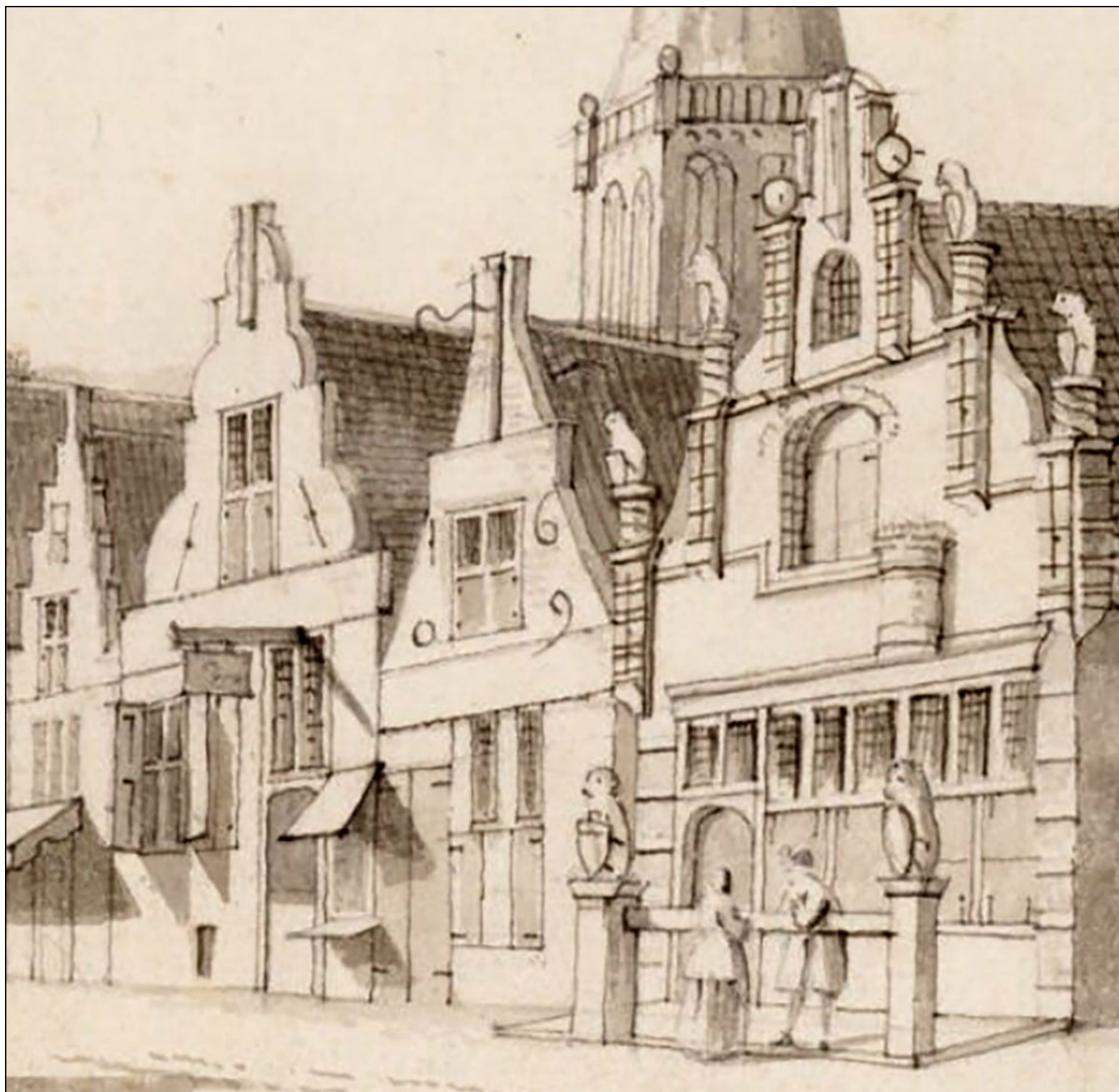
De herberg zal in de beginjaren nog gebruik hebben gemaakt van het houten pand aan de westzijde als stal, waarna ook dit deel werd opgetrokken in steen. Op de tekening van De Haan is deze voorgevel goed zichtbaar. Het betreft een tuitgevel, waarvan bekend is dat deze vooral na 1600 werd gebouwd. Links en rechts van een bovenraam prijkt het jaartal 1609, wat niet in strijd is met het soort gevel en daarmee hoogstwaarschijnlijk het bouwjaar van de stal van de herberg weergeeft.

In het brede pand zullen dan de vertrekken zijn geweest waar werd gedronken, gegeten en waarschijnlijk ook geslapen. Tijdens het onderzoek is aan de straatzijde een grote kelder (kelder 1) gevonden die onderdeel uitmaakte van dit pand. Hierin stonden waarschijnlijk de (drank)voorraden van de herberg opgeslagen. Op de tekening van De Haan is in de voorgevel van dit pand net boven straatniveau een klein raam zichtbaar, dat voor enig licht in de kelder zorgde. Boven dit raampje zijn een of twee grotere ramen met luiken zichtbaar. Deze combinatie verradt de aanwezigheid van een opkamer boven de kelder. Aan de westzijde van de kelder is tijdens het onderzoek een restant van een trap gevonden waarlangs men de kelder kon betreden. Deze was dan bereikbaar via de gang die op de afbeelding zichtbaar is in het verlengde van de voordeur. In de loop van de 17de eeuw bouwde men eerst een kleine kelder erbij en later nog een grotere aan de achterzijde vermoedelijk in een aanbouw. Dit zijn

Afb. 5.7. Reconstructie van de bebouwing in fase 4b (circa 1580/1600-1795/1800).

aanwijzingen dat het de herberg net zoals de rest van West-Friesland, gedurende de 17de eeuw voor de wind ging, waardoor er meer opslagruimte nodig was voor voorraden.

Afb. 5.8. Detail uit de tekening van De Haan (1740). Zichtbaar is een breed pand met rolornamentgevel (links) met daarnaast een smaller pand met een tuitgevel waarop het jaartal 1609 prijkt. Helemaal rechts het raadhuis (bron: WFA 65h160).

Materiële cultuur van de herberg

De archeologische opgraving leverde een grote hoeveelheid keramiek- en glasvondsten op die aan de herberg De Gekroonde Zwaan zijn te relateren. Meest opvallend is de grote hoeveelheid drinkgerei van glaswerk, de vele tabakspijpen en de honderden eetborden die zijn aangetroffen in de insteekhaven. Het gros van het vondstmateriaal is te dateren in de tweede helft van de 17de eeuw. Het standaard eetgerei in de herberg bestond in die periode vooral uit borden en kommen van Nederlandse faïence en majolica. Het meeste serviesgoed is onbeschilderd wit gelaten, overeenkomstig de mode van de late 17de eeuw. Dranken werden hoofdzakelijk in roemers en kelkglazen met balustervormige stam geserveerd (afb. 5.9 en 5.10). Ook komen tamelijk veel bekers in verschillende verschijningsvormen voor (afb. 5.11). Dit fraaie glaswerk past op het eerste gezicht misschien niet echt bij een dorpskroeg of herberg. Daar zou men eerder enkel goedkoop glaswerk verwachten, zoals dat het geval was bij herberg de Eendracht

in Wognum.³⁶¹ De Gekroonde Zwaan stond echter midden in Grootebroek, een plaats van stedelijke allure waar veel schippers en handelaars in de 17de eeuw woonden. De gasten zullen deels uit welgestelde families zijn gekomen. Bovendien stond de herberg naast het stadhuis. De mogelijkheid bestaat dat de schepenen van het raadhuis ook gebruik maakten van de insteechaven. Mogelijk is hun afval ook daarin terecht gekomen. Dit zou kunnen betekenen dat niet alle luxe vondsten aan de herberg gerelateerd zijn, maar dat een deel in verband staat met de lokale regenten die regelmatig vergaderden in het raadhuis.³⁶²

Afb. 5.9. Selectie van de roemers uit de insteechaven van herberg de Gekroonde Zwaan.

Afb. 5.10. Selectie van de kelkglazen uit de insteechaven van herberg de Gekroonde Zwaan.

³⁶¹ Schrickx, Stellingwerf & Van Oostveen 2018.

³⁶² Hieronder meer hierover.

Het glaswerk uit de late 18de eeuw lijkt meer aan te sluiten bij het beeld van een dorpskroeg, het vertoont in ieder geval grote overeenkomsten met de vondsten uit Wognum. Uit de laat 18de-eeuwse vondsten valt wel op te maken dat het theeritueel haar intrede in de herberg had gedaan. Desondanks is luxe Chinees porselein in alle aan de herberg gerelateerde contexten maar weinig vertegenwoordigd. Ook Mediterrane importkeramiek, dat veel in West-Friesland wordt gevonden, komt niet in grote getalen in het vondstcomplex van de herberg voor. Dit is deels te relateren aan het feit dat de contexten met name na 1650 dateren. De invloed van onder andere Italiaans en Portugees tinglazuuraardewerk op de Nederlandse markt nam toen af als gevolg van de snelle expansie van de Delftse aardewerkindustrie.

Afb. 5.11. Selectie van de bekens uit de insteekhaven van herberg de Gekroonde Zwaan.

Opmerkelijk is het stichtelijk protestants karakter van diverse eetborden en theeschotels uit zowel de 17de - als de 18de -eeuwse fase van de herberg. Een aanzienlijke hoeveelheid voorwerpen is beschilderd met spreken of Bijbelse voorstellingen. Het lijkt erop dat de herbergier zijn gasten graag bediende met serviesgoed waarop een leerzame of vermakelijke boodschap werd uitgedragen. De toepassing van Bijbelse thema's als versiering op gebruiksvoorwerpen en wandtegels was algemeen in het Nederland van de 17de en 18de eeuw. Het christelijke geloof speelde een grote rol in het dagelijkse leven van onze voorouders. Dat niet enkel de kerk en het huishouden, maar ook openbare uitgaansgelegenheden de Bijbelse leer door middel van materiële cultuur uitdroegen, wordt bevestigd door het afval van herberg De Gekroonde Zwaan. Wel is het noemenswaardig dat de Oude Kerk van Grootebroek waarin de Nederduitsch Gereformeerde Gemeente was gevestigd zich direct naast de herberg bevond. Wellicht kwamen bezoekers van de kerk na de zondagsdienst geregeld een maaltijd nuttigen in de herberg. Het stichtelijke serviesgoed sloot daar dan goed bij aan.

Interessant is tot slot de vondst van scherven van een Oranjegezind bord uit de late 18de eeuw. Mogelijk was de herbergier een aanhanger van het Huis Oranje (een Orangist). Bij herberg De

Eendracht in Wognum is juist een object met Patriottistisch decor aangetroffen.³⁶³ Dergelijke vondsten zijn regionale getuigen van de ernstige politieke strijd die plaatsvond in Nederland in de periode voor 1800. Kroegen en herbergen golden in deze tijd vaak als ontmoetingsplaatsen voor de aanhangers van een bepaalde politieke beweging. Uit het afval van de Vlaardinger herberg De Visscher blijkt dat ook daar met name Oranjegezinden samenkwamen.³⁶⁴

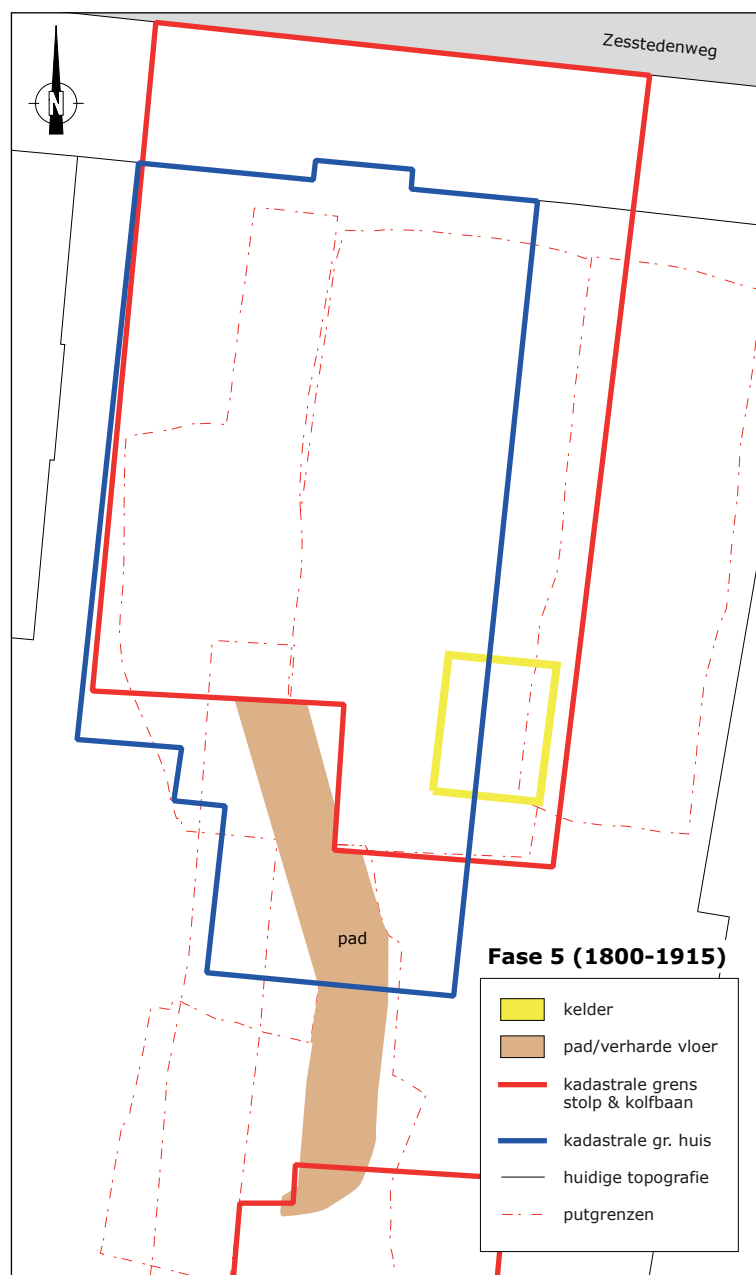
Fase 5: Nieuwe Tijd: stolpboerderij 1800 – 1915

Opvallend genoeg zijn er bijna geen resten te koppelen aan de stolpboerderij die hier tot 1915 stond (afb. 5.12). De grote kelder uit fase 4 bleef in gebruik, maar gangbare overblijfselen die doorgaans worden aangetroffen, zoals vierkantspoeren en een of meerdere waterputten op de grens van stal naar vierkant, ontbraken volledig. De bouw van een stolpboerdij lijkt vreemd, maar is misschien een gevolg van een proces dat al eerder is ingezet.

Enkele slotopmerkingen

Zoals hierboven aangegeven wijkt het 17de eeuwse vondstmateriaal af van het jongere voornamelijk laat 18de-eeuwse materiaal. Voor de 17de eeuw lijken meer luxe artikelen aanwezig en dan met name bij het glaswerk. Het is al gesuggereerd dat dit mogelijk samenhangt met de locatie van de herberg én dichtbij het stadhuis én in een deel van Grootebroek met meer stedelijke allure waar handelaars en andere welgestelden bij elkaar

kwamen. Hierbij moet in het achterhoofd worden gehouden dat geen vergelijking is gemaakt met andere 17de-eeuwse herbergen. Deze zijn binnen de regio niet bekend. Mogelijk is juist sprake van een diachrone ontwikkeling die bij meerdere herbergen is waar te nemen.

Afb. 5.12. Reconstructie van de bebouwing in fase 5 (circa 1795/1800-1915).

363 Schrickx, Stellingwerf & Van Oostveen 2018, 95.

364 Stellingwerf 2019, 130.

In Amsterdam ziet Hell in de 18de eeuw een tendens waarbij de politieke macht zich steeds meer terugtrekt in private genootschappen en sociëteiten en daarmee steeds minder gebruik maakt van de herbergen.³⁶⁵ Mogelijk vond deze ontwikkeling ook in de Westfrieze dorpen en steden plaats met een geleidelijke verandering in de materiele neerslag tot gevolg.

Het economisch verval en de demografische neergang binnen de Republiek, die reeds was ingezet aan het eind van de 17de eeuw en doorzette in de 18de eeuw, zal ook voor minder inkomsten hebben gezorgd voor de herbergen. Te denken valt bijvoorbeeld aan een sterke afname van reizigers. In Amsterdam maakten in de 18de eeuw steeds meer genootschappen en sociëteiten zonder eigen huisvesting, maar met behoefte aan vergaderruimtes, gebruik van de herbergen.³⁶⁶ Hell meent dat deze verandering in clientèle als 'een reddende engel' zijn geweest voor het Amsterdamse herbergwezen. Mogelijk gold dit ook voor de herbergen van West-Friesland en elders. De fragmenten keramiek met Oranjegezinde en patriottische afbeeldingen zijn een materiele aanknopingspunt dat politieke genootschappen gebruik maakten van herbergen.³⁶⁷

Waarschijnlijk waren de herbergen vanaf de 18de eeuw op zoek naar meerdere inkomstenbronnen. Was een groot deel van de 17de eeuw nog vol voorspoed en economische groei, in de 18de eeuw nam dit sterk af. Waarschijnlijk is met de bouw van de stolp rond 1800 gekozen voor een gemengd bedrijf met meer risicospreiding. In 1884 werd de herberg openbaar verkocht. In de omschrijving is sprake van 'plek voor stalling van 14 stuks vee'. Dit en de aanwezigheid van een plek voor hooiopslag, die het vierkant binnen een stolpboerderij met zich meebracht, zijn aanwijzingen voor de aanwezigheid van een boerdenbedrijf dat was gericht op veeteelt. Mogelijk was de herberg en de kroeg die hierbij hoorde van secundair belang.

Afb. 5.13. Vrijwilliger Kees Kiestra rust even uit, nadat hij een diep profiel heeft afgestoken. Op de achtergrond geïnteresseerde leerlingen van basisschool de Uilenburcht uit Grootebroek.

365 Hell 2019, 302.

366 Idem.

367 Uit historische bronnen blijkt overigens dat het herbergwezen sterk gepolitiseerd raakte in het laatste kwart van de 18de eeuw en dat de politieke voorkeur van een kastelein of waard breed werd uitgedragen (Hell 2019, 315-331).

6. Beantwoording onderzoeksvragen

Hieronder staan de onderzoeksvragen uit het PvE. Het overgrote deel van deze vragen is reeds beantwoord in de spoorbeschrijvingen of de synthese. Hier worden de vragen beknopt beantwoord met een verwijzing naar de stukken met een meer uitgebreide beschrijving.

Bronstijd

1 *Zijn er sporen uit de Bronstijd in het onderzoeksgebied aanwezig?*

Ja, onder het natuurlijke veen zijn sporen uit de prehistorie gevonden. De exacte datering is onbekend.

1.1 *Zo ja, wat is de gaafheid, datering en aard van de sporen?*

Het gaat om een laag die vertrapt is door vee. Door de afdekking met veen zijn de resten goed geconserveerd.

1.2 *Zo ja, wat is de omvang van de vindplaats/vindplaatsen?*

Waarschijnlijk was het terrein onderdeel van een weidegebied van de nederzettingen in de nabije omgeving.

1.3 *Zo ja, op welke diepte zijn de aangetroffen sporen gelegen?*

De onderzijde van de vertrapte laag bevond zich op een hoogte van 3,0 tot 3,2 m – NAP op een diepte van – waar de ophoging het dikste was – bijna 4m onder maaiveld.

1.4 *Hoe ziet de materiële cultuur uit deze sporen er uit?*

Er zijn geen vondsten uit de laag afkomstig. Voor meer informatie, zie paragraaf 4.2, 4.3 en H5 (synthese).

Afb. 6.1. Werk in uitvoering. Op de voorgrond worden muurresten vrijgelegd. Op de achtergrond worden doorsnedes door sporen gemaakt en vondstmateriaal verzameld.

Middeleeuwen (ca. 12de eeuw – ca. 1550/1600)

2 Ontginningsfase (12de/13de eeuw):

2.1 Wat is de datering en aard van de sporen?

De oudste middeleeuwse sporen dateren rond 1300. Het gaat om een grote ophoging en waterputten die vermoedelijk bij een huis horen.

2.2 Wat is de gaafheid en conservering van de sporen?

De sporen uit deze periode waren spaarzaam, maar goed geconserveerd door latere afdekking.

2.3 Wat is de omvang van de vindplaats/vindplaatsen?

De hele historische kern van Grootebroek kan gezien worden als een grote vindplaats.

2.4 Op welke diepte zijn de aangetroffen sporen gelegen?

De top van de laatmiddeleeuwse ophogingen lagen op een hoogte van 0,3 m – NAP.

2.5 Is voorafgaand aan eventuele bebouwing een terpje opgehoogd? Wat is de samenstelling, ligging, opbouw?

Er was veel ophogingsmateriaal aanwezig met een maximale dikte van 1,5 m. Voor meer detail zie paragraaf 4.2 en 4.5.

2.6 Wat was de indeling van het erf? Denk aan locatie bebouwing, waterput(ten), sloten.

Het westelijk deel was bebouwd, het oostelijk deel lag braak. Dit wordt uitvoerig beschreven in paragraaf 4.3 en H5 (synthese)

3 Bewoning 14de eeuw – ca. 1550/1600)

3.1 Wat is de datering en aard van de sporen?

Rond 1400 werd het terrein opnieuw opgehoogd en bouwt men een pand aan de westzijde.

3.2 Wat is de gaafheid en conservering van de sporen?

De sporen uit deze periode waren spaarzaam, maar redelijk goed geconserveerd.

3.3 Wat is de omvang van de vindplaats/vindplaatsen?

De hele historische kern van Grootebroek kan gezien worden als een grote vindplaats.

3.4 Op welke diepte zijn de aangetroffen sporen gelegen?

De top van de laatmiddeleeuwse ophogingen lagen op een hoogte van 0,3 m – NAP.

3.5 Hoe ontwikkelt de bebouwing zich door de tijd?

De bebouwing blijkt constant op dezelfde plek in deze periode.

3.6 Welke informatie geven de resten over de constructie en indeling van de huizen?

Op basis van de gevonden resten is het lastig om hier uitspraken over te doen.

3.7 Hoe groot zijn de percelen/kavels? Is al vanaf aanvang sprake van drie percelen of zijn deze door herverdeling van een groter perceel tot stand gekomen?

Het lijkt erop alsof er heel lang slechts twee percelen zijn geweest.

3.8 Wat is de aard, dikte en omvang van de ophogingen voorafgaand aan de bouw van de huizen? Is sprake van een langgerekt woonplateau of individuele huisplaatsen?

- Er was sprake van een grote ophoging, maar gescheiden door een greppel waardoor op de ophoging sprake was van twee verschillende plaatsen.
- 3.9 *Wanneer zijn de huizen gesloopt?*
Dat varieert en is beschreven in paragraaf 4.3 en H5 (synthese).
- 3.10 *Hoe uit de materiële cultuur zich lokaal, regionaal en superregionaal?*
Voor deze periode is weinig materiaal gevonden waardoor hier geen uitspraken over gedaan kunnen worden.
- 3.11 *Geeft de materiële cultuur informatie omtrent de activiteiten die door de bewoners van het plangebied werden uitgeoefend?*
Tot op zeker hoogte. Er is bijvoorbeeld gereedschap gevonden dat wijst op een agrarisch karakter, maar of bijvoorbeeld de herberg in deze periode al aanwezig was is op basis van de materiële cultuur niet te zeggen. Voor meer informatie hierover zie paragraaf 4.3 en H5 (synthese).
- 3.12 *Hoe ziet de infrastructuur van het water er uit (vaarten, sloten, beschoeiingen, bruggen, sluizen etc.)?*
De sloten langs de oude binnendijk zijn niet gevonden, die lagen verder noordelijk buiten het plangebied. Voor een uitvoerige beschrijving zie paragraaf 4.3 en H5 (synthese).
- 4 *De kans bestaat dat op de locatie al vanaf deze periode een herberg was gevestigd.*
- 4.1 *Zijn sporen en/of vondsten aanwezig die in verband zijn te brengen met een functie als herberg? Hoe oud zijn deze?*
Het is vooralsnog onduidelijk vanaf wanneer hier een herberg aanwezig was. In het vondstmateriaal wordt het zichtbaar vanaf de late 16de eeuw, maar het is goed mogelijk dat hier vanaf de Late Middeleeuwen al een herberg stond. Voor een uitvoerige beschrijving zie paragraaf 4.4 en H5 (synthese).
- 5 *Een deel van het plangebied ligt op het perceel achter het raadhuis. De stede Grootebroek verkreeg in 1364 stadsrechten en aannemelijk is dat het raadhuis vanaf die tijd op deze plek stond.*
- 5.1 *Zijn sporen en/of vondsten aanwezig die in verband zijn te brengen met een functie als raadhuis? Te denken valt aan bouwornamenten, luxueuze keramiek en glaswerk.*
Voornamelijk binnen het glaswerk zijn opvallende meer luxueuze stukken teruggevonden die mogelijk samenhangen met het raadhuis. Hier wordt dieper op ingegaan in H5 (synthese).

De Zwaan op het uithangbord

S. Gerritsen

Het uithangbord met zwaan op de tekening van Cornelis Pronk.

De zwaan is veel voorkomend op uithangborden van herbergen. Zowel in heden als verleden. Volgens Jacobus Scheltema zou de oorsprong van de zwaan als uithangteken samenhangen met de hervorming.³⁶⁸ Deze vogels werden als zinnebeeld van Luther gezien en een dergelijk uithangbord zou voor Lutheranen een teken zijn dat gelijkgestemden hier samen kwamen. Ter Gouw & Van Lennep die een uitgebreide inventarisatie hebben gemaakt van uithangborden, twijfelen aan deze interpretatie. Zij zien een oudere oorsprong en een andere symbolische betekenis. Zij stellen dat herbergen vaak voor een zwaan kiezen: *'..omdat het zulk een vrolijk waterdier is, dat met zijn langen hals een bijzonder geschiktheid heeft, diep in 't nat te duiken, een rechte nathals, en alzoo 't beste symbool, dat men aan een drinkhuis wenschen kon'*.³⁶⁹ De auteurs verwijzen naar een dichter uit de 17de eeuw die in een herberg waar 'de Zwaan uithing' op een glas schreef: *'De Swaen voert ieder kroeg, zo wel in dorp als stad, Omdat hij altijd graeg is met de bek in 't nat'*.³⁷⁰ Verder verwijzen ze naar *Moortje* een toneelstuk van Bederode (1585-1618), waarin wordt gesteld: *'Datter weer een nuwt kaertje of Swaentjen is*

368 Ter Gouw & Van Lennep 1869, 347.

369 Idem, 348.

370 Idem.

gekomen'. Hier zou de Zwaan staan voor een mooie jonge dame. De Bruyn gaat hier nog wat verder in. Hij heeft onderzoek gedaan naar de symboliek in schilderijen van Jheronimus Bosch (1450-1516) en meent dat de zwaan een metafoor is voor de 'drankzuchtige en tot onkuisheid geneigde zondige mens'.³⁷¹ Zo interpreteert hij het huis op de achtergrond van het schilderij 'De Markramer' als een bordeel vanwege het uithangbord met een Zwaan.

Of vrouwen van lichte zeden ooit in de Gekroonde Zwaan in Grootebroek zetelden is niet bekend. Uit bovenstaande blijkt dat de zwaan door de eeuwen heen verschillende symbolische betekenissen kan hebben gehad. Mogelijk heeft de eerste eigenaar voor een naam gekozen waarvan hij vond dat deze betekenis goed bij zijn etablissement paste. Of de generaties daarna nog steeds bekend waren met het oorspronkelijke achterliggende idee valt te betwijfelen.

Detail uit *De marskramer* van Jheronimus Bosch geschilderd rond 1500. Binnen de cirkel is een uithangbord met zwaan zichtbaar. Collectie Museum Boijmans Van Beuningen

Nieuwe Tijd (ca. 1550/1600 - 1915)

6 Constructie en indeling bakstenen huizen:

6.1 Wat is de datering en aard van de sporen?

In de decennia rond 1600 verschijnen meerdere panden op het terrein.

Bevestigen de sporen de datering van de huizen omstreeks 1600? Is dit aan de hand van bijvoorbeeld dendrochronologisch onderzoek preciezer te bepalen?

Ja. Een monster ten behoeve van dendrochronologisch onderzoek uit de aanlegplaats gaf een datering tussen 1580 en 1594 en een ingeschatte datering rond 1584. Het vondstmateriaal sluit aan bij een laat 16de-eeuwse datering.

6.2 Wat is de gaafheid en conservering van de sporen?

Eigenlijk zijn alleen de diepere sporen zoals kelders en waterputten/kuilen

³⁷¹ De Bruyn 2001.

goed bewaard gebleven.

In hoeverre zijn de sporen door latere bouw- en sloopwerkzaamheden verstoord?

De funderingen uit deze fase zijn grotendeels verdwenen, waarschijnlijk na de brand van de stolpboerderij in 1915.

6.3 *Op welke diepte zijn de aangetroffen sporen gelegen?*

Deze resten lagen voor een deel al direct onder de verstoorde bovengrond.

6.4 *Welke informatie geven de resten over de constructie en indeling van de huizen? Bakstenen funderingen of ook houten funderingen?*

Er is een houtbouwfase en een steenbouwfase te onderscheiden. Op basis van de gevonden resten is een reconstructie te maken van de bebouwing in verschillende fasen. Zie H5 (synthese).

6.5 *Hoe groot zijn de percelen/kavels? Zijn er erfscheidingen (bijvoorbeeld sloten)?*

Voor de Nieuwe Tijd is dit niet te achterhalen.

6.6 *Wanneer zijn de huizen gesloopt? Hangt dit samen met de bouw van de stolpboerderij?*

De laat 16de / vroeg 17de eeuwse huizen zijn rond 1800 gesloopt. Dit hangt samen met de bouw van de stolpboerderij. Zie H5 (synthese).

7 *De herberg:*

7.1 *Wat was de indeling van het pand? Functies van de ruimtes?*

Er zijn meerdere panden te onderscheiden, elk met eigen functies. Voor een uitvoerige beschrijving zie paragraaf 4.4 en H5 (synthese).

7.2 *Zijn vondsten in verband te brengen met een functie als herberg? Te denken valt aan grote hoeveelheden glaswerk (kelkglazen, flessen), tabakspijpen, serviesgoed.*

Er zijn meerdere vondstcomplexen toe te schrijven aan de herberg. Voor een uitvoerige beschrijving zie paragraaf 4.4 en H5 (synthese).

7.3 *Werd het pand aan de westzijde van de herberg als stalling gebruikt?*

Waarschijnlijk wel. Voor een uitvoerige beschrijving zie paragraaf 4.4 en H5.

7.4 *Zijn vondsten in verband te brengen met het interieur (bijvoorbeeld wandtegels)?*

Ze zijn er wel, maar niet veel. In de kelder van het brede pand waren hergebruikte wandtegels in een goot gemetseld.

8 *De stolpboerderij:*

8.1 *Wanneer is de stolpboerderij gebouwd? (Tussen 1785 en 1826).*

De stolpboerderij is rond 1800 gebouwd

8.2 *Hoe is deze stolp gefundeerd? Zijn bijvoorbeeld spaarbogen toegepast?*

De fundering zal relatief licht zijn geweest, want er is vrijwel niets van teruggevonden. Spaarbogen zijn niet toegepast.

8.3 *Wat was de indeling van de stolp en wat zegt dit over de functie van herberg?*

Hierover is helaas niets bekend.

8.4 *Is inderdaad een grote kelder aanwezig? Waar bevond zich deze, hoe groot en hoe diep, hoe zag deze eruit (betegeld?), waarvoor gebruikt?*

Het lijkt erop alsof een grote kelder aan de achterzijde van het laat 16de-eeuwse brede pand nog dienst heeft gedaan binnen de stolpboerderij. Voor een

uitvoerige beschrijving zie paragraaf 4.5 en H5 (synthese).

- 8.5 Zijn vondsten in verband te brengen met het interieur (bijvoorbeeld wandtegels)?

Nee, niet voor deze fase.

9 *Erf:*

- 9.1 *Zijn sporen aanwezig van de kolfbaan? Hoe was deze gebouwd? Wanneer gebouwd?*

Van de kolfbaan is niets teruggevonden. Mogelijk werd eerst het braakliggende terrein gebruikt voor spellen en ander vertier. In de late 16de eeuw verplaatste zich dit mogelijk naar het achterterrein. Hier is later de kolfbaan gekomen. Wanneer dit was is niet duidelijk.

- 9.2 *Waarvoor werd het erf gebruikt?*

Zie hierboven. Voor een uitvoerige beschrijving zie paragraaf 4.5 en H5.

- 9.3 *Wat was de inrichting van het erf? Waterputten, sloten?*

Dit is voor de diverse fasen uitvoerig beschreven, zie paragraaf 4.4, 4.5 en H5.

- 9.4 *Waar, hoe en wanneer werd afval van de herberg gedumpt?*

Dit is voor de diverse fasen uitvoerig beschreven, zie paragraaf 4.4, 4.5 en H5.

- 9.5 *Is de in 1702 gedempte sloot te lokaliseren?*

Dit moet waarschijnlijk 1705 zijn. Het vondstmateriaal in de dempingslagen van de aanlegplaats en de daarbij behorende sloot dateert rond deze periode.

7. Literatuur

Akker, M., van den, 2007. *Fries Aardewerk. Majolica, faience, kerfsnee. Harlinger aardewerk museum. Collectie Minze van den Akker*, Meppel.

Baart, J.M., 2008. *Italiaanse Grottesken en Crabben in Haarlem. Het atelier van Willem Jansz. Verstraeten*, Haarlem.

Bartels, M.H., 1999. *Steden in scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*. Zwolle/Amersfoort.

Bartels, M.H., 2014. Zier- oder Prunkglutstülpfen aus Enkhuizen und West-Friesland (Niederlande) – Ein Spiegel der Gesellschaft im "Goldenen Jahrhundert", in: A. Falk, U. Müller & M. Schneider (red.), *Lübeck und der Hanseraum, Beiträge zu Archäologie und Kulturgeschichte. Festschrift für Manfred Gläser*, 235-244. Lübeck.

Bartels, M.H., 2012. *Archeologie onder het overdekt winkelhart van Stede Broec. Een archeologisch bureauonderzoek in het kader van de westelijke uitbreiding van het winkelcentrum Streekhof*. Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Besteman, J.C., 1990. 'North Holland AD 400-1200: turning tide or tide turning?', in J.C. Besteman/J.M. Bos/H.A. Heidinga (eds.), *Medieval Archaeology in the Netherlands. Studies presented to H.H. van Regteren Altena*, Assen/Maastricht.

Boone, P. & C. Westerveld, 1993. *Het Roode Hert. Vier Eeuwen Westfriese Gastvrijheid in Bovenkarspel*. Enkhuizen.

Bruyn, E. de, 2001. *De Vergeten Beeldentaal Van Jheronimus Bosch. De symboliek van de Hooiwagen-triptiek en de Rotterdamse Marskramer-tondo verklaard vanuit Middelnederlandse teksten*. Den Bosch.

Cats, J., 1632. *Spiegel van den ouden en nieuwen tyt*, Den Haag.

Elling, W. (red.), 1998. *Ochtruper Irdenware*, Ochtrup.

Francq van Berkhey, J.L., 1774. *Natuurlyke historie van Holland II/2*, Amsterdam.

Fruin, R., 1866. *Informacie up den staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daerna te reguleren de nyeuwe schiltaele. Gedaen in den jaere MDXIV*, Leiden.

Fruin, R., 1876. *Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant. Gedaen in den jaere MCCCCXCIII*, Leiden.

Geel, B. van, O. Brinkkemper, G.B.A. van Reenen, N. Van der Putten, J. Sassi, J.E. Sybenga, C. Soonius, A.M. Kooijman, T. Hakbijl, W. Gosling, in voorb., Multicore study of Upper Holocene mire development in West-Frisia, northern Netherlands, ecological, palaeoclimatological and archeological (voorlopige titel).

Gangelen, H., van, P. Kersloot & S. Venhuis, 1997. *Hoorn des Overvloeds. De bloeiperiode van het Noord-Hollands slibaardewerk (ca. 1580 – ca. 1650)*. Wormerveer.

Gawronski, J. (ed.), 2012. *Amsterdam Ceramics. A city's history and an archaeological ceramics catalogue 1175-2011*. Amsterdam.

Gerritsen, S. & C.P. Schrickx, 2014. Kringgreppels rond De Leeuwenhalm. Archeologisch onderzoek naar resten uit de Bronstijd, Middeleeuwen en Nieuwe Tijd op het terrein van het oude Postkantoor (Hoofdstaat 17-19 en 23-29) in Bovenkarspel, gemeente Stede Broec. *West-Friese Archeologische Rapporten* 60. Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Gerritsen, S. & D.M. Duijn, 2014. Bronstijd greppels en een middeleeuwse terp. Inventariserend en aanvullend archeologisch onderzoek aan Westeinde 107, gemeente Enkhuizen. *West-Friese Archeologische Rapporten* 66. Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Gerritsen, S. & D.M. Duijn, 2018. Gestapelde huizen. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek op het perceel Dorpsstraat 52 in Nibbixwoud, gemeente Medemblik. *West-Friese Archeologische Rapporten* 114. Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Gerritsen, S. 2016. Sporen in het Schootsveld. Archeologisch onderzoek naar resten uit de Bronstijd, Middeleeuwen en Nieuwe Tijd langs het Westeinde bij Enkhuizen. *West-Friese Archeologische Rapporten* 88. Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Gerritsen, S., 2014. Inventariserend archeologisch onderzoek door middel van proefsleuven en boringen aan de Streekweg 269-275 in Hoogkarspel, gemeente Drechterland. *West-Friese Archeologische Rapporten* 71. Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Gerritsen, S., 2018a. Drie millennia wonen onder het winkelhart. Archeologisch onderzoek naar bewoningssporen uit de Bronstijd, Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd langs de Schaperstraat en op de percelen Zesstedenweg 10-12 en 13 in Grootebroek, gemeente Stede Broec. *West-Friese Archeologische Rapporten* 124. Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Gerritsen, S., 2018b. Gestapelde huizen. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek op het perceel Dorpsstraat 52 in Nibbixwoud, gemeente Medemblik. *West-Friese Archeologische Rapporten* 114. Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Groeneweg, G., 1992. *Bergen op Zooms aardewerk. Vormgeving en decoratie van gebruiksaardewerk gedurende 600 jaar pottenbakkersnijverheid in Bergen op Zoom*. Waalre.

Gouw. J. ter & J. van Lennep, 1869. *De uithangteekens. In verband met geschiedenis en volksleven beschouwd*. Tweede deel. Amsterdam.

Hell, M. 2017. *De Amsterdamse herberg 1450-1800. Geestrijk centrum van het openbare leven*. Nijmegen.

Henkes, H.E., 1994. Glas zonder glans. Vijf eeuwen gebruiksglas uit de bodem van de Lage Landen 1300-1800, *Rotterdam Papers* 9.

Hugoniot, J-Y., 2002. *Terres de Saintonge. L'Art de la poterie XIIe-XIXe siècle*, Parijs.

IJzereef, G.F. & J.F. van Regteren Altena, 1991. Nederzettingen uit de Midden en Late Bronstijd bij Andijk en Bovenkarspel. In: Fokkens, H. & N. Roymans. Nederzettingen uit de Bronstijd en de Vroege IJzertijd in de Lage Landen. *Nederlandse Archeologische Rapporten* 13, Amersfoort.

Isings, I., G. Rauws, H. Lagers & R. de Kam, 2009. *Schitterend! Twintig eeuwen glas uit Utrechtse bodem*, Utrecht.

Jaspers, N.L., 2007a. *Schoon en werkelijk aangenaam. Italiaanse importkeramiek uit de 16de en 17de eeuw in Nederlandse bodem*. Doctoraalscriptie UvA, Amsterdam.

Jaspers, N.L., 2007b. Met de Franse slag. Franse compendiariofaïence uit Nederlandse bodem (ca. 1600-1660), *Vormen uit Vuur* 2007/4, 2-16.

Korf, D., 1981. *Nederlandse majolica*. Bussum.

Laan, C., 2003. *Drank & drinkgerei. Een archeologisch en cultuurhistorisch onderzoek naar de alledaagse drinkcultuur van de 18de-eeuwse Hollanders*, Amsterdam.

Lakerveld, C., van, T. Oliveira-Van Royen, 1987. *Faiança Portuguesa 1600-1660 = Portugese Faïence 1600-1660*, Amsterdam / Lissabon.

Lambooy, S.M.R., 2013. De verspreiding van wit tinglazuuraardewerk in Europa van de zestiende eeuw tot heden, in: T.M. Eliëns (red.), *Delfts wit. Het is niet alles blauw dat in Delft blinkt = White Delft. Not just blue*, Zwolle, 13-43.

Meulen, A., van der & P. Smeele, 2009. Frankforter Potten: De import, de namaak en de invloed op het Nederlandse assortiment 1760-1940, in: H. Clevis (red.), *Medieval Material Culture: Studies in honour of Jan Thijssen*, Zwolle, 193-223.

Meulen, van der, A. & P. Smeele, 2012. *De pottenbakkers van Gouda 1570-1940. En hun betekenis voor de geschiedenis van de Nederlandse keramiek*, Leiden.

Mordovin, M., 2013. 'Századi távolsági textilereskedelem régészeti emlékei Pápán', *Fiatal Középkoros Régészek IV. Konferenciájának Tanulmánykötete*, 267-282.

Mordovin, M., 2014. 'Late medieval and early modern cloth seals in the collection of the Hungarian National Museum', *Archaeologiai Értesítő* 139, 193-237.

Mulder, E.F.J. de & J.H.A. Bosch, 1982. Holocene stratigraphy, radio-carbon datings and palaeogeography of central and northern North-Holland (The Netherlands). *Mededelingen Rijks Geologische Dienst* 36(3): 111-160.

Ostkamp, S., Delfts wit als onderdeel van het faience-assortiment in de zeventiende- en achttiende-eeuwse Republiek, in: T.M. Eliëns (red.), *Delfts wit. Het is niet alles blauw dat in Delft blinkt = White Delft. Not just blue*, Zwolle, 77-123.

Roessingh, W. & E. Lohof (red.), 2011. Bronstijdboeren op de kwelders. Archeologisch onderzoek in Enkhuizen – Kadijken. *ADC Monografie* 11. ADC ArcheoProjecten, Amersfoort.

Roessingh, W., 2019. *Dynamiek in beeld. Onderzoek van Westfriese nederzettingen uit de bronstijd*. Proefschrift, Universiteit Leiden.

Rodenburg, N.M., 2011. 'Seal and Deal' Cloth Production and Trade between the Netherlands and Scania during the Late Middle Ages and Early Modern Times (Master Thesis).

Schrickx, C.P. & M.H. Bartels, 2016. *Programma van Eisen, Gemeente Stede Broec, Zesstedenweg 203, De Gekroonde Zwaan*, Hoorn.

Schrickx, C.P. & B.C. ter Steege, 2018. Smeden, gieters en tappers in een nieuwbouwwijk uit de Gouden Eeuw. Archeologisch onderzoek aan de zuidzijde van de Lange Tuinstraat in Enkhuizen. *West-Friese Archeologische Rapporten* 123. Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Schrickx, C.P. & D.M. Duijn, 2016. Nouveau Riche aan de Nieuwe Haven. Archeologisch onderzoek naar woon en pakhuizen en het kantoor van de WIC tussen de Paktuinen en Nieuwe Haven in Enkhuizen. *Westfriese Archeologische Rapporten* 87. Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Schrickx, C.P., W. Stellingwerf & J. van Oostveen, 2018. De inventaris van de herbergen het Wapen van Hoorn en De Eendracht in Wognum. Archeologisch onderzoek op het perceel Oosteinderweg 3-7 in Wognum, gemeente Medemblik, *West-Friese Archeologische Rapporten* 116. Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Schrickx, C.P. 2006. Het onderzoek op het terrein van de voormalige Winston bioscoop te Hoorn (campagne 2004). De opgraving op de percelen Grote Noord 4 en 6. *Verslagen van de Archeologische Dienst Hoorn* 3.

Schrickx, C.P. 2016. *Programma van Eisen*. Zesstedenweg 203, Grootebroek. dd. 24-03-2016.

Soetens, J., 2001. *In glas verpakt/Packaged in glass. European bottles. Their History and Production*. Amsterdam.

Steege, B.C. ter, C.P. Schrickx, W. Stellingwerf, D.M. Duijn, 2019. Tussen twee straten. Archeologisch onderzoek van een 17de-eeuwse woonwijk in Enkhuizen. *West-Friese Archeologische Rapporten* 140. Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Steege, B.C. ter & M.H. Bartels, 2016. Vrijgavedocument Archeologie, Plangebied: De Gekroonde Zwaan, Grootebroek, gemeente Stede Broec.

Steege, B.C. ter & C.M. Soonius, 2018. Vrijgavedocument Archeologie, Plangebied: De Gekroonde Zwaan, Grootebroek, gemeente Stede Broec.

Stellingwerf, W., 2019. *The Patriot behind the pot. A historical and archaeological study of ceramics, glassware and politics in the Dutch household of the Revolutionary Era: 1780-1815*, Zwolle.

Sweerts, H., 1698. *Koddige en ernstige opschriften, op luyffens, wagens, glazen, uithangborden en andere taferelen. Van langerhand by een gezamelt en uitgeschreven, door een liefhebber der zelve*, Amsterdam.

Verduin, J.T & M.H. Bartels, 2015. De gekroonde Zwaan, Parkje Raadhuislaan-Zesstedenweg 205, Grootebroek, gemeente Stede Broec. Archeologische Quick scan.

Verhoeven, A.A.A., 1998. *Middeleeuws gebruiks aardewerk in Nederland (8ste-13de eeuw)*. Amsterdam Archaeological Studies 3.

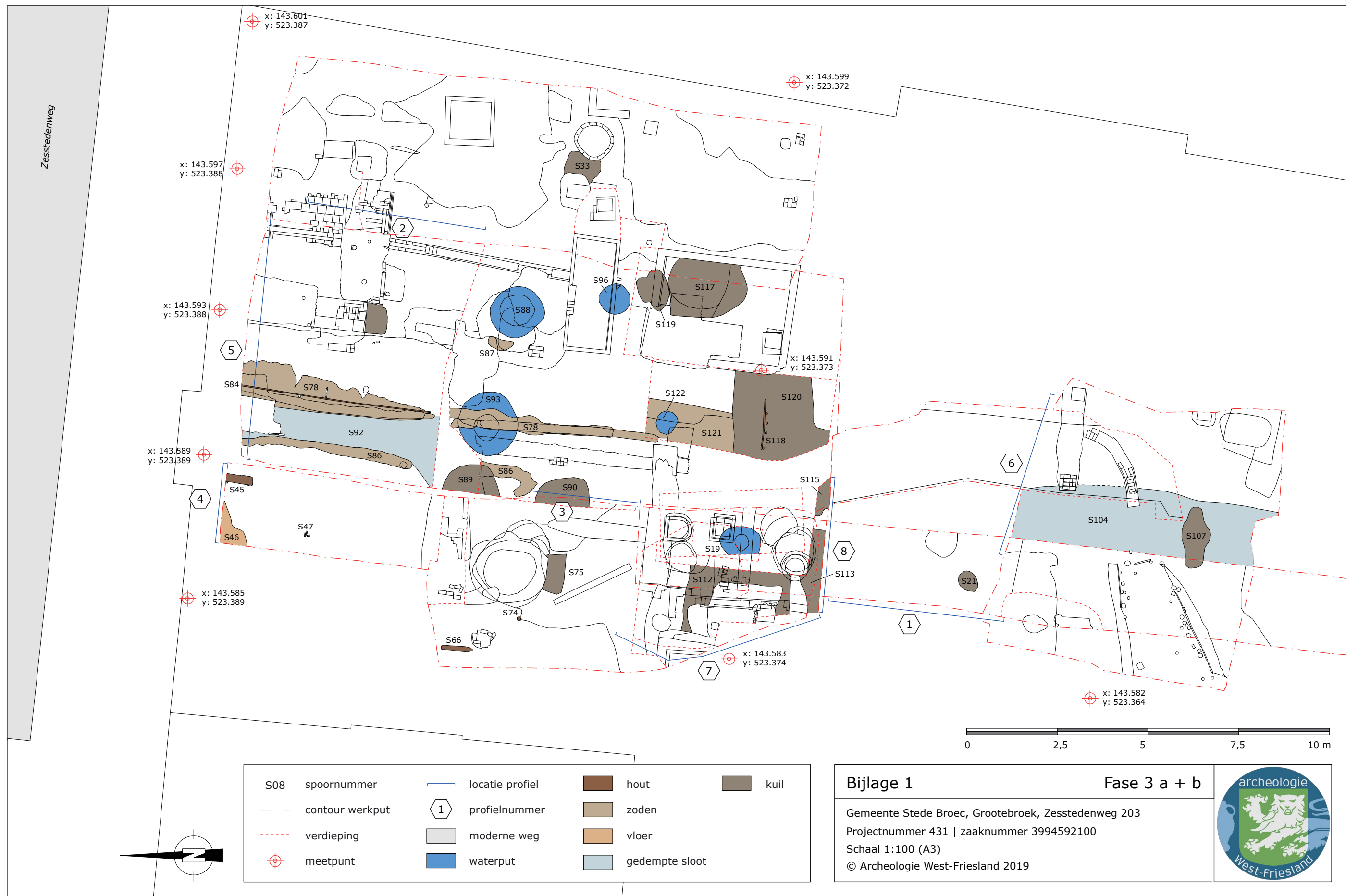
Vlisteren, V.T., van, 1987. *Het Benen Tijdperk. Gebruiksvoorwerpen van been, gewei, hoorn en ivoor 10.000 jaar geleden tot heden*. Assen.

Zijverden, W. van, 2017. *After the deluge. A palaeogeographical reconstruction of Bronze Age West-Frisia (2000)*. Leiden.

Internet

Carpentier, D. & J. Rickard, 2001. Slip Decoration in the Age of Industrialization. *Ceramics in America* 2001, www.chipstone.org/article.php/9/Ceramics-in-America-2001/Slip-Decoration-in-the-Age-of-Industrialization.

Le Domaine du Château de Seneffe, 2014. *Sauskom. Brussel – Ferdinandus Cornelius Carolus Millé - 1757* (www.chateaudeseneffe.be/nl/collection/sauskom, op 25-10-2019).

Bijlage 2

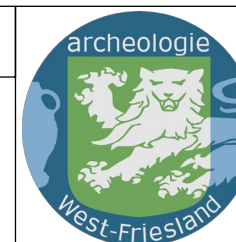
Fase 4 a + b

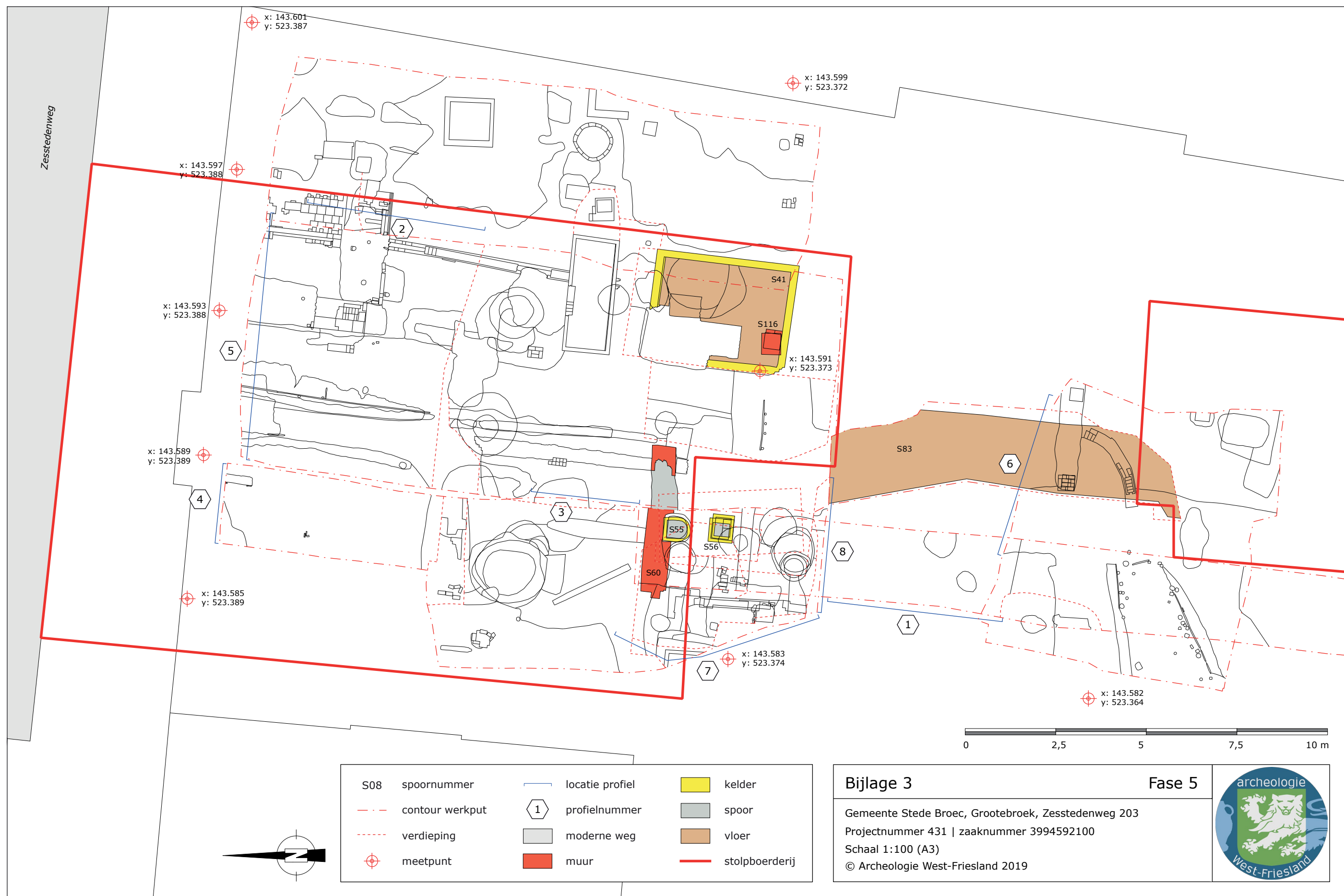
Gemeente Stede Broec, Grootebroek, Zesstedenweg 203

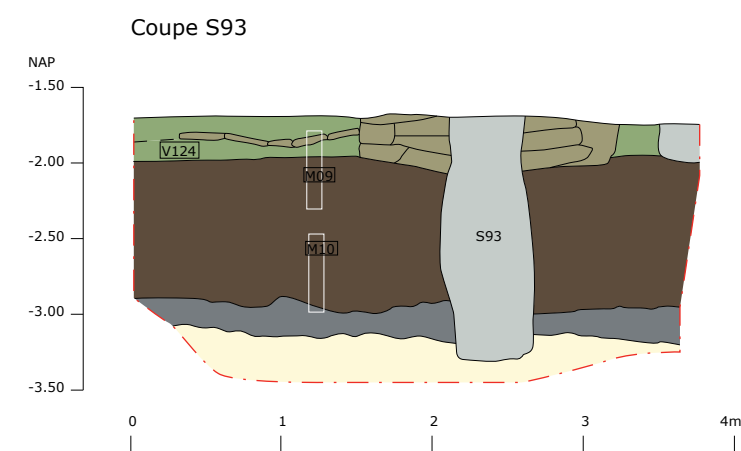
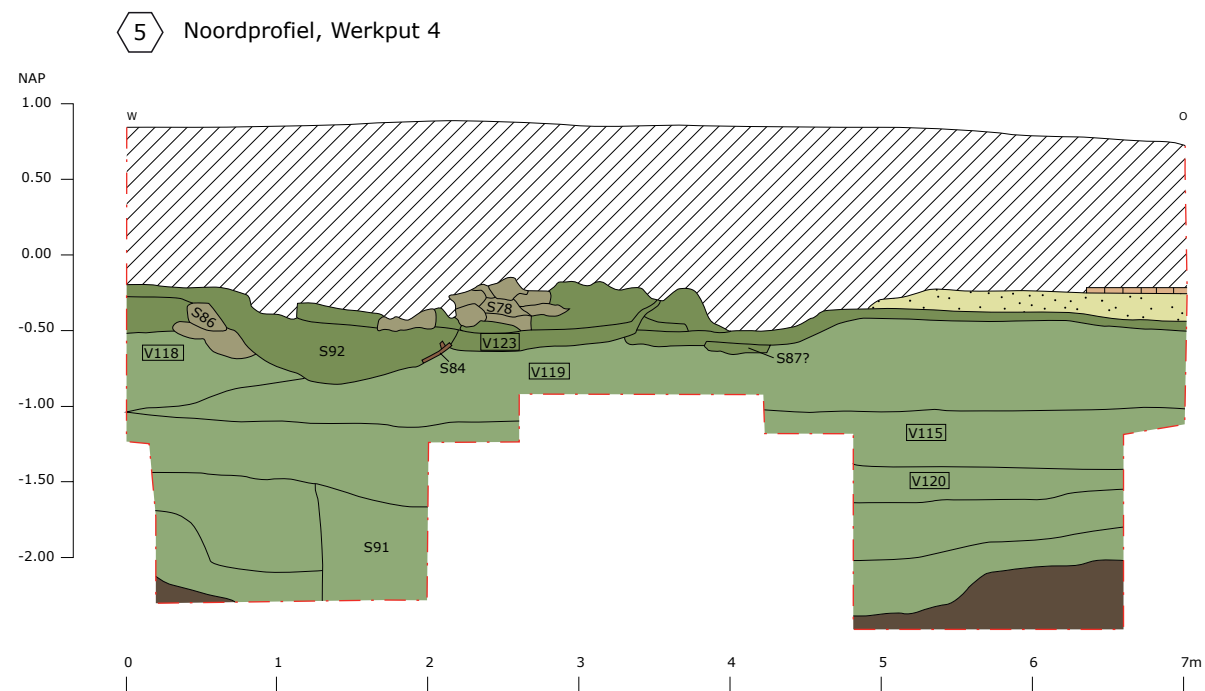
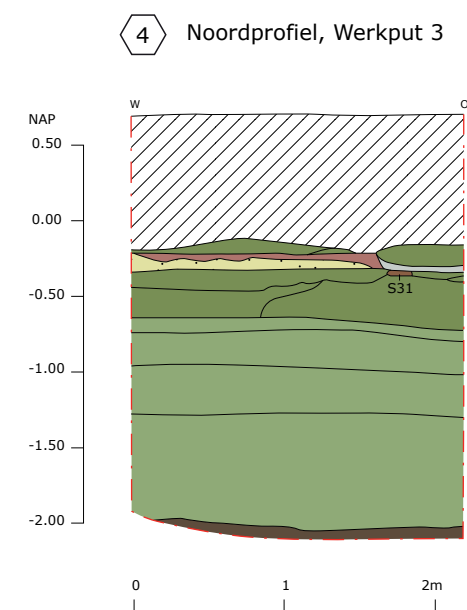
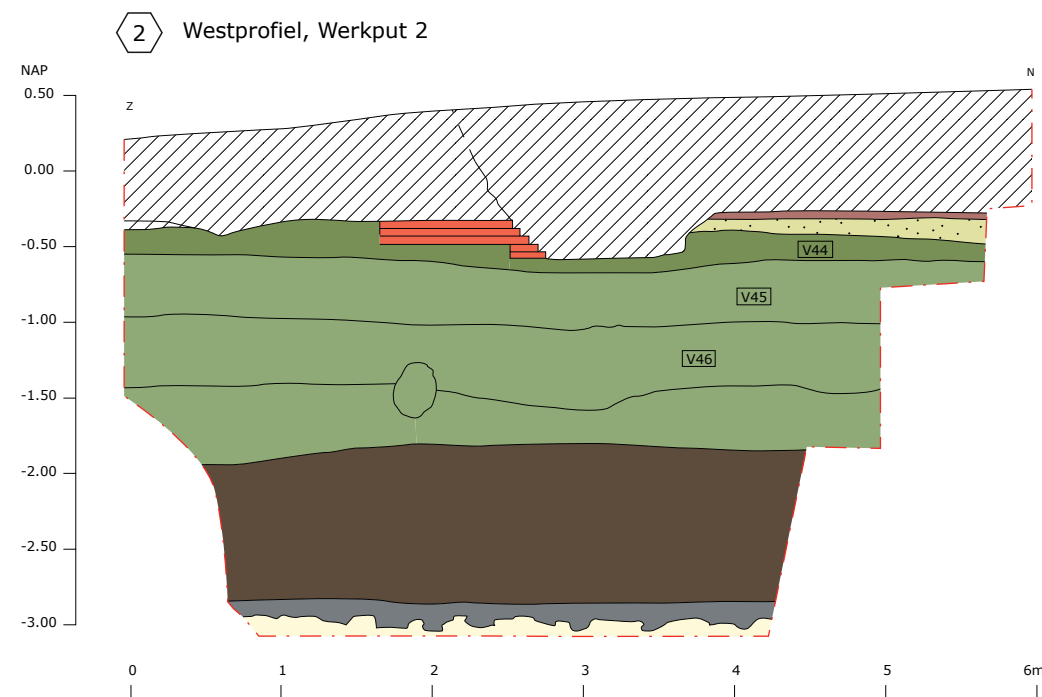
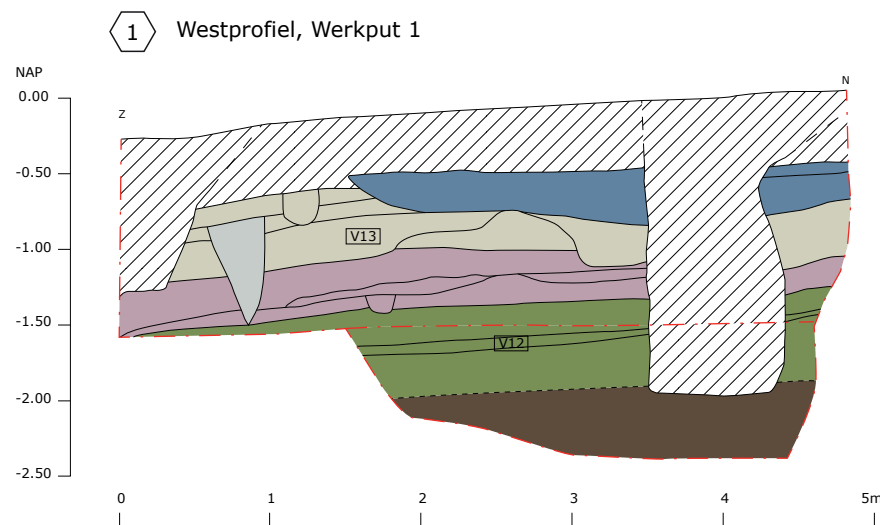
Projectnummer 431 | zaaknummer 3994592100

Schaal 1:100 (A3)

© Archeologie West-Friesland 2019

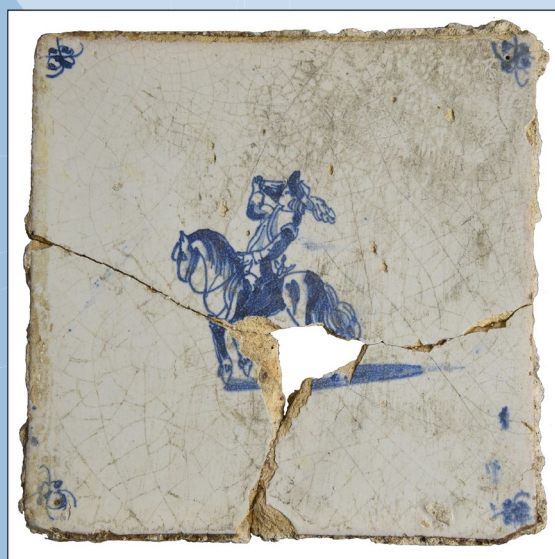
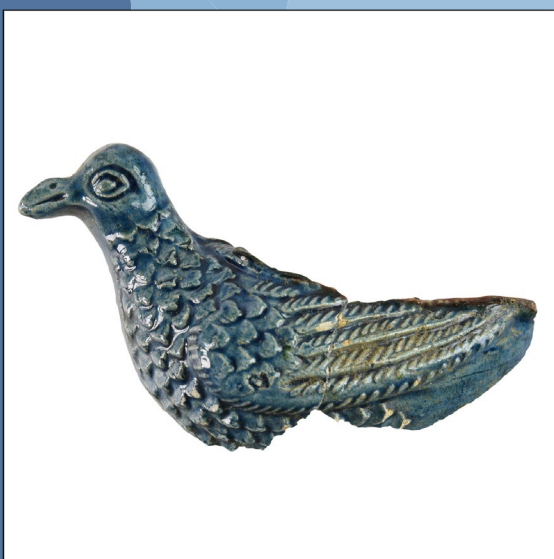
S08	spoornummer		verstoring		klei vloer		ophoging/demping fase 5		ophoging: fase 3 a
V01	vondstnummer		muurwerk		(plavuis) vloer		ophoging/demping fase 4 b		natuurlijk veen: fase 2
	contour profiel		hout		schelpen		ophoging/demping fase 4 a		vertrapte laag: fase 1
1	profielnummer		spoor		zoden		ophoging: fase 3 b		natuurlijke bodem

Bijlage 4

Profielen

Gemeente Stede Broec, Grootebroek, Zesstedenweg 203
 Projectnummer 431 | zaaknummer 3994592100
 Schaal 1:50 (A3)
 © Archeologie West-Friesland 2019

ISSN: 2210-4364 (print)
ISSN: 2665-9387 (online)